

G Ö R G E I.

VISSZHANGOK A CÁFOLATOKRA.

IRTA

ASSERMAN FERENC.

A „NYILT SZÓ“ SZERZŐJE.

A fordítás joga föntartatik.

PEST.

KIADJA OSTERLAMM KÁROLY.

1868.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	V
I. Polemia Mósa Pál ural	1
 Asbóth Lajos „Emlékiratai-ra.“	
II. Csepel szigete	16
III. Görgei diversiója 1849. januárius havában	18
IV. Schlick gróf menekülése Kassáról s a kápolnai csata	20
V. Dembinski és Vetter megbuktatása. — Görgei vezérré emelkedése	21
VI. Az aprilisi hadművelet terve	25
VII. A kormányzó értekezlete Gödöllőn Görgeivel a függetlenség ki- mondására nézve. — Mi lesz vala ekkor Görgei teendője?	29
VIII. Április 14-e 1849	32
IX. Az április 26-ki csata	37
X. Budavár ostroma	41
XI. Mért nem indult Görgei április 26-ka után Bécsbe?	47
XII. A júniusi hadműveletek. — Győr. — A július 2-kai és 11-kei csaták	15
XIII. Hadászat	67
XIV. Görgei fővezéri magatartása és tehetségei	73
XV. A honvédelmi harc folytatásának esélyei az orosz intervenció után, s Görgeinek ide vonatkozó céljai	77
XVI. A dictátorság kicsikarása és ennek ürügyei	87
XVII. Arad várának megadása	92
XVIII. Utószó az „Emlékiratok“ feletti észrevételekhez s átnemet a „Cáfolat“ című röpiratra	94

A Cáfolatra.

XIX. Asbóth Lajos hazafi kötelessége. — Félreértett humanitás és morál. — Honvédelmünk tanúinak véleménye. — A törté- nelem és nemzet ítélete. — Ohajtásom s balfelfogásu haza- fiség. — Nem létező ellenfél	97
XX. A világsi katasztrófa. — Görgei fővezérré létele Schwechat után. — Visszavonulás Pozsonytól Budáig, s a fővárosok feladása kardcsapás nélkül	102

XXI. A váci kiáltvány. — Windischgrätz érdeme Pest előtt. — Görgei	
Bécsben transigálhat — dictálhat. — A bécsi hadjárat előnye.	108
XXII. Még egyszer Budavár ostroma. — A bán veresége Hegyesnél.	
— Ellentétes egyveleg	111
XXIII. Menekülés a török földre	116
XXIV. Ne téveszszünk	124
XV. Görgei él. — Görgei amnestiája. — Görgei pénzt kap Paskie-	
vicstől; évdíjat húz Klagenfurtban. — A „pendant“-ra.	127
XXVI. A Stancák. — Görgei engedetlensége; nagyravágása; életirata.	
— Az ügybe vetett hit	133
XXVII. Befejezés. — Asbóth Lajos vezérelvei. Eredeti oklevelek (?). —	
Még egy pendant ezekhez. — Kossuth és Görgei augustus	
11-ei kiáltványai	137

ELŐSZÓ.

Azon időtől fogva melyben Görgei Arthur honvéd tábornok ügyében „Egy nyilt szó“ című röpiratomat közre adtam, mintegy hat havi időszak folyt le, jelen újabb kis dolgozatom megkezdéséig, mely, időm s körülményeim korlátai között csak lassan érhettem el bevégezését.

Azon félévi időszak alatt három oldalról találkoztam e tárgyra vonatkozó — sajtó útján megjelent — nyilatkozatokkal.

Legelőbb boosi birtokos és honvédtárs Mósa Pál úr szólalt fel a „Magyar polgár“ tavali 44. számában „*Még egyszer Görgei Arthur*“ jelige alatt, a tábornok ellen, csodálkozását fejezván ki egyuttal „Nyilt szóm“ irányára felett.

Ezt polemikus természetű feleletem követte ugyan azon lap 56. — és végre Mósa Pál úr visszfelelete annak 62. számában.

Mellőzve minden további észrevételeket e tárgybéli kölcsönös álláspontunkra nézve s azon feltevésből indulván ki, hogy mindazok előtt, a kik a szőnyegen

fekvő ügyet figyelemmel kísérik, az idézett cikkek ismerete nem leendő egészen érdektelen, azokat szintén s annyiival is inkább bele foglaltam e kis füzetbe, mint-hogy Mósa Pál ur zárfeleletében holmi újabb állításokkal és kérdésekkel lépett fel, melyekre nem ugyan Mósa Pál urnak, hanem az olvasó közönségnek igenis kötelességem megadni a tőlem kitelhető felvilágosításokat; s ezek e röpiratomban felis lesznek találhatók.

Ezt követőleg „*Cáfolat Assermann védíratára; írta Asbóth Lajos*“ cím alatt egy tüzetesebb mű jelent meg, mely határozottan kijelentett irányánál fogva egyenesen „Nyílt szóm“ bírálatát tűzte céljául; melyre tehát viszont észrevételeimet megtenni elutasíthatatlan feladatommá, — de midőn szerző e művében ismételve is „*Emlék-irataira*“ hivatkozik, s ennél fogva azokat „*Cáfolatának*“ mintegy alapjául állítja fel, egyszersmind azon emlékiratok részletesebb elemzése is, bár keresetlen s kedvetlen, de a fennforgó viszonyok között az igazság s magam iránti mellőzhetetlen kötelességemmé lett.

Ezen feladat megoldása, ezen kötelesség teljesítése, van e röpirat rendjén, — a szenvedélyesség révén keletkezni szokott kedélyi izgatottság félszeg kinövéseinek komoly igyekezetü kikerülésével — megkisértve. Hogy mennyire sikerült: ítélje meg a nyájas olvasó.

Hozzá szólott végre a „Nyílt szó“ s ezzel kapcsolatban a „Cáfolat“ tartalmához, 1867. nov. és dec. havi néhány számában a „*Militär-Zeitung*“ című katonai szaklap is.

Felesleges is tán mondanom, hogy az idézett cikksorozat egész tárgyilagosan, csakis katonai szempontból foglalkozik a kérdéssel.

A független álláspont elfogulatlansága mellett sok szakavatottság az, mi a kérdés elemzésében s a „Nyílt szó“ és „Cáfolat“ hasonlítólagos mérlegelésében jellemzően feltűnik; — mit ha itt önként bevallok: annyival kevésbé tekinthető azon viszonylagosság kifolyásának, melyet az említett cikksorozatnak inkább a magam, semmint ellenfelem álláspontjához hajló irányából lehetne következtetni, s annyival kevésbé vehető többnek a szerény elismerésemre nem szorúlt realitás iránti kötelesség szavánál, minthogy ellenben azt is egyenesen kijelentem, miszerént egyes pontokban, mint például:

Dembinskinék állítólag a kormánybiztos mellőzésével lett megbuktatására nézve,

azon pontra nézve, miszerént Görgei a várparancsnokokat feltétlen megadásra szöllította volna fel,

a Bécs elleni hadjárat megkisértésének célszerűségére nézve, s végre:

Görgeinek hangsúlyozott nagyravágyását illetőleg, a hátrább kifejtett okoknál fogva cikkíró nézeteivel épen nem érthetek egyet.

Onként vettem volt fel a Görgei ellen emelt vádak fonalát; s méltatlan gyanusíttatása felőli hitemben meg nem rendülve (a mellett hogy a „Nyílt szóban“ tett ide vonatkozó kijelentésemnél fogva ez némileg erkölcsi

VIII

kötelességem is) önként veszem fel most is a további fejtegetést.

Átadom tehát e kis füzetet is a nyilvánosságnak, melynek csak azon jogosultságát igénylem magam részére, miszerint az ildom és józan szabadság korlátai között meggyőződését mindenki követheti.

Budán, 1868. mártius havában.

A „Nyílt szó“ szerzője.

I.

**Polemia Mósa Pál urral a „Magyar polgár“ 1864. évi 44.,
56. és 62. számaiból.**

a) Mósa Pál ur „Még egyszer Görgei Arthur“ jelige alatt következőleg ír:*)

A „Pesti Napló“-nak június 4-én kelt 5136. számában olvastam Görgei Arthurnak, Viktringból május 29-ről Kossuth Lajoshoz irt nyílt kérelmét, vagyis cáfolatát; reméltem, hogy ezen levélre nálamnál nagyobb rangu honvéd-tiszt felelni fog Görgeinek. Miután ezt senki sem tette, kötelességemnek tartom, csekély észrevételeimet megtenni.

Ugyanis, Görgei levelében ezeket mondja: „Gazdátlan levelek“ címe alatt egy kis füzetke jelent meg tőlem, melyben áltanoknak mondom az ön hirdette szóban levő tanokat.

És engem e meggyőződésemben megrendíteni, még az ön érdekes nyíltlevele sem képes, mert hiszen ezzel szemben oly tekintély szól az én meggyőződésem mellett, mely előtt még ön maga is meghajolni kénytelen.

Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója, ugyanis Aradon 1849 augusztus 11-én kelt eredeti, kezemnél levő bucsu-proclamációjában, tehát az incriminált fegyverletétel előtt két nappal, következőkép nyilatkozik ügyünk akkori állásáról:

„A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs

*) Híven, minden jellemző hibáival adjuk.

többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelmi harcot siker reményével folytassuk.“ Eddig a Görgei levele.

Hanem Görgei Kossuth Lajosnak 1849 augusztus 11-én kelt proclamációjának az érdekes részét kihagyta, mely előtt Görgei (de nem Kossuth) kénytelen meghajolni, mely így hangzik:

„Megvárom tőle s azért Isten, a nemzet s história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint hazánk nemzeti státuséletének megmentése javára s jövőjének biztosítására fordítandja; szeresse hazáját oly önzéstelenül, mint én szerettem, s legyen a nemzet boldogításában szerencsésebb nálamnál stb.“

Miért nem teljesítette Görgei hazafi kötelességét a világosi fegyverletételkor, mint dictator, e szerint miért teljesítette árulással, erre nem felel.

De bizonyos, hogy Görgei mindig nagyravágyó volt, s Kossuthot buktatni akarta, azért nem vihette Dembinski és Vetter a fővezérséget, mert Görgei maga részére pártokat szerzett, a kinevezett fővezéreket mindig megbuktatta azért, hogy kitűzött árulását végbevihesse, mert a kinevezett fővezérek alatt, hogy végbe nem viszi, erről Görgei meg volt győződve.

Görgei pedig meggondolhatná, mily nagy bűnt követett el hazája iránt, midőn Vácon 1849 január 4-ről, sajátkezüleg aláírt proclamációjában az országgyűlésnek az engedelmességet felmondja, szintén 1849 augusztus 9-ről kelt ujonnan kinevezett fővezéri parancsnak nem engedelmeskedve, melyet augusztus 10-én Komáromba futár által kezéhez kapott, itt is kitüntette csalfaságát, mivel tisztán kimondotta a rendelet elolvasása után, melybe meg volt írva, hogy vonuljon Vácra: azért is itt maradunk.

Továbbá minden igyekezetét arra fordította, hogy

a pártján nem levő vitéz serget lehangolja azon eszmével, hogy két nagy hatalmassággal van dolgunk, azokat legyőzni lehetetlen.

Nem akarom a bányavárosoknál s Buda vára bevételére körül ok nélkül elvesztegetelt hadjáratait bírálgatni. Meg van ez írva mindenütt; de annyit, mint volt honvédtiszt igaz lelkiismeretesen szemére merek lobbantani Görgeinek: ha nem érezte magát képesnek, hogy a két hatalmasságot oly vitéz sereggel legyőzze, vagy becsületes békét köthessen, miért nem vonult vissza a magányba, s engedett volna tért a fővezérségre olyan-
nak, ki a szabadság harcát becsülettel végzi, s szeplőtlen adta volna át az utókor számára; arról Görgei tisztán meggyőződhetik, hogy ilyen egyén nem egy, de hat is előállott volna vitéz tábornokainkból.

Végre menthetetlen hazaárulási bünt követett el Görgei 1849 augusztus 11-én, midőn levele végén ezt írja Rüdiger orosz altábornagynak: „Én 12-én Világosnak tartok; 13-án Boros-Jenőbe; 14-én Béélnek, hogy ön körülkerithessen. Ha ez nem sikerül, Nagy-Váradnak tartok, hogy csak orosz sergeket érhessek el, melyek előtt a fegyvert letenni késznek nyilatkozom.“

De ez nem volt elég, hanem hogy mentől több vitéz magyar tábornokot szolgáltasson a bitófára, nem riad vissza Aradról mint dictátor rendelkezni Vécseynek, hogy vitéz seregével siessen Temesvárról hozzá csatlakozni. Ezen levélbe egy privátlevél is volt mellékelve Vécseynek, melyben rangját s jövődő állását biztosítja; ezen biztosító levelet Bem, Dembinski, Kmety, Gyon, Mészáros, az élők közül Perczel is olvasta. Vécsey a temesvári szerencsétlen ütközet után Görgeihez csatlakozott, meg is adta az árát, mert bitófán halt meg; mégis Görgei azt akarja „Gazdátlan levelek“

cime alatt kiadott füzetkájében bizonyítani, hogy ő nem volt hazaáruló.

Mindezekből kiindulva nagyon csodálkozom, hogy akadhat mégis ennyi bűn után Görgeinek védője, még pedig honvéd-tiszt, ki a haza előtt jó hazafi, vitéz katoná volt, csak az a hibája, hogy a vezérek megbuktatásában Görgei pártjához tartozott. Pedig meggondolhatná védője, hogy Isten s ember előtt nem ő, de még a híres francia Favre Gyula, ki az ily védenek védelését el sem vállalná, sem lenne képes Görgeit árulási címétől felmenteni.

Meg van az írva Magyarországnak minden talp-
alatnyi földjébe, hogy Görgei hazáját eladta s elárulta.

Tartsa Görgei mindig emlékezetébe, s ne felejtse el míg él, a más világon se, az 1849. október 6-iki s úgy a pesti vérpadokat, Olmützet és Josephstadtot, s ha mindezeket eszében tartja s hiszi, hogy Isten van az égben, ezek után Görgei méltán elmondhatja: Istenem, sok ügyes embereket adtam át a bitófának és a golyónak árulásom által, bűncim megbocsáthatatlanok, büntess meg engemet elkövetett hibámért, mert én Magyarországba nem megyek, addig is míg illő büntetésem kiszolgáltatod; rendeld inkább számomra Szibériát.

Védőjének pedig azt ajánlom, ne öntsön tűzre olajot, hanem folytassa új hivatalát békével s azt az időt pedig, mit Görgei védelére akar fordítani, fordítsa inkább hazai célokra, vagy olvassa el inkább Görgeinek a fegyverletétel után Komáromba Klapkához írt levelét, utánna Klapka, Kmety, Irányi és Mészáros emlékiratait.

Boos, augusztus 16-án 1867.

Mósa Pál.

b) Felelet a „Még egyszer Görgei Arthur“ feliratu cikke.

Midőn „Nyílt szó“ című röpiratunkkal Görgei Arthur honvéd tábornokért sorompóba léptünk, megglehetősen tájékozódva voltunk ellenfeleink álláspontja felől is.

Tudtuk, hogy Görgeinek különféle árnyalatu ellenei vannak.

Nem akarjuk az egyéni érdekek azon sokoldalúságát s egy hadjárat mozzanatainak ama változatosságát közelebbről szellőztetni, melyekből kifolyólag néha egy „manet alta mente repostum“ is lehet a titkos rugó, mi a boszu édes érzetével kínálkozik a megbukott ellennek lábbal tiporhatásánál.

De vannak Görgeinek másnemű ellenei is.

Vannak, kik politikai céljaik érdekében, vagy talán a fegyverbecsület tekintetéből is jónak látják, vagy — meg lehet — épen elkerülhetlennek tartják, hogy az erőhatalom és balszerencse csapásaiért, a több tényezők valamennyi botlásaért, röviden: minden, de mindenért egyetlen egy bűnbak lakoljon; mintha bizony a nagyjainknak emelhető diadaliv magasbitására, vagy a magyar fegyvertények kiérdemelt dícskörének szélesbitésére okvetlen egy adag árulás is szükségeltetnék!

Van továbbá az a nagy többség, mely vaktában hódol időszakilag elfogadott vezetőinek, s a nélkül hogy csak maga magának is számot tudna adni, hogy miért? sürüen és hiven visszahangoztatja — gyakran vajmi ingatag alapon álló — bálványainak kedvelt jelszavát.

Vannak végre, a kik szebb napokban osztatlan tisztelettel rajongták körül az ünnepelt vezért; de azért — talán propter majorem causæ gloriam — szintén rákiáltják „vesszen“-jüket az események nehezen sujtoltt áldozatára. Hiába! tempora mutantur.

Mi résziunkról — mellékesleg mondvá — mind ezekre nézve csak azt nem érthettük soha és nem ért-

jük ez mai napig sem, hogy mindazok, a kik a Lajthától Debrecenig, onnan vissza a Vág-Dunáig és végre a világosi gyászmezőig minden léptén nyomán oly világosan, oly kézzelfoghatóan felismerték Görgeinek gonosz áruló szándékait és tetteit, miért nem teljesítették már akkor hazafi kötelességüket?

Hanem arra nézve — mint az előbbiekből látszik — tisztában voltunk, hogy nem kis tusát idézhetünk fel magunk ellen „nyílt szónkkal“; és még eddig meg nem ingatott álláspontunkban nyugodtan vártuk az ellenszót, nem üres állítások- és pusztá negatíókban, hanem érveink és okaink ellen felhozandó ellenérvek- és okokban, a helyes kritika rendjén, röviden: vártuk azt avatottabb kezeztől. De oly valamire, mint a mi a „Magyar Polgár“ idei 44-ik számában t. Mósa Pál ur neve alatt megjelent, olyasmire, megvalljuk, nem valánk elkészülve.

Ezen tévösvényeken felszedett mondadarabokból készült elaboratum elolvasásánál önkéntelenül azt kelle kérdeznünk: mit akarhatott voltaképen t. Mósa úr e cikkel.

Ha port akart vele hinteni a könnyenhívók szemébe, engedje meg t. Mósa ur, hogy ezennel a netalán kapráztatott szemek látkörét kellően ismét felderítsük.

Ha egyszerűen feltűnni akart e cikkével és pedig oly téren, melyen — miként bebizonyítandjuk — járatlan: azt csak nem akarhatta az e tárgyban ítélni illetékesekkel szemben; mert hiszen ez, ily modorban, nyílt erőszak megkisérlése leendett a józan ész ellen. Tehette azt hát legfőnnebb azon bizonyos csoportlatokra irányozva, melyek mindig és mindenre „helyest“, „éljént“ kiáltanak; és ez esetben csak vegye el bábérjait!

Ha pediglen hadtörténelmi vagy hadtani bírálato-

kat írni és egy füst alatt — *sensu inhærente* — röpiratunkat is kritizálni akarta: engedje meg t. Mósa ur leplezetlenül kinyilatkoztatnunk, hogy erre, *de facto* ítélve, alig hivatott, de teljességgel nem választott.

Hanem a mennyiben nyilván *mystificálni* kívánta a közvéleményt, egy kis lapsus calamit, és a mennyiben éppen igénytelen személyünk ellenében még a költészet terére is lépett, egy kis prózai utbaigazítást s illetőleg rendreutasítást csak megérdemel t. Mósa ur.

Lépjünk hát közelebb a tárgyhöz.

Mósa ur mindjárt cikke elején egy korszakos okiratból két töredéket idéz, és ez alapon szigorú pathossal kirántja — látszatra — az utolsó gyékényszálát is vádlottja lábai alól.

De hát nem veszi-e észre t. Mósa ur: mi sötét elfogultság kell ahhoz, hogy át ne lássa az ember, miként ez idézeteknek egy szörnyű nagy gyöngéje van, az t. i., hogy midőn az idézett utóbbik szakaszban a haza nemzeti státuséletének megmentése s jövőjének biztosítása kívántatik Görgeitől, de az előbbi szakaszban kimondatott, mikép nincs többé remény sem, az önvédelmi harcot siker reményével folytathatni . . . oly valami követeltetett a vezértől, mi a priori már lehetetlenségnek volt bevallva. Hiába! *sic itur ad astra*; — de — *ad impossibilia nemo obligatur*.

És ezt ne érezte, ne sejtette volna Mósa ur, midőn történelmi kritikát írni érezte magát hivatottnak? Nem, nem! azt fel sem tehetjük, az lehetetlen. Mi tehát csak azt a következtetést vonhatjuk e világos tényállásból, hogy Mósa ur e passussal *mystificálni* akart.

Azt mondja tovább Mósa ur, hogy Görgei nagyra-vágyó volt stb. stb. Kérjük Mósa urat, sziveskedjék „Nyílt szónkat“ figyelmes elolvasásra méltatni, s ha arra vonatkozólag benne foglalt logikai és lélektani ér-

veinket megdöntendette, majd azután szólhatunk még e tárgyról.

A mi a fővezérek megbuktatását illeti, arra, s illetőleg Vetterre nézve, rosszul van értesülve Mósa ur. Ezt elhiheti nekünk, a kik csak azért nem bocsátkozunk e kérdés mélyebb részletezésébe, mert noha Görgeit védjük, mégis bensőbb — mert realis elismerésből keletkező — pietással viseltetünk vértanuinak emléke iránt, mint Mósa ur, a kinek csak felületes sejtelmei lehetnek az üdvözültek valódi értékéről avagy hazafiui és katonai belbecséről.

Hanem az a passus általánosan véve, miszerint „Görgei a fővezéreket megbuktatta, hogy árulását kivihesse, mert alattuk ki nem viheti“ az nemde annyit tesz: hogy Görgei mindazon férfiakat el kívánta távolítani, a kik árulási terveiben utjába állhattak volna? Azt hiszszük, ezen értelmezést helybenhagyja t. Mósa ur.

No hát erre nézve mondunk itt valamit, miről eddig alkalmasint sejtelve sem volt Mósa urnak, de mit jó lesz megjegyezni; majd ha egykor megint hadtörténetírás viszketege bántandja Mósa urat, talán felhasználhatja és pedig — ad animam — mint biztos adatot.

Lássa hát Mósa ur, 1849-iki június vége felé Görgei nagyon azon volt, hogy az összes magyar hadak Komárom körül vonassanak össze; természetesen ekkor Komárom leendett a kormány székhelye is.

Az eszmék rokonságánál fogva megemlítjük itt (talán egy csapással két legyet üthetünk), hogy voltak bizonyos körök és vannak ma is sokan, a kik ezen fővezéri javaslatban is valami pokoli ármányt, vagy világosabban kimondva, nem kisebb célt hittek rejleni mint azt, hogy ez uton Görgei magát a kormányt in corpore akarja hatalmába kerítve az ellenségnek átszolgáltatni!

De vizsgáljuk ezen eshetőséget valamivel közelebb-ről. Mi leendett a következménye, ha ezen öszpontosítás végrehajtatik? Az, hogy Görgei a maga 25—30 ezer állítólag föltétlen hiveivel, mintegy 100 ezernyi oly hadakkal vétethetik körül, melyekkel ő soha de soha sem érintkezett; melyeknél — a harcok közepett szerzett — népszerűségével nem birt, nem birhatott; s melyeknek az élén részint azon vezérek állottak, kiket, mint Mósa ur mondja, Görgei megbuktatott, részint olyanok, a kikkel — köztudomásilag — korábbi meghasonlások folytán, benső viszonyban éppen nem állott. Röviden: oly elemekkel vétethetik körül, melyeknek rokonszenve nem Görgei felé gravitált; oly seregekkel, melyekre a kormány — már ha az annyira acceptált pártállásból kellene is szólni — határozott befolyást gyakorolhatott, s melyeknek tulsúlyára támaszkodva, végre azt tehette volna Görgeivel, a mit legjobbnak látott volna.

Higyje el Mósa ur, hogy a ki bűnös célokat forral, ily projectumokat nem risquiroz, s a ki lelkiismeretében nem nyugodt — jól ismervén helyzetét — magát ily egyenesen fel nem adja. Mi legalább azt tartjuk, hogy ha valaha kételkedhetett a kormány Görgei őszinte indulatában, ekkor — midőn ő maga szolgáltatta át magát a kormány tényleges hatalmába — az utolsó kételynek is meg kellett volna szűnni! De azt mindenesetre megengedi már most t. Mósa ur, hogy nem akarta Görgei mindig megbuktatni és eltávolítani — sőt épen körébe akarta vonni — mindazon vezéreket, a kik annyiszor recitált árulásának utját állhatták volna. E pontjára nézve nem mondhatjuk tehát, hogy mystificálni akart; de bátrak vagyunk azon észrevételt kockáztatni, hogy itt körülbelül ugy vélekedett Mósa ur, mint a siket a harangsóról.

A váci proclamatiót és még több oly passusait illetőleg, melyeket — az e tárgy körül divó szokás szerint — minden indokolás nélkül mint holmi dogmákat adoptál, s ezután hegyibök ítéleteket octroyál: ismét csak röpiratunkra utalhatjuk Mósa urat, a hol egyetlen állítást sem fog indokolatlan találni. Fordítson rá kellő időt; tanulmányozza Mósa ur a történelmet; igyekezzék belehatni az események mélyébe, s azután álljon ki — de argumentumokkal — a küzdőterre. Az üres állítások és pusztá negatiók ideje lejárt.

De a mi az augustus 9-ikei és augustus 10-ikei datumokat illeti: azokra nézve nagyon elvetette Mósa ur a sulykot! Ugyan mit gondol Mósa ur: ha Görgei augustus 10-én Komáromban van: hogyan teheti augustus 13-án Világosnál le a fegyvert? Vagy ez talán tollhiba? De az nem lehet, hogy csaknem egy sorban kétszer egymásután ugyanazon tollhibát kövesse el Mósa ur akkor, midőn történelmi fontosságú okmányt és eseményeket idéz és csalhatalan történet-kritikai adatokat akar fönn hagyni az utókor történészének. Nem! mondjuk, az nem lehet. Ez tehát vagy homályos tudatlanság, vagy a mit Mósa ur előnyére örömeztőbb elhiszünk, darabos mystificatio.

A mi pedig a bányavárosok, Budavára, két nagy hatalmasság legyőzése, vitéz sereg és tábornokok, és több e cikkszakaszban foglalt tárgyakra vonatkozó lelkiismereti szemrelobbantásait illeti; engedje meg Mósa ur azon ünnepélyes kijelentésünket: hogy ama hadsereg hősiességét magunk is, és pedig közelebbi ismeretségnél fogva, meghajolva tiszteljük; hogy a szerencsét, minél fogva annak soraiban küzdhattünk egykor magunk is a hazáért és jogaiért, életünk büszkeségének tartandjuk mindenha; s hogy jeles vezéreink hő tiszteletét magunkkal visszük sirunkba! Azonban en-

gedje meg azt az észrevételünket is, hogy a lelkiismeret az Istenség felséges adománya, de hogy a Mósa ur által avatatlan kezekkel érintett dolgok érdemleges megítélésére ezen mennyei kincs mellett még más valami is kell, s miután annak a másnak Mósa ur soraiban még csak nyomát sem lelhetjük, azt javasolnók Mósa urnak: bizza az ily — részére terra incognitán — megpróbált tapogatódzást más valakire, a ki a vasat nem csak ütni, de idomítani is tudja.

Hanem mindjárt azután a következő cikkszakaszban ismét mystificál Mósa ur, midőn Görgeinek Rüdiger grófhoz intézett levelét egyszerűen minden commentár nélkül árulási demonstratiója complementumául állítja oda.

Mert ha Mósa ur bár csak megkísérti vala magát a fegyverletétel tényét, vagy az erre vonatkozólag megelőzőleg kelt határozatot árulásnak bizoyítani: akkor a kivitel utait is belé vonhatja e határba. De ezt Mósa ur nem teszi; az előzményeket tökéletesen ignorálja; s így nyilván azt igyekszik elhitetni az avatatlanokkal, hogy Görgei az előre tudatott menetrenddel nem a megfontolva, s vezértársai közmegegyezésével elhatározott fegyverletétel végrehajtására, hanem egyenesen egy titokban nekik vetett kelepcébe vezette seregeit. Ez pedig nyilván való mystificatio.

A mit pedig gróf Vécsey tábornokról mond Mósa ur, az e nemü procedálásának már a superlativuma. Azt mondja ugyanis Mósa ur, hogy Görgei Aradról mint dictátor rendelkezett Vécseynek, hogy vitéz seregével siessen Temesvárról hozzá csatlakozni, s hogy Vécsey a temesvári szerencsétlen ütközet után Görgeihez csatlakozott is.

De hát nem tudja-e Mósa ur, hogy az ugynevezett temesvári ütközet augusztus 9-én történt? Nem tudja-e,

hogy Vécsey 10-én már Rékáson állott, s onnan küldötte meg az ország kormányzójának Aradra a temesvári ütközet szerencsétlen kimeneteléről szóló jelentését? Nem tudja-e, hogy Görgei csak 11-én este vette át a dictáturát, s hogy tehát nem rendelkezhetett mint dictátor a Temesvár alól Lugos irányában már 9-én elvonult Vécseynek és seregének? És nem tudja-e, hogy, a mint már érintém, Vécsey a temesvári ütközet után nem Görgeihez csatlakozott, hanem Rékásra vonult, s a világosi napon még jó karban létező kis seregével Lugos körül — következőleg a világosi catastrophán messze kívül — állott? Ha nem tudja Mósa ur mind ezeket a rég constatatált történeti igazságokat: hát ugyan kérjük, miért ír? Ha pedig tudja: miért mystifycál ily kézzelfoghatólag?

Hogy egyébiránt jó tanácsait elismeréssel vettük, tanusítja az, hogy a viszonylagosság követelményeinek eleget teendők, e feleletünk rendén szintén szolgáltunk Mósa urnak némi utmutatásokkal; melyekhez holmi légből kapott állitmányaira tett helyreigazító észrevételeink után, ezennel a jó lelkiismeret megóvása tekintetéből, még csak azt a figyelmeztetésünket füzzük: hogy az egekről alászállt ígék között égő betűikkel ragyog: „A te felebarátod ellen hamis tanubizonyságot ne tégy!”

Hogy mit olvas le Mósa ur Magyarország minden talpalatnyi földjéről: azzal háládatlan dolog lenne sokat törődni; de az tény, hogy nem egy-két talpalatnyi föld az, mi örök tanuságot teend a csaták dicsőségéről, melyeket Görgei Arthur vezérlett, és melyek magasabban állanak kegyeletes emlékünkbén, hogysem készítve ne éreznők magunkat, egyenes és igaz uton mindazt megtenni, a mi tőlünk kitelik, hogy ama csaták szép emlékével vezérük neve is megtisztulva adassék át az utó-

kornak. És hogy még sokan, nagyon sokan gondolkoznak a hazában e tárgyra nézve úgy, mint e sorok írója, arról Mósa ur teljesen meg lehet győződve.

A mi Mósa ur épületes foháskodásait s a Görgei számára praescribált kenetteljes monologusokat illeti, azokra csak annyit mondhatunk: Uram! bocsáss meg neki, hiszen nem tudja, hogy mit cselekszik.

Irályából egy pár tételt, például: hogy Görgei „árulással teljesítette hazafi kötelességét“, meg azután: hogy „meggyőződhetik Görgei“ (hogyan és mikor?) „miként nem egy, de hat is előállott volna vitéz tábornokaink közül“ sat. csak mint publicistai tollból folyt curiosumot kívánunk a nyájas olvasónak felmutatni.

Hogy Favre Gyula mit tenne Görgei ügyével: azt, meglehet, bizalmas uton közölte Mósa urral. Hogy mit tehetne: azt oly apodictice, mint Mósa ur, a világhírű védnök tán maga sem tudná előre megmondani, kinek tündöklő lángeszét pedig a legnagyobb elismeréssel tiszteljük. De miután Mósa ur köztünk párhuzamot vont: megengedi, hogy mimagunk is hasonlót tegyünk, s az csak annyiból áll: hogy Favre Gyula ur ex professo mindent véd, mi pedig önként csak azt, a mi meggyőződésszerű hitünk.

Végre pedig még egy pár komolyabb szavunk is van Mósa urhoz. Azt tetszik Mósa urnak mirőlunk mondani, „csak az a hibája, hogy a vezérek megbuktatásában Görgei pártjához tartozott.“ Ez tehát directissime minket illet s annyit tesz, hogy Dembinski és Vetter tábornokok Mósa ur szerinti megbuktatásában közreműködtünk. Miután pedig Dembinski elmozdittatása alkalmával mi Szolnok-Czibakháza körül, tehát távol az illető események színhelyétől, Vetter visszalépése alkalmával pedig Damjanics dicső emlékü

főnökünk körében minden magasabb politikai actiόν kívül álló hadsegédi ügyekkel foglalkoztunk, és tehát ezen országos eseményekhez szavunk sem lehetett, s a mi különösen a megrótt pártolást illeti, Görgei Arthur tábornokot az időben még csak nem is láttuk volt: csakis az igazság érdekében tartozunk magunknak azzal, hogy ezennel a leghatározottabban kijelentsük: miszerint Mósa ur részére komoly becsületbeli kötelességnek tartjuk, hogy ezen ellenünk nyilvánosan kockáztatott állítását vagy bebizonyítsa, vagy ugyanazon a nyilvános uton feltétlenül visszavonja. Ezt elvárjuk; s ellenkező esetben a mivel község ítéletére bizzuk Mósa urnak ily eljárási modorát érdeme szerint megnevezni.

Egyszer mindenkorra kijelentjük egyúttal, hogy Mósa urral szemben ezennel polémiánkat bevégeztük s hogy ezen ügyben a Mósa uréhoz hasonló szellemű és modoru cikkekhez többé semmi uton sem, meritálisabb taglalásokhoz pedig (nem lévén hirlapi polémiák folytatására mindig szabad időnk) alkalmilag, ha elegendő anyagunk leend, csak röpiratilag fogunk hozzászólni.

September 19-én 1867.

A „Nyilt szó“ szerzője.

c) Felelet a „Magyar Polgár“ 56-ik számában megjelent „Nyilt szó“ szerzőjének.

Nem irigylem „Nyilt szó“ szerzőjétől azon bérkoszorukat, melyeket remélt vagy tán kapott is, de kitől? a Görgei védelmére irt röpiratával, melyel a haza előtt meghalt Görgei feltámadását reménylte. De hagyjuk ezt, idomitsuk a vasat kívánsága szerint. Budaváránál, ha Görgei 30,000 gyalogját, 3—400 lovasát áprilban meg nem állítja, hanem üldözésre használja, kevés idő alatt oly békével dicseked-

hetne, mely nem is válna szégyenére, mint a világosi. De térjünk állításom igazolására. Augustus 9—10. helyett július 9—10. hogy Vécseynek Görgei a levelet, mint dictátor augustus 12-ről írta, bizonyítom Horváth Mihály 3. k. 520. lapjával. Vécsey a levelet későn kapva, csak is augustus 19. érkezhett B. Jenőbe, augustus 21-én a fegyvert letette, én ezt jól tudom, de cikkiró ur nagyon elfelejtkezett önmagáról, midőn ezen tiszta állításomat mystificálja; ha Vécsey a Görgei biztató levelét nem kapja, Guyonékkal kiment volna, de mystificatio cikkiró urnak azon állítása is, hogy Görgei nem akarta megbuktatni és eltávolítani a vezéreket, sőt éppen körébe akarta vonni; ez nem áll cikkiró ur, mert ha rossz neven nem veszi, tényt hozok fel ellenébe, u. m. 1849. február Görgei aláírásával egy iv keringett a hadsereg közt, melyben ez is áll: a hadsereg és vezérének szégyenére válik idegen ajku vezéreket elfogadni, (nesze Dembinski); utána egy napi parancsban ez áll Görgeitől aláírva, hogy: a hadsereg és vezére ezentul csak is ő felsége által kinevezett hadügyminiszternek fog engedelmeskedni (nesze Kossuth); ezt bizonyítom Mészáros Lázár emlékirataival. Az 1849 június 4-i proclamatio valódiságát, hogy Görgeitől ki volt eresztve, meglátja Horváth Mihály és Mészáros Lázár emlékirataiban; ha fáj dicső tábornokaink elvesztése, miért adta hát Görgei martalékul élete megmentéseért; mert a cikkiró ur által idézett haditanácsra igen jól mondták Zambelli ezredes és Markovich alezredes Görgeinek, hogy a fegyverletételt csak nyilvános és közönséges haditanács határozhatja el (mit Görgei mellőzött); hogy a hadsereg nem birkanyáj, melyet a pásztor kénye-kedve szerint terelhet ide s tova (Horváth Mihály 3. k. 492.) Komáromból pedig Görgei a hadserget saját belátása szerint vezette a kelepczébe. Ha-

nem világosítson fel cikkíró ur, hogy Görgei Komáromba jun. 30-án 2 tábornok, 1 miniszternek adott lo-
vagas szavát, hogy levonul a sereggel s a többi sereggel
egyesíti, hol és mikor váltotta bé? a balpart szabad volt;
egy döntő ütközetet hol és mikor fogadott el az egye-
sült sereggel? Végre újból csak annyit mondok, ne
fosszszuk meg a szegény hőst önmaga által Komáromban
junius 30-án megkeresztelt jó nevétől, midőn azt mondta,
de helyesen mondta: nem bánom, inkább mondjanak
árulónak, mint számárnak. (Horváth Mihály 3. k. 234.)

Boos, october 8-án 1867.

Mósa Pál.

Asbóth Lajos emlékiratára.

II. Csepel szigete.

Miután ez Emlékiratok tanulmányozásában, köny-
nyebb érthetőség végett, az események chronologiai
sorát kívánom követni: egy tragicus eseten vagyok
kénytelen az illető cikksorozatot megkezdeni; és te-
szem ezt habozás nélkül, mert a sír nyugalma már
nem háborgatja meg semmi.

Szóllok tehát a Zichy Ödön gróf feletti rögtön-
ítéletről.

Jellemzően nevezetes azon eszmemenet, mely az
Emlékiratokban ezen eset körül füződik.

„Az Emlékiratok 1. köt. 9. lapján az mondatik:
„*hogy Zichy grófot Görgei elítélte s emberei az ő parancsára*
„felakasztották.”“

Minő rövidség és præcisio!

A gróf kivégeztetett, az tény; — fedje fátyol a
szomorú multat.

De hogy a grófot egy szabályszerűen összeállított,

rögtön ítélő bíróság s tehát — ha szintén Görgei e bíróságnak elnöke volt is — nem ő, hanem az ad hoc megalakított törvényszék, — és nem a honvéd őrnagy hatalomszava, hanem a törvényes formák megtartása s rendes hadbirói segédlet mellett létre jött bírósági ítélet ejtette el, — hogy ezen ítélet törvényszabta módon hajtatott végre, — hogy Zichy Ödön gróffal ugyanazon a kocsin egy rokona is elfogatott, — s hogy Görgei erélyes föllépésének sikerült ugyan a két foglyot a felbujtogatott falusi nép s népfelkelés dühe elől megmenteni, de a nehezen terhelt Zichy Ödön gróf a törvény szigorát kinem kerülhette: oly körülmények, melyeket szerző megemlíteni, lehet, feleslegesnek tartott, de melyek az idézett rövidség drasticumát lényegesen módosítják; míg azt ellenben szerző Emlékiratai 1. köt. 25. lapján még a kitelhetőségig emelni igyekszik, mondván: „*hogy az egykori hadnagy Görgei „Zichy gróf embertelen és kegyetlen kivégzésével első kezdte „meg a forradalom rémuralmát.*“

Ha mind ezek után szerző Emlékirata: 1. köt. 33. l. így szól: „Egyébiránt Görgei maga mutatott gróf Zichyben példát, hogy miként kell büntetni“ midőn a büntetés elkövetett bűnt feltételez: csak magával s megelőző okoskodásával jön ellentétbe. A midőn pedig Emlir. 1. köt. 9. l. még azt is mondja „*hogy Görgeinek ezen akkoriban politikai szempontból ir- „tőzlatónak tekintett eljárása birta különösen rá Kosuthot, „hogy Görgeit a schwächatl csata után a földunai hadse- „reghez tábornok- és parancsnokul kinevezze*“; lehet e mást tenni, mint felkiáltani: minő akaratlan ironia!

Az esemény maga pedig, midőn e sorok írója a pákozdi csata után N.-Beeskerekre visszaútazandó, pár

napot a fővárosban töltött, épen az elébb helyreigazitott részletek szerint vala, mint constatált tényállás, itt közbeszéd tárgya.

III. Görgei diversiója 1849. januárius havában.

E hadműveletet ismételve is kárhoztatja Asboth Lajos; többek között Emlékiratai 1. köt. 10. és 26. l. s a Cáfolat 8. lapján szándékos hadászati hiba s a magyar kormány veszélyeztetése gyanánt állítja oda; természetesen mindég csak Görgei árulási szándékának felderítése tekintetéből.

Nyilatkoztam ugyan már erre nézve a „Nyílt szóban“, itt azonban kiegészítésül meg kell jegyez-nem, hogy szerző a Görgei ellen ezen műveletből emelt váddal ellentétben, Emlir. 2. köt. 125. és kö-vetkező lapján maga kimutatja, hogy e hadművelet egye-nesen a januárius 2-án 1849-ben az akkori honvédelmi bizottmány által Pesten tartott hadi tanácsban, melyben úgy tudom hogy Görgei, Klapka, Perczel és Vetter tábornokok is részt vettek — határoztatott el.

Az illető határozat 5. pontja szerint t. i. Görgeinek az tüzetett ki feladatul, *„hogya a dunamelléki sereggel ol-
„dalhadműveletet tegyen Váczon át a közép Vág irá-
„nyába, — hogya ezen demonstratio (tán diversio) által
„egy részt Windischgrätz herceget ereje szétesztatására kény-
„szerítse“* (s szeréntem így a herceget tovább mozdu-lásban veszélyeztetvén, Pesten vesztegelni kénytelenítse, mert csak így van értelme azon további céltüzésnek, hogy) *„más részt idő nyeressék a déli hadsereg felvoná-
„sára s a Tisza mögött egy hatalmas haderő képzésére. Fela-
„datul tüzetett továbbá Görgeinek, hogya a környülmények-
„hez képest vagy a Garam vagy a Felső-Tisza felé tábo-
„rozzon.“*

Mind ezt végrehajtotta Görgei tagadhatlan nehéz körülmények között. De mert naponta relatióban nem állott a kormánnyal, holott Görgei és Debreczen között nem jelentéktelen ellenséges hadak mozogtak; s mert nem ment például Verebélyről, a Garam derekától, árkon bokron át egyenesen Miskolcznak vagy Tokajnak a Felső-Tiszához; hanem mert — ellenséges üldöztetés által szorongattatva, s ennél fogva a hadmozdulati vonaloknak sem épen tetszése szerinti választékosságával bírván — a kitűzött célt végre a bányavárosokon át, de a kormánytól elhagyatott seregnek épentartásával, sőt gyarapításával érte el: ez természetesen az árulás világos jellegét hordozza magán!?

És nyomatékos adagot szolgáltat ehhez még az „elfogott futár és sürgönye” feliratu cikk az Emlir. 1. köt. 21. és következő lapjain.

De ugyan szabadjon kérdezni: ha Windischgrätz herceg alparancsnokaihoz intézett levelének azon bevégezett tény értelmé tulajdonittatik, hogy Görgei már előbb alapos okokat szolgáltatott legyen a herceg bizalmára, hogyan eshetett hát mégis hogy a herceg Asboth Lajos Emlir. 2. köt. 147. és köv. lapja szerint „a legkedvezőbb időpontot elmulasztotta a kormányt Debreczenből szétverni, mi közben tábornokai Görgeit igen hanyagul „(?)! üldözve, neki nem csak lehetővé tették, hogy bántatlanul „elillan hasson, hanem hogy rögtön és erőlyesen fenyegetőleg „még Schlick háta mögé is juthasson?” hogyan történhetett hogy mégis serege nagyobb részét Görgei üldözésére küldötte? és miért hagyta meg alvezéreinek az idézett levélben egyenesen, hogy Görgeit békés utoni meghódolásra szólítsák fel? — Hiszen supponált esetben a hercegnek, taktikai biztonság, józan ész s hadura iránti kötelessége egyaránt parancsolják vala, hogy a bűnbánó magyar ve-

zérrel felvidéki tévelygéseiben mitssem törődve, győztes hadait gyorsan Debrecenbe vezesse s így honvédelmi harcunknak egy csapással véget vessen.

De azért hát mégis csak véghetetlen hiba, valóságos árulás volt ez a diversio?

IV. Schlick gróf menekülése Kassáról s a kápolnai csata.

Lássuk hogyan vélekedik az Emlékiratok szerzője ezen nevezetes eseményekre vonatkozólag.

Az Emlir. 1. köt. 87. l. határozottan azt mondja „*hogy a kápolnai csatát a nagyon kiterjesztett hadállás s „Dembinskinék határozatlansága valamint az alparancs- „nokok tudta nélkül (Dembinski által) tett változtatási „rendelkezések mián veszítették el a magyarok.*“

E szerint hát egyedül és kizárólag a fővezénylő tábornokot, Dembinskit, hibáztatja a kápolnai csata-vesztésért.

Schlick Kassáról menekülését illetőleg ellenben Emlir. 2. köt. 113. l. azt állítja szerző, „*hogy amaz el- „lenséges hadtest Dembinski határozatlan magaviselete s „Görgeinek Eperjesen történt hasztalan megállapodása miatt „menekült ki a bizonyos kelepcéből.*“

Itt tehát eltekintve attól, hogy — természetesen a történeti híúség érdekében! — csak egy árva szóval sem tétetik említés azon okokról általán, de különösen az átkelési nehézségekről, melyek miatt Görgei a Tarca folyón innen vesztegelni kénytelenítettett; valamint attól is, hogy az egész hadművelet úgy tüntettetik fel, mintha az a közreműködő tényezők előleges tervszerű egyetértése szerint *) hajtatott volna végre, — Görgei Arthur Dembinski altábornagy bírnészeséül állíttatik oda. —

*) Történt pedig e hadművelet valósággal a magyar alvezéreknek két ellenkező irányban esett előnyomulása folytán, de egymás tervei és céljai felőli határozottabb tudomás nélkül és csakis az ellenség mozdulataira állapított suppositiók szerint. — De hijába, igazságosnak kell lenni. S z e r z ő j e g y z.

Az Emlir. 2. köt. 148. lapján pedig már Görgei maga és egyedül az, a ki szépen bánik az ellenséggel és annak arany hidat épít visszavonulhatására; de a mi végre még se akadályozza szerzőt, ezen észmeláncolatában csakhamar (már az idézett kötet 149. lapján) azon conclusióra jutni, hogy *„Dembinski második Fabius Cunctator, de kevesebb eredménnyel, mint az; mindég ingatag, önmagát soha sem tájékozó, soha nem tudja mit akar, az ellent akkor akarja megragadni, mikor az épen már elillant“*

Mindezek dacára mégis azt igyekezik Asboth Lajos Emlir. 1. köt. 26. lapján már a bevezetésben feltüntetni: (oly nevezetes eljárást követvén ez által, mint a ki előbb gombot állitana fel s azután rakna tornyot alája) hogy Görgeinek magaviselete miatt késett el hadsergének két osztálya Kápolnánál, mi a csata elvesztésére döntő befolyást gyakorolt, s hogy Schlicket saját akaratából engedte elillanni; — és e sajátos taktikájára a Cáfolat 9. lapján ujabbán is rá adja a satyra kenetét, mondván: *„hogya nem mulasztotta el Görgei még, a magyar lovagiasság egy példájával az' ellenségnek szolgálván, Schlick osztrák lovassági tábornokot elszalasztani.“*

Vége pedig ugyan azon a lapon még azt is képes elmondani, *„hogya a kápolnai csata is csak a Görgei engedetlensége miatt veszett el.“*

De azért hát mégis csak: fiat justitia!

V. Dembinski és Vetter megbuktatása. — Görgei vezérré emelkedése.

„Mután Dembinski a kápolnai csatát elveszté — mondja szerző az Emlir. 1. köt. 10. l. — saját gyengesége, határozatlansága, különösen pedig Görgei által, ki elfogató, egészen tehetetlen lón. — Ekkor a kormányzó Vetter és Mészáros tábornokok kíséretében Tiszafüredre

„sietett, a tény megvizsgálása után a fölötté felízgatott alparancsnokokat megnyugtatta, s Vetter tábornokot főparancsnoknak kinevezé.“

De ezzel már lényeges ellentétben az Emlir. 1 köt. 26. lapján *Dembinskinék — a Görgei iránt engedelmes és általa megnyert törzstisztek mesterségesen előidézett lázangása miatti befogatásáról van szó!*“

Igy az Emlékiratok szerzője.

De engedje meg, hogy ezen esetet kissé közelebb-ről illusztráljuk.

Hogy Dembinski tehetetlen — nem lőn — hanem volt: az igaz; hogy pedig mint főparancsnok valóban lehetetlen is volt, azt legbővebben kimutatta Asboth Lajos maga, Dembinskinék csak fennebb idézett pár tulajdonsága s a IV. cikkben reprodukált körülményesebb jellemzése által. — Ezekhez további adatokkal járulni — noha nem hiányoznak — felesleges.

Ezekből kifolyólag minden további commentár nélkül meglehet itélni: minők lehettek e fővezér azon intézkedései, melyek az összes sereg és alávezérei mély elkieseredését idézték elő s egy, a kormánybiztos elnöklése alatt megtartott nagyon népes haditanácsban kelt határozat rendén, a fővezér letételét eredményezték; — a minek egyébiránt Asboth Lajos Emlir. 1. köt. 87. l. e szavakban: „*az alparancsnokok köz óhaja folytán Dembinskit letették*“ maga is meglehetősen tiszta kifejezést ad.

Annyi tehát világos, hogy nem az elfogatás vagy befogatás által lett Dembinski tehetetlenné, hanem eléggé sajnosan bebizonyult tehetetlensége miatt tétetett le a fővezérségről.

Hogy utóbb Dembinski ajtaja elé, mert a haditanács határozatának vele történt illedelmes közlése s ismétleges figyelmeztetés után is vonakodott a hadműveleti iratokat kiszolgáltatni, az e tárgyat szorgalmazó

táborkari törzstiszt (Bayer József ezredes) által rövid időre őt állíttatott: az tény; de azt már akkor teljes lehetetlen azon száraz tétellel azonosítani, „*hogy Dembinski egészen tehetetlen lőn mert Görgei elfogató*“, a mint hogy Görgei éppen el sem is fogatta.

De megfoghatatlan az, hogy mikép lehet ott mesterségesen előidézett lázongásról szó, a hol a csaták fáradalmi, a fővezér által széles téren össze-vissza zilált hadrészek, s az ottani helyzet minden nehézségei között éppen nem vala kedvező tér az efféle bujtogatásra vagy korteskedésre; és a hol, az oly nélkülözésekbe ejtő elhanyagolás mellett, mint a milyet ama seregek Dembinski zavaros rendelkezései miatt szenvedtek, — s oly válságos helyzetben, mint a milyenbe Dembinski fonák intézkedései seregeit juttatták, — valójában felesleges is volt korteskedni; — az megfoghatatlan, mondom, s annyival is megfoghatatlanabb, minthogy köztudomásilag e hadak összes részeiben csak egy általános hang uralkodott akkor: az osztatlan indignatio hangja Dembinski ellen, s mert — miként Asboth Lajos maga is mondja — „*a kormányzó a tény megvizsgálása után a fölötte felizgatott alparancsnokokat megnyugtatta*“; e megnyugtatasra méltatott felizgatottságot pedig, alig hiszem, hogy szerző is az állítólagos lázongással azonosithassa, melyet a kormányzó oly katonai tekintélyek élén, mint Vetter és Mészáros, bizonyára nem megnyugtatót, hanem szigoruan megbüntetett volna.

Vetter tábornokra áttérőleg, úgy vélekedik Asboth Lajos Emlir. 1-ső köt. 11-ikl.: „*hogy ámbár tehetséges, s igen tanult katona, szintén nem felelhetvén meg feladatának: ily fiatal, forradalmi s hazafias érzelmében, túlbuzgó hadserget vezényelni; könnyen engedett Görgei és Damjanich tábornokok cselszövényeinek, kik elakarák távo-*

„litani, s martius végén félig betegen hagyá el a had-serget.“

Itt tehát Damjanichot teszi szerző Görgei bűnrésze séré, mihez utóbb még lesz egy pár szavam.

Az Emlir. 1. köt. 34-ik l. azonban — a hol egyébiránt kiváló elismeréssel emlékszik meg Vetter katonai tehetségeiről — már megint „csak egyedül Görgei cselszövényeit“ állítja e fővezér visszavonulása okául.

Végre pedig az Emlir. 1. köt. 96-ik l. így szól szerző: *„Vetter a közben oly súlyosan megbetegedett T.-Fürednél, hogy nem vihette továbbra a sereg főparancsnokságát.“*

Már azután okuljon el mindezekon majd utóbb a történetű adatok után fáradozó történetirő! — De mindez nem hátráltatja szerzőt a Cáfolat 10-ik lapján határozottan felkiáltani: *„Igy látjuk, hogy Görgei már Kápolnánál ismét vizályt szőtt, — Dembinskit és Vettert megbuktatta!!! (?)“*

Hanem a mennyiben Damjanichot cselszövényeskedéssel vádolja szerző, — a ki körömhegyig lovagias férfi s a leplezetlen egyenesség mintaképe vala, kinek lelke ármányt nem ismert s tettetéshez nem tudott; a ki ellenben mindig és mindenkivel szemben kereken s még kimélet nélkül is (mert végre azzal se törődött, ha meggyőződése meztelen odadörgésével sérteni kellett) kimondotta véleményét: honvédelmünk e jeles bajnoka emlékének tartozom azzal, hogy őt az ily gyanúsítgatásoktól egyszer mindenkorra megóvjam.

Azt megengedem — (miben egyébiránt szennyfoltot nem lelhet az irigység se) — hogy Damjanich korábbi okoknál fogva nem rokonszenvezett Vetterrel. — De ez nem ok arra, hogy Damjanichnál a cselszövények szokatlan kenyerét kereshesse valaki.

Más felől pedig az is tény, hogy Vetter mártius végén történt valóban súlyos megbetegülésig, néhány heteken át*) akadály nélkül s az éppen távolabb hadtüntetőleg működő Görgeivel legkevesebbet sem érintkezve viselte a fővezérséget.

Görgeinek a Tisza melletti hadsereg fővezényletére jutásával is nevezetesen bánik el szerző. — Emlir. 1 köt. 35-ik l. ugyanis azt mondja: „*hogy Vetter fővezér „betegsége miatt az ideiglenes fővezérségre Görgeit hitták „meg.“* Ugyanazon kötet 96. lapján pedig még világosabban mondja „*hogy Kosuth Egerben Görgeit nevezé ki az „összes működő csapatok ideiglenes főparancsnokává.“* — De mindezek dacára Emlékiratainak már a bevezetésében (1-ső köt. 12-ik l.) egész más fogalmat igyekszik az olvasóra feltolni, mondván: „*hogy Görgei mint a működő „hadsereg rangban legidősb tábornoka most tetteleg, a nélkül hogy a kormánytól kineveztetett volna, átvevé a főparancsnokságot“!!* — Ehhez sem kell commentár.

VI. Az aprilisi hadmivelet terve.

Emlékiratainak 1-ső köt. 11-ik lapján azt mondja szerző, „*hogy Vetter a hadjárat megnyitására működési tervet készített;*“ 12. lapján pedig: „*hogy Görgei a működési tervet egész Komárom felmentéséig bátran és gyorsan „kivitte;*“ — s itt mind a terv mind a briliánsul előadott kivitel Asbóth Lajos teljes helyeslésével látszik találkozni.

Hogy pedig e terv Vettertől származott legyen azt még praegnansabban kijelenti szerző Emlir. 1-ső köt. 34-ik l., midőn mondja: „*hogy az aprilisi hadjárat terve, melyet Vetter vele (az Emlékiratok szerzőjével) egész tervjelmében közölt, szerencsésen keresztülvitetett.*“

*) Ez időközbe csik az Emlékir. 90 és 91-ik lapjain említett, Cibakházáról kiinduló tiszta-jobb-parti hadmivelet is. Szerző jegyz.

Én részemről nagyon élénken emlékszem, hogy midőn Vetter tábornok a fővezényre fellépett, a hadsereghez intézett szabatos szép kiáltványával azon elhatározását nyilvánítván, hogy a magyar hadakat legott előre vezetendi a haza szívébe, — lelkesítő szavaiban egy ott vivandó nagy válságos csatát jelzett, mely eldöntendi: a jog és szabadságé legyen-e a diadal vagy továbbra is rabság legyen-e a sorsa a nehéz megpróbáltatásra jutott nemzetnek.

Épen nem állítom, hogy egy fővezéri kiáltványt egyenesen hadműködési tervének nyílt programmjául kellessen venni; — de azon hadmiveleti kísérlet, melyről — mint az előbbi cikkben is érintém — Asbóth Lajos Emlir. 1-ső köt. 90 és 91-ik l. szintén említést tesz, és mely szerint — míg a 7-ik hadtest Görgei alatt északon tüntet — három hadtesttel Windischgrätz hercegnek Czegléd-Körös-Kecskeméten összevont hadzöme ellen szándékoltatott a támadás, ama kiáltvány szellemével kézzelfogható összhangzásban áll.

Eltekintve ettől s egyenesen a tényleg végrehajtott apríli hadjárat tervére vonatkozólag, szerintem egy kissé igen messze kiható conceptió lett volna ezen tervezet egész láncolatában előre megállapítani. — Ez ugyanis nem leendett kevesebb mint:

az ellenség főhaderejének gyöngyös-hatvan-pesti hadművelő vonalán Gyöngyös felől homlokegyenest esendő megragadása, s a közben merész és kerülő oldalmenettel ezen hadmiveleti vonal derékbani áttörése vagy megrohanása, —

az így megosztott ellenséges seregek részletes megverése s a Dunán átszorítása, —

ottan ismét tüntetőleges fenntartóztatása; közben pedig az ellenség által megszállva tartott Duna-balparti szorosokon, például Váczon át, merész szárnymenettel

Léva tájt a tavaszi áradások idején nem kis akadály-
nak tekinthető, sőt ellenség által is védethetett Garam
folyamon esendő átkelés, — s

a Garam körül bekövetkezendő komolyabb fegy-
veres összeütközés győztes kimenetele után Komáromba
előhatolva, annak az ostromzárolás alóli felmentetése.

Kétségen kívül sokkal hosszabb terv-lánczolat egy
fogásban, hogysen kiviteléhez előre csak némi valószí-
nűséggel is bíró combinatioakat lehessen fűzni.

Mélyen érezhette ezt Klapka tábornok is, midőn
éppen Asbóth Lajos Emlir. 1-ső köt. 97-ik l. elő-
adott indítványával lépett elő Egerben, a mi t. i. nem
egyéb mint az aprilisi győzedelmes hadjárat
(s illetőleg annak fennebb előterjesztett vázlata) első
rövidebb felének valóságos tervezete; vagy még
világosabban kifejtve: a 7-ik hadtestnek arcvonalbani
támadása Horton át Hatvanra, és a más három hadtest-
nek kerülő uton Jászberényen, N.-Kátán, T. Bicskén,
Isaszegen át az ellenség hadműködési vonalára történt
előtörése.

De eszerént hát az aprilisi hadjárat ezen sikeres
első részének tervezete nem az állított korábbi, ha-
nem Klapka tábornok indítványára Egerben keletke-
zett újabb terv.

Tovább pedig Emlir. 1-ső köt. 115-ik l. — dia-
metrális ellentétben korábbi állításaival — tökéletesen
motiválva és mint jó tervet helyeselve említi szerző
Görgeinek azon elhatározását, hogy az isaszegi csata
után nem a fővárost, hanem Komárom felmentését
vette közelebbi hadmivelete czéljául.

Ez tehát megint nem volt korábbi terv, hanem
Görgeinek a hadjárat eredményeiből vont s a körülményekhez mért elhatározása, illetőleg oly terv, mely
miatt — mint Asbóth Lajos az idézett lapon mondja

— Görgeinek Kosuthtal is kellett küzdeni, a ki minden áron a fővárosok birtokába akart jutni, de végre a jobb tervnek engedett.

És e mellett szól szerző Emlir. 1-ső köt. 104-ik l. is ily tételében: „*Ekkor (t. i. az isaszegi csata előtt pár nappal) a magyar fővezér a később Komárom felé intézett oldalmozdulatnak sejtelmével sem bírt s ezt csak április 8-án határozta el, midőn látta, hogy Windischgrätz Pestre vonta vissza főseregét.*“

Mindezek dacára mégis azt mondja Asbóth Lajos a Cáfolat 9-ik lapján: „*mellőzvéen az 1849 tavaszi hadjáratot, csak röviden megemlítem, hogy ez nem volt Görgei dicsősége.*)* A terv Vetter, a kivitel az alvezérek érdeme. „*Görgei egy csatát sem vezényelt személyesen*“ (??) — a 10-ik lapon pedig a korábban jónak ítélt tervet beszökőleg rosszul fakad ki Görgei ellen, mondván: „*Az isaszegi csata után szétszórta seregét; — ő elment Komárom alá, Aulich tábornokot Pest előtt hagyta. — Hogy Windischgrätz össze nem zúzta **)* Aulich kis erejét,

*) Nemis vindicálta ezt kizárólag magának Görgei; — emberségesen megosztotta ama nagy napok feletti érzelmeit lelkesült seregével. — Ime, április 10-ki kiáltványa főbb vonásaiban: „Bajtársak! Győzelemről győzelemre viszitek zászlóitokat. — Eddig végrehajtott tetteitekben vitézségek és bátorságok ragyog. — A hogy a haza megszabadításának nagy szent művét mint hősök megkezdettétek, úgy folytatandjátok is azt szerencsés végrehajtásáig. — Nagyot tettetek már, nagyobbat kell még tennetek, míg szép hazánk valósággal szabad és szerencsés leend. — Örömtelven — büszkeséggel nézek merész szemetekbe, bámulom kitartástokat a háboru viszontagságai között, s dicsérő elismeréssel hajlok meg vitézségek előtt, mely őseitekhez méltó nagyságában, a magyar nevet örök időkre magasztalva, benneteket a világ legbátrabb hadseregei első rendébe állítand. — Fogadjátok önfeláldozó bátorságtok- és hőségtekért a szeretett haza nevében vezérek köszönetét. Görgei Arthur.“

**) Hogyan: azzal a kifáradt, fegyelmét veszített, mindenfelé futásnak eredt sereggel? — A Cáfolat 10-ik lapján t. i. ilyennek tartja szerző Windischgrätz hereg hadát, — de természetesen a tetszés szerinti metamorphosis a tollban, kezében, hatalmában van.

Szerző jegyz.

„az szintén nem Görgei, hanem csakis ő herczegségének „érdeme.“

És kétségen kívül, az ily syllogistika is talál hívókra!

VII. A kormányzó értekezlete Gödöllőn Görgeivel a függetlenség kimondására nézve, — s mi lesz vala ekkor Görgei teendője ?

Fenntartva magamnak a függetlenségi manifestáció lényegéről más cikkben tüzetesebben szólni; ezuttal csak Asbóth Lajos Emlir. 1-ső köt. 15—17-ik lapjainak a fenebbi pontozatokra vonatkozó tartalmával akarok lehető legrövidebben foglalkozni.

Az előbb idézett lapon azt mondja szerző „*hogy „Kossuth Görgeivel Gödöllőn nyiltan közlé nézetét a függetlenségi kimondás szükséges volta felől s e mellett okait „is elősorolá.“*

Azután azt állítja szerző, mintha Görgei „*Életem és működésem Magyarhonban*“ című munkájában azt mondaná, „*hogy ő e lépést rosszalta s Gödöllőn Kossuth előtt azonnal nyilatkozott, miszerént a hadsereg ily eljárásba nem egyezik belé*“; de egyetlen egy szóval se említi, hogy Görgei érvekkel igyekezett — az idézett munka szerént — a kormányzót e lépés helytelensége felől meggyőzni; s csak azt tünteti fel Görgei művéből, hogy ő a kormányzó nézetét nem osztotta, vagy, ha úgy tetszik, rosszallotta.

És ez így is maga rendén lehet. De nincs a maga rendén állításának mások része; mert a nevezett könyvben arról, „*hogy Görgei Kossuth előtt azonnal nyilatkozott, miszerént a hadsereg ily eljárásba nem egyezik belé*“, valójában egy szó sincs.

Azt mondja folytatólag Asbóth Lajos, hogy, „*ha „ez valóban úgy történt (a mint fennebb Görgei könnyvéből idézte) akkor azt nem csak Kossuth előtt, hanem nyilt*

„levélben az országgyűlés előtt kellendett Görgeinek kijelenteni s „a kormányzó akarata ellen a hadsereg nevében tiltakoznia: „hogy a hadsereg és a nemzet képviselői között minden surló-dást, minden lehető szakadást elhárítson.“

Hogy egy magán értekezletbeli nézeteseréből vehet vala-e Görgei magának egyáltalán alkalmat, ily fontos ügyben nyílt repræsentatióval lépni az országgyűlés elé? s ha csakugyan teszi, meglett volna-e annak kívánatos következménye? meghatározni nem tudom. — De tekintve hazánk akkori politiko-socialis viszonyait, a pártok állását, s azon kettős hangulatot, mely egy felől a forradalom végleteitől, más felől a katonai uralomtól remegett, s mely utóbbinak egy ily katonai fellépés kétségtelenül nagy megdöbbenésére szolgált volna: inkább hiszem hogy éppen ezzel leendett — nem a szakadás elhárítva — hanem elvetve a kocka, melynek gördülése a legválságosabb szakadást s ennek végleteiben a polgár-háborút idézheti elő.

Később pedig, midőn már ki volt mondva a nagy szó, csak még kedvezőtlenebbül alakulhattak volna a föllépés következményei, akár nyílt levéllel, akár nyomatékosabb tettekkel lett légyen azt megkísértve.

Ha tehát Görgei ily lépéssel a zavart tetézni nem akarta, s noha megvala győződve, hogy az ut, melyre a hon ügye sodortatott, legyőzhetetlen ellentusára fog vezetni, kardját lenem tette: — nem csak a szerencse napjaiban, hanem a reménytelen helyzetben is tanusított kitartás lévén a jellem igaz próba-köve — rossz hazafiságra nem mutat.

Azt mondja tovább Asbóth Lajos, *„hogy — miután „az országgyűlés a függetlenséget s az uralkodó ház trónvesztését kimondotta, két ut nyílt Görgei előtt ezen elhamarkodott lépés által veszélyeztetett hazáját megmenteni. Az első: „szorosan egyesülve Kossuthtal, a hatalmas mozgalom élére*

állani!“ — — de hiszen éppen ezt nem akarta soha a kormányzó, éppen attól félt mindég, nehogy Görgei valamikép a mozgalom élére jusson! — Ezért hívtak be az idegen vezérek, s ezért engedett a kormányzó 1849 tavaszán is csak vontatva a viszonyok kényszerűségének, hogy Görgeit a tiszai hadsereg ideiglenes vezéréül kinevezze.

Hogy pedig a hadügyministeri tárca e befolyást nem biztosította: azt elmondhatjuk a nélkül is, hogy bővebb indokolás végett minden sebünket kiméretlen kézzel feltakargassuk.

Egyébiránt Asbóth Lajos maga Emlir. 1-ső köt. 37-ik l. következőleg jellemzi a kormányzó és vezér közötti személyes viszonyt: „*Kossuthot minden egyes személyes összejövetele alkalmával Görgeivel, ennek hatályos magatartása, lakonikus, de találó beszéd-modora megzavarta, részint félelemben tartotta, részint bizalomra ébresztette,*“ — miből azután a szoros egyesülés eredményeire nem nehéz következtetést vonni.

A második ut lesz vala szerző szerint: „*a dynastia trónvesztése ellen azonnal nyíltan tiltakozva, hadsergével *) egyenesen Bécsbe menni s a fiatal lovagias császárnak, a magyar alkotmány visszaadása és fenntartásának feltétele alatt, meghódolni.*“

Ezen lépés — csak kissé elfogulatlanul megítélve — egy Bécs elleni hadjárat minden csélyeit involválja vala, — a hazátóli elszakadás s elszigetelt állásba jutás minden hátrányaival, ellenben a hazulról segedelmezés és gyámolítás minden előnyei nélkül.

Ez tehát, — midőn a Bécs elleni hadjárat egyátalán, mint azt más cikkben kimutatni alkalmam lesz,

*) De mely alatt az Asbóth által összeállított nagy számot én nem érthetem.
Szerző jegyz.

maga sem tartatott tanácsosnak — ekkor annál kevésbé lehetett a mentő horgony.

VIII. Április 14-e 1849. *)

Mind a horvát bánnak 1848 szeptemberi betörése Magyarországra, mind pedig az 1849. mártius 4-ikei oetroi, csak a bécsi reakciónak voltak — a m a z fegyveres erőszakkal végrehajtott, e z m e g államjogsértő — merényletei, hazánk 1848-diki királyilag szentesített alkotmánya ellen.

Ezek ellenében a magyar nemzet honvédelmi harca nem csak hogy nyilván a törvényesség alakját viselte, de jogos is volt s így Europa népeinek részint rokonszenvét birta, részint legalább is semlegességére számíthatott.

A viszonyok ily állásában, a harc minden idegen beavatkozást kizárandott s a mártiusi és áprilisi hadviselés eredményeiből sok próbabilitással vonható következtetések szerint végeredményileg is csak az ügy diadalával végződhetett az egy Austriával szemben.

És az ilyetén viszonylat megváltoztatására semmi ok sem létezett. — Nem létezett nevezetesen: a vajmi sokszor tüntetőleg előtérbe tolt n é p j o g megóvása szempotjából; mert ez eleitől fogva se képezte a harc okát, s mert az egyenesen Magyarország belszervezetére vonatkozó oly átalakulás volt, melynek kedvezményeit nem Austria, s még nemis a király, hanem a kiváltságos osztályok emelkedett keblű elhatározása szavazta meg és szentesítetté királyilag, az alkotmány sáncain addig kívül állott nép részére; — mely kedvezményes átalakulás a harc kezdetekor már rég visszavonhatatlanul bevégzett tény volt, — s melynek erő-

*) Lehetnek a nemzetek életében emelkedettebb vágyak, — s ki ne érezné, ki tagadhatná jogosultságukat? — de van a viszonyoknak vas kényszerűsége, mit tagadni nem lehet!

Szerző jegyz.

szakos megváltoztatása nem is állhatott sem Austria, sem császára, sem a magyar király érdekében.

Szintugy nem létezett erre ok Magyarország alkotmányának biztosítása s illetőleg megvédése tekintetéből se; mert az végre is csak a már jogos uton megindult honvédelem erélyes folytatása, de legkevésbé sem az államjogi kötelékek széttépését manifestáló üres szavak által volt érvényesíthető.

De nem létezett végre nemzetközi alakulások szempontjából sem. Mert a legfájdalmasabban sértett jog feljajdulásait is eredménytelenül tapasztaljuk elhangzani Európa államai között; — ellenben akárhány célnak nem szóval kimondott, hanem kivitelileg bevégzett tényében, rendesen megszoktak nyugodni a hatalmak.

A pusztá szózat által biztosítandó külső rokonszenznek vagy épen segélynek reménye pedig csak ábrándos rajongás, vagy az ujabbkori történelem azon szomorú tüneményének ignorálása lehetett: miszerént a szép multtal dicsekedhető, de politikai érdekek által szívtelenül széttépett lengyel nemzet mellett sem fogott, — dacára az egyébiránt erősen fitogtatott rokonszenveknek — egyetlen európai állam sem fegyvert, midőn az, még honvédelmi harcunk előtti időkben, fölemelte volt megcsonkított tagjait, és pedig nem egy kölcsönösen kötelező pragmaticus kapocs széttörésére, hanem csak egy de illa sine illa kelt congressualis acta által rája erőszakolt igáinak lerázására.

Egyáltalán a külső hatalmak rokonszenvére vagy segélye reményére még netalán máig is arany hidakat építők részére szabadjon itt figyelmeztetésül megemliteni: hogy legujabban is keserű ironiává vált az európai rokonszenv fogalma, nem csak a vérben vonagló lengyelek élet-halál-harcai, de még a görög Archipelagus néhány szigetein, csaknem szemeink előtt lefolyt

véres dráma felett is; — és hogy egyenesen a külse-
gélyt illetőleg, akár a távolabb akár a közeli multba,
például az utóbbi török-orosz, olasz-osztrák, vagy schles-
wig-dán viszályokra s az illetők részére megtörtént
segedelmes beavatkozásokra tekintsünk, — önzéstelen
segélyt soha és sehol, hanem igenis mindenütt háttér-
ben lappangva uzsoráskodó önzést fogunk találni.

Az előbb mondottakkal megfoghatólag ki van mu-
tatva, hogy azon az állásponton, melyben Magyar-
országot 1849 április első napjai találták, közjogi szem-
pontból valamit változtatni még csak plausibilis ok se
létezett.

Dacára ennek meghozta április 14-ke az uralkodó
ház trónvesztettségének ünnepélyes manifestációját s ez-
zel ügyünk jogi állásának gyökeres felforgatását. És
ez volt a halálos döfés, mi vakmerő kezek által meré-
nyelve, 1849-ben a magyar ügyet érte: —

mert ez által tulsúllyal paralysálva lévén a martius
4-ki octroi által ellenfelülről elkövetett államjogsértés:
Magyarország harca a figyelő Európa előtt jogvédelmi
helyett azonnal jogtámadói alakot öltött; —

mert az ugy nevezett európai egyensulynak s az
államok viszonyaiban rejlő sok közös érdekeknek, ezen
elszakadás természetes következményében fekvő meg-
sértése, Európának nem csak rokonszenvével nem talál-
kozhatott, de sőt inkább érdekeinek homlokegyenest
ellenére volt; —

mert a tróndöntés által szintugy prononciált s eb-
ből keletkezetten gyakorlatilag is észlelhető odahajlás
a köztársasági kormány-formához, a par excellence mo-
narchikus Európában komoly aggodalmakat keltett;
— és:

mert a Magyarországon napról napra szélesebb tért
foglaló lengyel actió a szomszéd orosz nagyhatalmasságot

(sőt végső esetben még a porosz államot is) sokkal közelebből érintette, hogyse kénytelen ne lett volna, ha nem is egyenesen Austria kedvéért, de saját maga érdekében is a magyar mozgalom elnyomására hatalmának egész súlyával a mérlegbe lépni.

De ha ezen conjecturák mind így állottak, — és mitse kételkedve az akkor Magyarország sorsát kezében tartó kormány állambölcességében, feltehetjük, hogy mindazokat be is látta, — önkénytelenül azon kérdésre jut a gondolkozó hazafi: hogyan kockáztathatott tehát mégis a kormány egy oly végzetes lépést, mely hazánkban a harcból leendő diadalmas kibontakozására tekintve, a lehető legkedvezőbben álló esélyek alól egy huzással minden alapot kirántott?

a felelet nem nehéz: —

mert azon politikának, mely Magyarország dynastikus viszonya iránti mély gyűlöletétől sarkaltatva, nem birt egyéni hajlamai megtagadásával az objectivitás oly magasságára felemelkedni, melyről elfogulatlanul lett volna képes az ország osztatlan egyetemének közös nagy érdekét, alkotmányos jogai fenntartását, tartani szem előtt — szükségképen separatistikus céloknak szolgáló önző politikává kellett törpülnie; —

s mert ezen politika, — tekintve egy felől a nemzet azon nagy részére, mely noha azért nem kevésbé vala lelkesült, áldozatkész az alkotmányos szabadságért, de a forradalom végleteitől s az annak nyomába léphető polgár-háboru iszonyaitól remegett, más felől a hadsereg ama szintén tekintélyes részére, mely az alkotmányban s annak megvédésére tett esküben találta hazafiui önföläldozó készségének egyedül fönttartó málasztját; s ezek magatartásánál fogva az ő önző céljait a netaláni meghiusulhatástól féltvén: oly eszközhöz sietett nyulni, melyet az alkotmány jogkorlátain belül mara-

dás mellett emelkedő hangok egy csapássali elnémitására alkalmasnak talált, s melylyel a hadsereg illető részei előtt a netalán békülékeny irányba térhetés útját elvághatta.

Le a visszavonulási hidakkal! lőn a jelszó.

Vége lett tehát hajtvá az államcsiny — s a lán-
goló szónoklatok hőfokán tenyészett többség által ki-
mondva a végzés, mely ily alakban többé ellenmondást
nem tűrt. És mindezt — mert a késedelem talán árt-
hatott volna — akkor, midőn az országnak csaknem
egész déli része még ellenséges elemek fegyverei alatt
görnyedt s Visegrádtól a Lajtháig (az ostrom alatt álló
komáromi vár kivételével) egy talpalatnyi föld felett
se rendelkezett még a nemzeti kormány, sőt a cs. fő-
had az ország fővárosát is megszállva tartotta még.

De a cél el volt érve!

Elnémultak a mérsékletre intő hangok.

S azon hadsereg, mely ekkor már a Tiszától Vácig
vitte volt diadalmas lobogóit s melynek vérén szerzett
győzelmei felett hitte magát a kormány jogosultnak ki-
hívni a balvégzetet, — talán a győzelmi mámor már e
hadseregbe is elragadt? vagy épen észre se vette a nagy
tételt s ezért hallgatott hozzá? Oh a hadsereg nem szé-
delgésből, hanem önmegtagadásból hallgatott; s bár
nem helyeselte, a mi Debrecenben történt, mégis, ve-
zéreltetve hite, hazafiérzüte s katonai becsülete által,
elszántan ment szembe kérlelhetetlen sorsával.

Az április 14-ki államcsiny tehát eredetében ok-
hiányos, céljaiban az egyetemes közérdek ellen irányult,
eredményében minden haszon nélküli, s következmé-
nyében romlásthozó lőn . . .; de azért mire való lenne
itt keresni az ügy bukását, mikor sokkal egyszerűbb
azt mondani: a körülbelől 180 ezernyi magyar hadak-

nak legszebb napokban is legfennebb egy negyede felett parancsnokoló hadvezér volt az áruló!

Vesszen az egyén, csak az elv — az a bizonyos t. i. — legyen megmentve!

IX. Az április 26-ki csata.

A nagy-sarlói csata következtében Komárom a duna-bal-parti, vagyis inkább a Vág felőli elzárolás alól felmentődvén, még a duna-jobb-parti ostromzárolás alól vala felmentendő. — E végből a Dunának ellenfelülről szünetlen folytatott tüzelés alatt végrehajtott áthidalása után, egy combinált sereggel Knézich ezredes bizatott meg, hogy azon ellenséges ágyutelepeket, melyek a Duna jobb partján elterülő homokdombokon fennállott ostrom-művek közül még tevékenységben voltak — megrohanja.

Ezen roham-sereg április 25-én estve *) átkelt a Dunán, a Komárom különféle részeiben elhelyezett többi hadsapatok pedig készen állottak, reggel a Dunán szintén átkelni.

A roham teljesen sikerült.

Viradt után azonban a megszálló sereg, tartalék-állomásaiból előnyomulván, újabb élénk csatározás keletkezett; mihez későbbben ellenfelei részről a Tata-győri vonalon Pestről visszahuzodó főhadnak e tájra már felérkezett némely részei, részünkről pedig a Dunán egymásután átkelő csapatok járulván, heves csata fejlődött ki, melynek folyamában hosszabb ideig kizárólag a magyar fegyveré volt az előny s előmenetel.

Ekkor érkezett az ellenség zöme, Pest felől szintén Győrnek tartván, a küzdter körébe, s oly gyorsan vetette némely részeit, de nevezetesen tömeges lovasságát a csata mérlegébe, hogy a Nagy Sándor vezénye alatt

*) Ekkorra készült el a hid.

álló két huszár ezere s a magyar balszárnynak Mócsa irányában előhatolt néhány zászlóaljai, melyek közül egy a lovas zuhatag útjába esve, keményen meg is zavartatott, gyors visszavonulásra kényszerítették.

Nevezetesen a roppant lovas tömeg — a két fél érintkezési pontjain összekeveredve — mint száguldó fergetek~~ek~~ úgy rohant a csillagvár felé; s meglehet, hogy ezen erőd nehéz ágyui lesznek a közelebbi percekben kénytelenek, a vérszemre kapott császári lovasságnak a „ne tovább“ szót odadörögni, ha ezt utközben egy Ó-Szőny felől érkező gyalog zászlóaljunk, nem oly hangosan ugyan, de azért nem kevésbé hatályosan, hamarabb nem teljesíti.

Ezen zászlóalj t. i. Ó-Szőny felől előnyomulásban lévén, az előtte tova robogó lovasság oldalával homlokirányba esett s a jelenet gyorsaságánál fogva tömegbe ugyan nem alakulhatott, de teljes — és a vitéség pályabérét kiérdemlő — lélekjelenléttel birt arra, hogy nyugodtan megállva, az ellenséges lovasságnak olyan egy pár sortüzet adjon, miszerént az e véletlen meglepetés s annak öldöklő tüze által egyaránt gyors megfordulásra ösztönöztetve, a mily gyorsan behatott vala a magyar csatavonalba, épen oly futtában ki is huzódott megint onnan s még azon 2—3 ágyunkat is abban a helyben hagyta, a hol azok — mint a lovassági összeütközések által érintett téren, hirtelenséggel már fel nem börcöklöthetvén, kevés idő előtt fogat nélkül elmaradtak vala.

Ez alatt a meghátrált huszárezerek gyorsan sorakoztak, s a mondhatni véletlen bekövetkezett balfordulat, összevágó intézkedések folytán, csakhamar megint kedvezőre változott; az állásukból viasszaszorított csapatok és tartalékaik ismét előhatoltak, az ellenfél már ezután mindenütt felhagyott viassztámadó kísérleteivel s

jó rendben, de nyomról nyomra távozván, délután még a középben legelébbre nyomult ütegeink lőtávolából is kivonult.

A nap eredményeit tehát következőkbe lehet összefoglalni:

a még működésben állott pár ostromtelep elfoglaltatván, s helyerősége is elfogtatván Komárom a Duna jobbparti ostrom alól is felmentetett;

a megszálló seregnek ostromszeri műtanyája az ácsi erdőben holmi készletekkel együtt, valamint egy tartalékosztályának sátoztáborra is a nevezett erdő végénél, elfoglaltatott;

az ostrom-sereg maga pedig a támogatására sietett főhad tekintélyes részeivel együtt a küzdterről mindenütt leszorítottatott.

Ki mondhatja azután, hogy április 26-án a magyar hadsereg egy újabb győzelem babérát nem tűzte lobogóira?

A császári főhad, kétségen kívül, nem kereste e csatát: de nemis azért tűzött össze a magyar haddal, hogy az által — mint Asbóth Lajos mondja — magának zavartalan visszavonulást biztosítson; mert e visszavonulhatása amugy sem volt gátolva; s mert az ily — csakis menet-irányának jelzésére szolgáló — kísérlet, ha a magyar hadsereg oly helyzetben talál lenni ekkor, hogy azonnal támadólagos hadműveletekbe mehessen át, nagyon hibás számításnak bizonyul vala bé; hanem csak azért tűzött össze, hogy a megszálló s más, a küzdelembe keveredett sereg részeit fölvegye.

A magyar hadsereg pedig itten csak az 1. és 3. hadtestből *) s a (nagyobb részileg Érsekújvár és Léva között szemlelemező) 7. hadtestnek egy hadosztályából

*) A 2-ik hadtest — Aulich — és Asbóth Lajos hadosztálya Buda-Pest körül állottak.

állván, ezen ütközetet, jó támpontok mellett s hátban még a csillagvár által is fedve, megvívhatta és megis nyerte ugyan, de ekkor még tovább — szükségképen kiterülő formációban — előtörni: részére felette veszélyessé válhatott volna; s ezt megkísérteni még azért is lehetetlen vala, mert — a mint Asbóth Lajos Emlir. 1. köt. 140. l. maga is érinti, „*hogy az összes csapatok lövészkészlet hiányáról panaszkodtak*“ — valósággal érezhető lőszerhiány volt a hadseregben.

Im ezekben röviden s tehát csak főbb vonásaiban ecsetelt, de lehető hű vázlatát tártam a csatának s ezzel azon napok egyikének, az olvasó elé, melyeknek emlékein oly örömetst felmelegülnek még ma is azok, a kik ama napoknak tüzében állottak s egy magasztos eszméért, a haza ügyeért lelkesedve, nem annak örömeiben nyujtották egymásnak baráti jobbjukat — ha, elnémulván a csaták zaja, viszont találkoznak — hogy a sors életüknek kedvezett, hanem annak reményében, hogy a kivivott győzelmekhez hasonló még többek után, egykor együttesen üdvözölhetik a jog diadalát.

Hanem ha Asbóth Lajos Emlir. 1. köt. 141. l. azt mondja többek között: „*hogy Görgei — ha a hidnáli vereség után az összes csapatokkal átkel, s ha nem annyira kiterjeszkedve, hanem összpontosítva, Herkály és Csém felé előrenyomul: Schlick útját elzárhatja, s az elfáradt (?) osztrák sereg nagy részét elfogják; — végre, hogy Görgei sok időt vesztelt el avval, hogy Knézich megtámadását bevárta*“; már ekkor engedjen meg szerző, de azt kell mondanom, hogy vagy sok sajtóhiba van emlékirataiban, — vagy én nem értem szerzőt, — vagy pedig szerző nem bir még csak távolról tájékozással sem a komáromi térről és csatáról.

X. Budavár ostroma.

Előre bocsátom, hogy miután magam az illető időből létszámkimutatással nem bírok: azon kell számításomat kezdenem, melyet Asboth Lajos Emlir. 1. köt. 147. l. mártius végéről, összesen 57,870 fővel — a Tisza-melléket illetőleg — előterjeszt.

De ez nekem soknak tetszik, mert meglehetősen biztos emlékezésem szerint a tiszai négy hadtest állománya 1849. tavaszán 40 — 45 ezer között ingott s így ha még Asboth Lajos 5000nyi hadosztálya is hozzá számíttatik, legfennebb 50 ezer emberre tehető. Értem nem azt, a mi a névlajstromokban állhatott, hanem azt, a mi a sikon állott. Ez is lehet itt kettőnk számítása között a különbség; s e mellett szól utóbb szerző maga is, midőn Emlir. 1. köt. 49. és 112. l. az isaszegi napon a három első hadtest erejét 30,000 s a hetediket Hatvannál 14,000 emberrel, tehát összesen mind a négyet 44 ezerrel mutatja fel, mihez saját 5000 emberét véve 49 ezerre üt ki.

Leszámítva már most még az idézett napi, azután a rákosmezei, váci, nagysarlói és komáromi csaták adóját s az időközi maradozókat: ezen hadsereg összes állományát legfennebb 48 ezerre lehet április végén vagy május elején tenni.

Nem állhat tehát az, hogy miként szerző Emlir. 1. köt. 52. l. mondja — Görgei 45 ezer emberrel vonult Buda alá; mert az Emlir. 1. köt. 40. l. szerint 12 ezer gyalog és két huszár ezered menesztetvén Győrbe: Görgeinek Buda alatt összpontosult s Asboth hadosztályát is magában foglaló egész ereje 35 ezernél kevesebb igenis, de több teljességgel nem lehetett.

Az pedig épen nem áll, hogy Görgei — mint az Emlir. 1. köt. 41. l. mondatik — az 1-ső és 3-ik hadtest

és Kmety hadosztálya mellett még 8 ezerezer huszár kíséretében érkezett Buda alá.

Nem áll, mert épen szerző fennidézett létszámki-mutatása szerint 73 huszárszázad volt összesen a had-seregnél; ebből pedig a 2-ik hadtesttel s Asboth had-osztályával 14 század már lent volt a főváros körül; vala tehát Komáromnál még 59 század; miből ha csak két ezerezer = 16 század menesztetett is Győrbe, Görgei a már nevezett hadrészek közállományában (nem pedig azon kívül) 43 századdal s így tehát nem 8, hanem körülbelül csak 5 huszárezerezerrel érkezhetett Buda alá.

De az én tudomásom szerint a 7-ik hadtestnek csak egy gyalog hadosztálya rendeltetett Kmety alatt az ostrom-hadhoz; mely esetben ezen hadtest összes lovassága (26 század) elvonult volna Győrbe; mi azután szerző számításának megint 10 századdal esnék hátrányára, s az állítólagos 8 ezerezer huszárkisé-retet csaknem egyenesen négyre devalválná.

Mindezen sok ezerezer ismételt fitogtatása tehát csak bizonyos hatásra számított számtüntetésnek te-kinthető.

És szintugy áll az Budavár őrségével is, mit As-bóth Emlir. 1. köt. 52. és 53. l. ismételve is kicsinylő-leg 3500 emberre tesz, de a 134. lapon már 4000-re emel, míg ugyan azon köt. 48. lapján 1906 elveszett s több mint 2600 fogságba került — tehát 4500-nál is többet mutat ki ő maga.

Az Emlir. 1. köt. 52. és 167. l. álló azon tété-lekre: „*hogy Buda nem erősség, minek elzárolására leg-főlebb 6000 ember elégséges leendett; — hogy azt Au-lich tábornok 30 ostromágyuval kevés nap alatt romba dőnthette volna, és ezzel némi ellentétben, hogy a várat „Aulich 50 ostromágyuval 24 óra alatt romba lőhette s „(jól megjegyezve) e bombázás után a 3500 főnyi cse-*

„kély őrséget, ha ez magát megadni nem akarja, 12,000 emberrel féken tarthatta volna“, — végre azon állítására, „hogy a május 21-én végrehajtott rohamot Budára érkezősekor sokkal csekélyebb áldozattal végrehajthatta volna „Görgei“ — következők észrevételeim.

Hogy Budavára erősség, azt vérével irta falaira 600 derék honvéd. — Nem Gibráltár, az igaz; de erőd, melyet védtek és vitytak s melynek ormain véres tusák folytak még azelőtt is.

Hogy elzárolására 6000 ember elégséges leendett: azt a tudomány érdekében tagadom. Hogy 12 ezer emberrel ostromolni lehetett volna, kétséget nem szenved; — hogy mikor és mi lett volna az eredménye? az más kérdés. De, hogy az a Hentzi — a ki, noha egy nagyobb és tekintélyesebb had látványa terülvén el szemei előtt, a beszámolás közeledő órájára is csakugyan gondolhatott, mégis barbár vandalismussal feketítette be emlékét — szerényebb erővel szemben bizonyosan még elbizakodottabb lett és még többet rombolt volna: az bizonyos.

Rohamok pedig még 21-ke előtt is kísértettek meg, de sikertelenül. Avagy nem próbálta-e el Kmety derék hadosztályával mindjárt a megszállás első napjaiban rohammal bevenni a vízvezetést?! — nem kísértetett-e meg a roham tán harmad nappal május 21-ike előtt még egyszer?! mely utóbbi alkalommal pedig már falrés is vala, de ez még eléggé járható nem lévén, a roham nem sikerült!

De hiába! Asbóth Lajosnak kimondott célja, Görgeit minden áron árulónak bélyegezni s azért ugy válogatja eszközeit, a hogy e céljával összefüggőleg emlékiratai egyik vagy másik szakaszába beillenek. — Így például, noha Emlir. 1. köt. 115. l. bevallja, hogy a kormányzó már az isaszegi csata után azonnal min-

den áron a főváros birtokába akart jutni; a 166. lapon mégis még bebizonyítandó kérdésképen hagyja fenn: ha valjon a kormányzó csakugyan kívánta-e Buda bevételét. — A 134. lapon pedig azt mondja: „*A magyar kormány, fájdalom! nem nyomhatta el azon hő vágyát, hogy Budát hatalmába kerítse, s a magyar hadvezér örömmel ragadta meg ez alkalmat.*“ De azért az 51-ik lapon mégis határozottan azt mondja: „*Az nem igaz, mintha Görgeinek a magyar kormány parancsolta volna, Budavár bevételét, valamint még kevésbé, hogy seregével visszavonuljon.* — *Azt csak Kossuth egyik magánleveleiben foglalt óhaja fejezé ki, azon határozott rendelet mellett, hogy a főerő Bécs ellen induljon.*“

Az ítéletet a nyájas olvasóra bízom; meg kell azonban jegyezmem, hogy Budát bevenni, de a főerővel Bécsbe menni, olyan forma óhajtás, mint az volt 1848 végén, hogy a főváros előtt döntő ütközet vivassék, visszavonulás esetére seregünk átkelése a Dunán a fővárosok között biztosítsák, de a fővárosok is a harc rombolásaitól lehetőleg megkíméltesse nek! — — —

De tegyünk végre Asbóth Lajos álláspontjából kitérve is egy pár visszapillantást, Buda bevételét illetőleg, a multba.

Nem kérдем már tovább, kívánta-e a kormányzó, vagy nem, — rendelte-e a kormány határozottan, vagy nem, Buda bevételét? — de azt tudom, hogy annak idejében Budavár bevétele szükségesnek találtatott. — Szükségesnek azért, hogy a nemzet önérzete a fővárosok visszanyerésének tudata által is emeltessék, — a fontos Duna-közlekedés már csak hadászati szempontból is megnyittassék, — s a fővárosok a fölöttük tártongó tüztelepek fenyegetése s a várórség általi zaklatás alól fölmentessenek; melyek — minél hosszabban

tartandott a megszállás s minél elkeseredettebb leendett e miatt a várórség helyzete, kétségen kívül annál nyomasztóbbá és veszélyesebbé váltak volna.

El volt tehát határozva Budavár bevétele — és ezt kérem jól megjegyezni — még az április 26-kai komáromi csata előtt.

El volt határozva; és pedig az alvezéreknek és nevezetesen Damjanichnak is, egyetértésével; a — szerző Emlir. 1. köt. 36. l. szerint is „*bátor, határozott, semmi „habozást nem tűrő és Görgeit sakkban tartó*“ Damjanich egyetértésével.

Damjanich ugyanis, a kinek (mitől 3. hadtestbéli sok pályatársaim tanuskodhatnak még mellettem) honvédeleti legszebb álma, főbb vágyainak egyik eszménye vala, a tricolort Bécsbe vinni: a tavaszi hadjárat eredményei feletti megelégedésében-e, — vagy egy Bécs felé megkísértendő hadjárat nem tanácsos voltának belátásából-e, — vagy Budavár visszafoglalásának szükségesebb volta felőli meggyőződésben-e, — vagy végre katonai tekintélyének és erős akaratának kormány-körökbeni érvényesítése végett-e? meghatározni nem tudom — hajlandónak nyilatkozott, Görgeit Debrecenben a hadügyérségnél helyettesíteni. — Ennél fogva az lévén a kérdés: kinek adassék át a 3-ik hadtest vezénye? e végre Knézich szemeltetett ki, de úgy, hogy vezetői tehetsége, megelőzőleg még szélesebb körben s valami kényesebb feladatban próbára tétessék.

Ezért bizatott meg Knézich — mintegy debut gyanánt — a Duna jobb partján még működő ostromtelepek éjjeli megrohanására kijelölt seregrészek vezetésével; mely megrohanás április 26-ára viradólag tökéletes sikerrel, a még működő 6 db. nehéz löveg elfoglalásával s a néhány száz főnyi őrség lefegyverzé-

sével végrehajtatván, viradt utáni következményeiben az ugyan e napi ütközetet vonta maga után.

De ha egy Bécs elleni hadjáratra rögtöni kilátás lett volna s a budai ostrom elhatározva nincsen: akkor Damjanich a debreceni missióra bizonyosan nem vállalkozik; sőt első esetben hadtesténéli megmaradása elkerülhetetlen szükséges is lett volna.

Budavár ostroma vagy bevétele tehát még április 26-ika előtt el volt határozva.

A mi pedig a kormányzó vagy kormány álláspontját illeti, nem sorakozom azokhoz, a kik mindenütt és mindég csak gyanúsításokban lelik üdvüket, — nem latolom, szolgált-e Budavár visszafoglaltatásánál titkos rugóul, vagy nem, a hiu vágy: a fővárosokba esendő bevonulás diadalát ünnepelhetni? — hanem azt tartom, hogy április 14-ke után egy Bécs felé megkísértendő hadjárat esetében*) a kormány helyzete Debrecenben valósággal kényes, sőt veszélyes is leendett; mert minél messzebb távozik el kormánya székhelyétől — s minél inkább közeledik ellenkezőleg Bécs felé — a derékhad: annál könnyebben következhetik be az eset, miszerént a már ekkor legszélsőbbre szorult bécsi kormány az oroszoknak gyors s erélyes fellépését sürgetve, egy napon arra ébredt volna a magyar kormány, hogy valami vállalkozó orosz vezér 10—15 ezer kozákkal Debrecen meg szállotta.

A kormánynak tehát minden esetre érdekében állhatott, véletlenségekre nézve, Debrecennél biztosítottabb helyre jutni.

Hanem hát mindezekben csak egyet: Görgei árusát kell keresni!

*) Már pedig Komárom fölmentése után, ha Budavár ostroma nem következik, csakugyan a Bécs felé mozdulásnak kell — bármi eredménnyel — a sorba járni.

XI. Mért nem indult Görgei április 26-ka után Bécsbe?

A Cáfolat szerzője ismételve is kárhoztatja Görgeit, hogy április végén nem indult Bécsnek; — Emlir. 1. köt. 39. l. így szól: „*Komáromnak ápril 26-án bekövetkezett „felszabadítása után a császári sereg feloszlás szélén állott. — A győztes magyar „sereg előtt egészen tárva volt az Ausztriába vezető út“; és itt van a téves felfogás, melyből ismét csak téves következtetéseket lehet vonni.*

A császári sereg nem állott a feloszlás szélén.

Legyünk igazságosak; ne vonjuk meg ellenünkől a mi őt megilleti; a mit így benne megbecsülünk, azal önmagunk becsét emeljük csak.

Az áprilisi hadjárat dicsőségéből nem vonható le semmi, ha az osztó igazság mérlegéről kél az ítélet; az a magyar fegyvereknek becsületére válik, még ha az irigység szennyes kézzel igyekeznék is homályt árasztani rá; s azt tehát bátran belehet állítani minden diszitmény nélkül is a világ történelmébe, mert a mellett elvitázhatatlan tények szóllanak.

Egy jól szervezett, mondhatni fegyverben megőszült s még számszerű többségben is álló nagyhatalmi hadsereg felett, — mely a téli hadjárat alatt a Lajthától a Tiszáig hatolván be hazánk szívébe, szerencséjében elbizakodott, s elért sikerei mámorában hivalkodó lőn; a részileg fiatal s kellően még ki sem képzett magyar hadsereg ismételt győzelmeiket vivott ki, visszafoglalta a haza földjét Győrig, és — mondjanak bár ama korszak velünk ellentétben álló hivatalos történészei akár mit — azon komoly valóságnak belátására juttatta az ellentáborbelieket: hogy Ausztria hadereje egymagára a magyar fegyvert soha többé meg nem törheti. — És ennyi: nem csekélység!

De vizsgáljuk ellenben közelebbről, olyanok vol-

tak-e az ellenfél vereségei s körülményei, hogy azok egy fegyelmezett rendes hadseregnek egyenesen feloszlását vonhassák maguk után?

Szolnok, T. Bicske, Hatvan és Vácánál e hadseregnek különvált részei egyenként szenvedtek vereséget és pedig még legérzékenyebb veszteséggel Szolnoknál.

Nagy-Sarlónál szintén nem a főszereg, hanem csak a holmi pót csapatokkal is erősített s így csakugyan tekintélyes 4-ik avagy tartalékhadtest veretett szét; de részint a helyi viszonyok, részint a nap hanyatlása s részint azon körülmény, hogy a magyar hadsereg kitűzött fontosabb hadművelési céljától, kisebbszerű eredmények hajhászására el nem térhetett, oly kedvezők voltak az elvert hadsereg részére, hogy erélyesen valamennyi irányban nem üldöztethetvén, a tekintélyesebb rész magát már Érsekújvárt s illetőleg a Nyitra mögött tökéletesen összeszedhette.

A mi a császári hadsereg zömének mondható, az csak egyszer, Isaszegnél, mérkőzött válságos tusában a magyar erőkkal, s itt a csatát határozottan el is veszítette; de nem szenvedte azt a megrendítő vereséget, melynek a bomlásba indulást szükségképen meg kell előzni s a melyet szenvednie kellett volna, ha Hatvannál álló 7-ik hadtestünk a nap eseményei által kiszabott utat követve, a válságra befolyt.

Igy a császári had jó rendben vonult vissza a fővárosokra, a hol április 8—9-ikétől, 22—23-ig, tehát két egész héten át, noha a rákosmezei tüntető csatározások közbenesőleg háborgatták, mégis csak kiheverhette volna, ha szintén hathatósabb megrázkódtatások utóbajaiból kell vala is felocsudnia.

Az április 26-iki ütközet végre, nagyobbán a Komáromot megszálló sereg s a főerő előretolt csapatai

ellen vivatott s ezekre nézve volt érzékenyebb vere-ség; az oda érkezett zöm ellenben, övéit mentő mível-eiteiben visszaveretett ugyan, de valami nehezebb csa-pást nem szenvedett s rendben odább ment.

Annyit tehát bátran ellehet mondani, hogy az ausztriai hadsereg önbizalma megvolt rendítve, s hogy az egymagára, — a mennyire egy bizonyos helyzetből következtetéseket vonhatni — a mozgalom urává többé soha sem lehetett volna; de a ki azt tartja felőle „*hogy „szét volt verve s közel állott teljes felbomlásához“* (Emlir. 1. köt. 51. l.) „*és hogy fegyelmét vesztve mindenféle fu-tásnak eredt*“ (Cáfolat 10-ik l.) az, mondhatom, nagyon csalódik.

Nézzük már most Asbóth Lajos állításának má-sodik részét: mennyire állott tárva az Ausz-triába vezető ut?

Az ausztriai hadsereg az aprilisi események után előbb Győrnél, azután hátrább Öttevény mellett, ille-tőleg Öttevényről a mosonyi-, öreg- és esztergomi Duna-ágozatokra és a Vág folyamra támaszkodva, erős védelmi állásokat foglalt el és legalább is 50 ezer embert, sőt többet is számíthatott.

Az Emlir. 1. köt. 147. és következő lapjain álló kimutatás szerint t. i. mártius végén az osztrák had-sereg 83,000 főre van számítva.

Üssünk le ebből is az aprilisi mindenféle fogyat-kozásokra 12 ezeret; — vegyük, hogy a bán circa 13—14 ezerrel *) vonult déli irányban, s hogy mintegy 5000 fő maradt várórségül Budán: és ime, marad még egy 52—53 ezernyi hadsereg, mely circa 150 ágyuval a Duna-mellékeken visszavonulóban volt s tehát a fen-nebbi állásokat elfoglalta.

*) Emlékirat 1. köt. 133. lap szerint 15 zászlóalj gyalogság és 26 lo-vas század. Hát tüzérség?

Már az előbbi cikkben kimutattam, hogy a Görgei vezénye alatt álló magyar hadsereg április végén 48,000-nyi lehetett; de miből legalább 12 ezernek Buda alatt kellett volna maradni ha a hadjárat felfelé megkísértetik. — Maradt volna tehát Görgei rendelkezésére 36 ezer s ha ehhez még a komáromi várórség kerülhető részeit is csatlakoztatja, legfennebb 40 ezer főnyi hada; minek midőn 50 ezernél is több áll útjában: nagyon merész eszme azt állítani, hogy tárva volt az Ausztriába vezető út.

Meg kell jegyeznem, hogy mindezen számtételekért egyenként a felelősséget el nem vállalhatnám; — én azokat Asbóth Lajostól vettem át, úgy, a hogy azok az áprilisi magyar fővezénylet kissebbitését előtérbe állító munkájában összeállítottak.

De a miről jót állhatok, az:

1. Hogy a magyar hadseregnek szám tekintetében lehető non plus ultrája van itt feltételezve.

2. Hogy a császári hadsereg számszerűen több-ségben állott velünk szemben.

3. Hogy ezen hadsereg jó felszerelése mellett, technikus segédeszközök bőségében, s Bécs felől folyton támogatva, természeti akadályokban is meglehetősen gazdag hátrálási vagy védvonalán, a legjobb berendezésű hadseregnek is nem csekély ellentállást s tetemes nehézségeket gördített volna útjába; — és:

4. Hogy az osztrák fővezér éppen nem is tartotta seregét oly nagyon elégtelennek a Bécsbe vezető utak elállítására és megvédésére, s illetőleg egy Bécs ellen megkísérthető előhatolás megakasztására; másképp nem fogta volna azt a bán vezénye alatt dél felé menesztett 13—14 ezernyi erővel meggyengíteni.

De, hogy a császári hadsereg a feloszlás szélén,

s a bécsi ut egészen tárva állott volna: az mindezek után ismételve is mondom — nem áll.

XII. A juniusi hadműveletek. — Győr. — A július 2-kai és 11-kei csaták.

Nem volt céлом mindazoknak behatóbb taglalásába bocsátkozni, miket Asbóth Lajos Emlékirataiban a szolnoki, t.-bicskei, isaszegi, váci, nagysarlói és komáromi (április 26-iki) csatákról mond; — azért tehát ez utolsónak is csak néhány mozzanatát érintettem.

Nem lévén Asbóth Lajos ezen csatáknak szemtanúja: nemis csuda, ha ide vonatkozó jegyzeteiben sok a hallomásból, s az illető valakinek vagy korlátozottabb látkörű helyzete vagy egyoldalú fölfogása, szerénti elbészélléséből származott tévedés; minek meggyőző helyreigazítására azonban e szűkebb határu irat tere elégtelen lenne.

Szintugy a Vághoz se követem az Emlékiratok szerzőjét; részint mert már az ottani események részleteiről én magam nem szólhatok szemtanuként, részint mert Asbóth Lajos ottan mentetvén fel a 2-ik hadtest vezényétől, sokkal mélyebben van azon napok eseményeitől érintve, hogyse azok feletti ítélete a teljes elfogulatlanság criteriumát megállhassa.

A juniusi hadműveleteket tehát csak általánosságban érintem s a győri eseményekre is — melyeknek nem valék ugyan szemtanúja, de melyeket nagyon közről vala alkalmam figyelemmel kísérni — csak röviden visszatekintve, egyenesen a július 2-ki és 11-ki komáromi napokra s ezen időszak holmi függelégeire térendek át.

A földunai magyar hadsereg juniusi hadművelete, a Duna jobb partjának megszállva tartása mellett, a Duna és Vág közötti térre vala irányozva.

Ott állott tényleg a cs. hadsereg nagyobb része s feltehető volt, hogy onnan igyekezend az északról közeledhető orosz segéderőkkel érintkezni s azokkal egyesülve új hadjáratát — a Duna bal partjára fektetve a súlyt — megkezdeni.

Ezen törekvéseket meghiúsítani s a cs. sereg hosszú védvonalát még az oroszokkal egyesülés előtt áttörve, rajta vereséget ejteni: lehete a magyar hadvezér célja.

Miután az e célból megkezdett hadművelet nem sikerült s az ellenfél céljainak határozott felismerésére sem vezetett: a visszavonult magyar seregnek a Vág balpartján szükségképen figyelő állást kelle foglalnia.

E közben a cs. hadvezér ügyesen leplezett tervét, azaz: serege zömének átkelését a Duna jobb partjára, gyorsan végrehajtá s M.-Óvár körül vonta össze táborát.

Majdnem észrevétlenül, de minden esetre hamarabb lőn így a rövidebb vonalnak urává s ez által képessé tulnyomó erejének egész súlyával nehezeden a győri vonalat védő 7-ik magyar hadtestre Pöltenberg és Kmety alatt, hogysem a magyar sereg Duna-balparti részei, Komáromon át kerülő uton a 7-ik hadtestnek elég korán segítségére érkezhettek volna.

Azon állítás tehát, (Emlir. 1-ső köt. 70-ik l.) hogy Görgei gondatlanul maradván állásában, engedte Haynaunak Wohlgemuth és Paniutinnal egyesülnie Győrnél, merőben téves. — Téves: mert a hadsereg megállapodása a Vág balpartján nem a vezér szeszélye, hanem a szemben álló hadsereg magatartása által volt dictálva; és téves: mert Paniutin seregének egyesülése a cs. haddal tényleg már Perednél, (sőt még az előtt) tehát jóval korábban, végre volt hajtva. — A Győr körül állomásozó magyar sereg segedelmeztetésére pedig, a mint csak az ellenfél leplezett terve derülni kezdett, azonnal megtör-

tént az intézkedés, és tény az: hogy a győri ütközet napján, noha az események által már ekkor tulszárnyalva, tekintélyes segéderő volt utban Gönyőre.

Az ütközetről magáról az mondatik az elébb idézett lapon, *„hogy Pöltenberg tábornok csak nagy veszteséggel is, alig kerülhe ki a végpusztulást, és hogy a Kmety osztálya a magyar főhadtesttől elválasztaték.“*

Ebben az olvasó egy tökéletes szétszaladással végződött vereségnél — mely után Pöltenberg egyfelé, Kmety másfelé menekült — kevesebbet nem képzelhet. — Pedig ez nem úgy áll.

Egy ellenségi tekintélyes hadoszlopnak sikerült magát — egyrészt Kmety, másrészt a 7-ik hadtestnek meglehetősen terjedelmes vonalon álló más csapatai közé beékelni. Mire Kmety észrevette: már megvolt tulsó részen a helyzet előnye; az ellenségi hadoszlop határozottan elébbre hatolt és Kmety, dacára az általa utólag kifejtett állhatatos védelemnek, kénytelen volt terét — rendes visszavonulásban — odahagyni. Végre Kmetynek és Pöltenbergnek az újra összekapcsolódás céljából kétfelől concentrice intézett kísérletei is sikertelenek maradtak. Így állt a győri csata másod napja (juniús 28-a) reggelén a dolog. — Ennyi az igaz benne.

Hogy Kmety mért választott azután oly nagyon elhajló irányt alig üldözött visszavonulásának, s hogy végre is Kis-Béren és legrosszabb esetben valami kerülővel Tatán át nem csatlakozhatott volna-e még a főhadhoz Komáromban? — azok itt nem eldöntendő kérdések.

Hanem hogy a 7-ik hadtest, vagy csak Kmety hadosztálya is valami jelentékeny vereséget és veszteséget szenvedett volna Győrnél: azt a történelem és igazság érdekében vagyok kénytelen tagadni.

Sőt ellenben a győri harcoknak (melyekben a második nap folytán Görgei és Klapka tábornokok egymásután megérkezve személyesen is részt vettek) azon számos momentumaiból, melyekben a Győr előtti állásokra intézett erélyes és combinált támadások ellenében kitartó védelmet, és a tulsuly előli visszavonulásban példás magatartást tanusított a magyar sereg, — nem egy dicsteljes fegyvertényt lehet részére felmutatni.

Vége Görgei tájékozván magát a cs. sereg hadműveletei iránya felől, s belátván, hogy oly roppant többség ellen, mint a melyet az ellenfél Győr ellen kifejtett (még Kmety elszakíttatása által is gyengülvén a hadállás) ezen állomás tartósabban nem védhető a nélkül, hogy a sereg nem csak oldalt, de még visszavonulási utain is veszélyeztetve legyen: idejekorán kivonta a hadtestet a győri állomásból; mely így egyik szárnyán Klapka, a másikon Pöltenberg által vezetve s lovassága által, Görgei személyes vezénylete alatt fedezve, jó rendben, s bár élénken üldöztetve, minden jelentékenyebb veszteség nélkül vonult vissza Komárom felé.

Ezt elismerték, ennyit megadtak annak idejében ellenségeink is; — de azért, csakhogy Görgei ellen ebből is jusson valami a mérlegbe, úgy látszik, a 7-ik hadtestre sem árt utólag még egy kudarcot akasztani.

Ezekután átmegyek hát egyenesen az idézett komáromi napokra.

A „Cáfolat“ szerzője ezekről Emlékiratai 1-ső köt. 70-ik l. ép oly röviden mind szabatosan így nyilatkozik: „*A július 2-án és 11-én történt komáromi csatározás*“, (csatározás?) „*csak hasztalan áttörési kísérlet és az ugysis megfogyott számu honvédek felelősség nélküli vérontása volt.*“

Ezen állítás alaptalanságát bebizonyítandó, amaz időszakot, eseményeivel s az azokra befolyó körülményekkel együtt, valamivel behatóbban kell taglalnom.

Junius vége felé már a politikai optimismus hivei is kiábrándulván az orosz beavatkozás iránt táplált kétélyeikből, mi volt természetesebb mint, hogy nemzeti kormányunk is körmére égettnek érezte a kérdést: mit kellessék az óriási mérvben tornyosuló vész ellenében tenni?

Görgei a Duna jobb partján javallotta egész erővel a cs. hadsereg ellen fellépni, s arra mérni végső megerőlködésiünk utolsó csapásait is.

E javalat esélyeiről egy külön cikkben lévén szándékom szólni, itt csak még annyit kell megemlítenem, hogy Görgei e javalatának érvényülését a győri ütközet után azonnal a legnyomatékosabban sürgette a kormánynál s ezt egyuttal a fővárosokbani továbbmaradás veszélyességére is leplezetlenül figyelmeztette.

De meg kell említenem még azt is, hogy Klapka tábornoknak, midőn ő junius végén Pestre lerándult, Görgei Arthur részéről bizonyos hivatalos megbízása is volt.

Nem lévén az e tárgyban Görgei és Klapka tábornokok között történt értekezésnek magam tanuja, azon értekezés lényegéről nem is kezeskedhetem; de részint mert illetékes körökben akkor úgy hallottam, részint mert a helyzet és körülmények is oda mutattak, mint valószínűt jegyezhetem fel: hogy azon hivatalos megbízás szintén az érintett javalat elfogadásának szorgalmazására vonatkozott.

A kormány más nézetten volt.

Klapka junius 30-án estve indult Komáromból Pestre, és ugyanakkor indult a kormánynak egy küldöttsége Aulich Csányi és Kiss Ernő személyeikben Pestről Komáromba, hogy Görgeit a lefelé vonulás eszméjének megnyerjék.

Klapka tábornok és a küldöttség a Dunán szem-

közt találkozáskor egymás mellett lejtettek el, de nem érintkeztek.

Julius elsején Klapka Pesten, a küldöttség Komáromban végezte teendőit, és Görgei a levonulás céliránytalansága felőli benső meggyőződése ellenére is oda hajlott végre a kormánynak, küldöttsége által képviselt, ohajtásához s megigérte, hogy hadseregét késedelem nélkül levezeti Budára.

Az események másképp határozták.

A küldöttség még július 1-jén visszaindult Pestre, Klapka pedig július 2-án reggel ért vissza Komáromba s megérkezését jelentendő, azonnal Görgeihez ment.

Ez a megelőző napon tett ígéretének közlésével fogadta, de hozzá téve: hogy az ígélet teljesedése egyelőre véletlen akadályt láthat, mert e percben veszi hírt, hogy a cs. hadsereg a Duna jobb partján elterülő sáncolt táborunk felé előrenyomulóban van; — és ekkor a Monostoron megdördülő ágyuk hangja nagyon hallatszóan tanusítja a tényleg bekövetkezett támadást.

Már ekkor hát nem Görgei akarata vagy vonakodása, hanem egy tekintélyes hadsereg támadása állotta a haladék nélküli leindulás útját.

A két tábornok röviden értekezve a teendőkről, a haretérre sietett, a hol csakhamar kifejlődött a július 2-iki véres csata.

Ennek részletezése nem tartozik ide. Csak oly általánosságban fogok róla tehát szólni, a milyenben célom — az események összefüggését s a viszonyok alakulását megérthetővé tenni — megkívánja.

E napon az ellentábor, császári főhadura személyes jelenlétében vetélkedett a nap dicsőségeért, — és a válságra irányult s nagy eredmény után törekvő küzdelem a csatajelenetek egész nagyszerűségében nyil-

vánult, midőn néha 200 s még több ágyú dőreje is rengette meg egyszerre a küzdő halmait.

A monostori elkeseredett harc azon legszélső sánc-erődök körül, melyeket az ácsi erdőn és monostori szőlőkön át, meglepő gyorsasággal előrenyomult ellenséges csapatok már megis szállottak vala, — a heves viaskodások az ácsi erdő birásáért, — a herkályi és csémi puszták Mócsa felé kinyuló terén, változatos alakulásokban ismétlődött megütközései a három fegyvernemeknek, hol különválva, hol összehatólag, — a véres harc Ó-Szőny körül már első rendben is, midőn a helység az ellenség részéről váratlan túlerővel rohantatván meg, elfoglaltatott; de kiválóan utóbb, midőn az így megszállott és legott eltorlaszolt hely, Klapka vezénye alatt, a legkeményebb tusában visszavívatott: képezik főbb vonásait a napnak, melynek alkonyán a lovas erők utolsó tömegesebb összetalálkozása közepett a magyar fővezér maga is súlyosan megsebesült.

Röviden mondva, mintegy 12 óra hosszat tartó kemény harc volt ez, melynek csak az est homálya vetett véget.

Lássuk már most, mik lehettek e csatának céljai és mik voltak az eredményei? előbb is az ellen, mint támadó fél, részéről:

Egyszerűen annak megtudására célzó erőltetett kémszemle: hogy a magyar főerő Komárom alatt áll-e még? nem lehetett; mert ez esetben a kérdésnek elég jókor megtörtént felderülése után, a cs. hadvezér nem folytatta volna a harcot a végletekig.

Ellenben attól is eltekintek, ha valjon a cs. hadvezér sajátságai közé tartozó, nagyratörő szelleme előtt nem lebegett-e a gondolat, (mi mellett egyébiránt a monostori kísérlet is szól) hogy a magyar főerőnek Komárom alól megtörtént elvonulása esetében, tekintélyes hadseregével

s mintegy meglepő csinnel a tábori sánc-műveket meg-cíjtse s ekkor egyuttal a Duna-jobb-parti szorosabb körülzárolást végrehajtsa?

Ezen s minden más körülmények szoros mérle-gelése után tehát, a cs. hadsereg július 2-ki tömeges támadásának céljait következőkbe lehet összefoglalni:

Éles kémszemle a magyar hadsereg ellen; — ha ez nincs többé Komárom alatt, azonnali gyors levonulás Buda-Pestre; — ha még ott táboroz, kihívása egy válsá-gos ütközetre; el nem fogadás esetében az erkölcsi, — más esetben a tényleges vereség utógondolatával; — mind-két esetben a Duna-jobb-parti tágabb körülzárolás végre-hajtása (ezért az ó-szónyi erőlködések), — s ellálása a Buda-Pestre vezető egyenes, rövidebb, utnak.

És mind ezekből hajtott-e végre valamit? Egy egész napi véres erőlködéséből vont-e valami előnyt?

A magyar hadsereg Komárom alatti lételéről tán kellettén is túl meggyőződve, e célját elérte igenis; de egyebet a szó legszorosabb értelmében semmit.

A magyar hadsereg ellenben a megtámadott főbb pontokat (Monostort és Ó-Szőnyt) védeni kénytelenítte-tett, s vezérének nem csak erkölcsi, de a hadviselés érdekei által is eléje szabott kötelessége volt, e harcot minden további következményeiben folytatni; — mert azt: hogy ellenfele a körülzárolást s a budai ut elállását csakugy kénye kedve szerint végrehajtsa, nem csak el nem nézhette, de ellenben minden kitelhetőséggel meg-akadályozni, — a magyar seregre célzott csapást minél érezhetőbben visszasajtni, — s így a cs. sereg merész előhatolásának határt szabni, elutasíthatatlan feladatának kellett tekintenie.

E feladatának pedig meg is felelt minden tekintet-ben: — az ellenség támadásai visszaverettek; megszállásaiból véresen ki lőn utasítva; s a csatatér — elsán-

colt táborunk határain messze kívül — a magyar hadsereg birtokában maradt.

A cs. hadseregnek e napon megrendült benső állapotáról pedig azon tagadhatatlan tény tesz legvilágosabb tanubizonyságot, hogy korábbi állásának főbb pontjaira visszavonulva, s még két hétig vesztegelve Komárom előtt, nem csak hogy több támadási kísérletre nem érezte magát hajlandónak, — de maga gyengítését se találván tanácsosnak, csak július 9-én tudá magát a cs. hadvezér elhatározni, hogy a fővárosok felé egyik hadtestének több csapatait utnak indítsa.

Valószínű pedig, hogy ezt is csak azért tette, mert ez időtájt juthatott tudomására neki az első hadtestnek július 7-diki eltávozása Bátorkeszi-ig *) ; miből azután a magyar hadseregnek a Duna bal partján komolyan megkezdett levonulását következtetve, — maga is előnyomulási intézkedések tételére szintugy bátorítólag ösztönöztetett.

Mind ezekután az eszmék természetes láncolatában egyenesen kimondhatom azt is, hogy ha Görgei július 1-ső napjaiban, s e megütközés kikerülésével, levonul: a cs. főhad két egész héttel hamarabb szállja meg a fővárosokat s még onnan nyújt kezét az északról előtörő orosz hadaknak; és ekkor valószínű hogy a világosi katastrofa be nem következik, de sokkal több a valószínűség, hogy a kormány 2—3 héttel is előbb veszen búcsút az Al-Dunán a szülőföldtől.

Ezen állításom ellen mi sem lesz könnyebb, mint valami jóslatszerűségre irányuló megjegyzésben keresni menedéket, de csak abban az esetben, ha az állítást higgadt átgondolás tárgyává emelni érdemesnek nem találná vagy legalább is oly könnyűséggel haladna el mellette az illető, mint a „Cáfolat“ szerzője „Nyílt szóm“ több ágai s nevezetesen azon sorai mellett, melyekben hadser-

*) Erről hátrább még lesz szó.

geinknek a Tisza-vonalon megtörténhető egyesülésére nézve némi hadászati combinatiókat állítottam vala fel.

Hanem azt mégis kénytelen lesz megengedni Asbóth Lajos, hogy a július 2-kai csata nem volt áttörési kísérlet egyáltalán, s nem volt hasztalan vérontás különösen se; hanem egy, a hadászat elvei által követelt, s az ellenfél által provocált sakk-huzás ő ellene, mely elhárította a fővárosoknak máskép már július 4-én bekövetkező s a kormány ügyeire nem kis zavart hajtó megszállását, és fenntartotta a feldunai hadseregnek az alkalmat s a tért, közelebbi napokban a rövidebb uton érhetni el a fővárosokat.

Az pedig, hogy a fővezér, ha meg nem sebesül, s a legközelebbi napok oly sajnós bonyodalmakat nem szülnek, e levonulást végrehajtandja, épen oly kétségbevonhatlan, — a mint fel se tehető az, hogy a július 2-ki csatának ide célzó egyik főiránya ellenére, még ekkor elhatározott szándéka ne lett volna, július 1-jén adott szavát beváltani.

Megemlítésre méltó, s a kormány már ekkori utait sajátosan jellemző tünemény július 2-ik napjáról még az, hogy noha Görgeitől a hadsereg vezetésénél egyéb nem követeltetett, s ő ezt a kormány küldötteinek július 1-jén megis ígérte; más nap Mészáros tábornok mégis utban volt már Komárom felé, hogy a sereg fővezérnyét átvegye; — de közeledvén célja felé, a sűrű ágyuzást meghallotta, s veszélyesnek tartván a továbbhajózást Almás tájáról Pestre visszatért.

A közelebbi napok egyikén Klapka tábornok a hadsereg törzstisztjeit értekezletre szólította össze az elsáncolt tárborba, a hol azután felolvassa lón a kormány rendelete, minél fogva Mészáros tábornok a hadsereg fővezérévé neveztetett ki.

Azt meg nem határozhatom: hogy tudva volt-e már

ekkor, vagy csak utóbb derült-e ki, hogy Dembinski volt adlatus s illetőleg vezető gyanánt az új fővezér mellé rendelve, s e szerint az ő maga önnállósága mellett becsületben megöszült katona honfi, az idegen Dembinski eszközévé törpitve: azon Dembinski eszközévé, a kinek stratégiai képessége minálunk legfennebb azon örök mozgékonytságban nyilvánult, melylyel taktikai nullításának színvonalán alá s fel hajladozott. — Hanem arra igenis élénken emlékszem:

hogy, jöllehet Mészáros Lázár mint egyenes szívű derék katona s önzéstelen becsületes hazafi osztatlan tiszteletben állott: ő a bácskai és feltiszai próbák után vezéri népszerűséggel éppen nem birt; és:

hogy a tiszti gyülekezet világosan felismerve, miszerént a kormánynak ezen intézkedése éppen nem kizárólag a haza javára és megmentésére célzó azon törekvéséből, mely rendesen céggül szokott volt kitüzetni, hanem inkább egyéni érdekek által a hadsereg rovására szított ármányokból származott: keserű megilletődéssel szállalt fel e fővezéri választás ellen.

Ekkor Komárom alatt azon hadsereg állott, melynek részein megtört legelőbb is a horvát bán merénylete a magyar alkotmány ellen, — melynek részei véreztek ezen alkotmányért a Lajthánál, a bánya-városokban, s a felső Tiszán, — azon hadsereg, mely 7 ütközetben győztesen vitte a nemzeti lobogót Szolnoktól Komáromig, — mely megvívta Budát és önfeláldozással küzdött a Vágnál, Győrnél és Komárom előtt.

Valóban e hadseregnek véren váltott joga volt megvárni a kormánytól, hogy ne csak életét és vérért vegye igénybe, hanem esetleg véleményére is hajtson valamit, vagy ha ezt mégis mellőzi, legalább ily előreláthatólag balvégzetű experimentumokkal hagyjon fel.

Igy érzett a tiszti gyülekezet s ezen érzületének

hangos kifejezést adott; minek az lőn következménye, hogy Klapka Nagysándor kíséretében ezen ügy kiegyenlítése végett ismét Pestre ment.

Görgei nehéz seblázban szenvedvén, mindezekről semmit se tudott.

A hadsereg követei pesti missiójukban eljárván, visszatértek Komáromba s a fennforgó nehézségek az által lettek kiegyenlítve, hogy Görgei a vezérséget megtartotta, ellenben a hadügyérségről lemondott, s a hadsereg levonulása a Duna jobb partján legközelebbi napokra el lőn határozva.

Ez időközben történt azonban, hogy a kormánytól újabb sürgetés érkezhén azon tágabb körű felhatalmazás mellett Klapka tábornokhoz, hogy a hadserget a Duna bal partján azonnal leindítsa: e felett Klapka egy esti órában haditanácsot hívott össze, melyben Görgei vezérkari főnöke egyenesen kijelentette, hogy a mult nap izgalmai ismét fokozván a fővezér seblázát, vele most értekezni orvosi vélemény szerint teljes lehetetlen; de hogy ő a haditanács határozmányait más nap reggel, mielőtt lehet, azonnal közlendi a fővezérrel.

A hadi tanács hosszú vitatkozás után elhatározta végre, a sürgetvényt a fővezér jóváhagyása reményében, teljesedésbe venni; ennél fogva a hadsereg azonnali leindulása megállapított s az 1-ső hadtest Nagysándor vezetése alatt másnap reggel el is indult a Duna bal partján Komáromból, e napra kitűzött meneti állomására, Bátorkeszire.

Görgei a reggeli órákban jobban érezve magát felkelt, s nagy meglepetésére, még minekelőtte vezérkari főnöke a mult esti történetekről jelentést tehetett volna, saját szemeivel látta szállásáról, hogy az 1-ső hadtest a Duna bal partjának tartva, menetben van.

Már most hát maga utján mindenekről értesülvén

Görgei: a korábbi megállapodás ellenére annyira rögtönzött határozatban szántszándékos mellőztetését, s a kormánynak a fővezéri míveletek megzsibbasztására célzó következetes törekvéseit látta, s a fővezérségről azonnal önként lemondott.

Mondjanak ellenei bármit, — mondják bár, hogy mesterségesen előidézett izgatások idézték elő a következményeket: én ezt tagadom s határozottan merem állítani, hogy itt a Görgei iránti bizalom és ragaszkodás volt az, mi lemondása hírének szárnyakat kölcsönzött, hogy villángyorsasággal bejárván a hadtestek sorait, a békételenség hangját keltse fel közöttük.

Reggel történt lemondása: s már déltájt Klapka tábornok a nőttön növő zavar által indítatva érezte magát, a kedélyek lecsendesítéséről gondoskodni s e végre délután a csillag-várba egy nagy gyűlést szöszlített össze, melyben a hadtestek minden részei tekintélyesen képviselve valának.

Itt egy törzstiszt, Klapka tábornok megbízásából, körülbelül ily értelemben szóllott a nagy számú gyülekezethez:

„Bajtársak! A kormány és a feldunai hadsereg fővezére között, most — midőn a haza köröskörül ellenségeitől elárasztva legnagyobb veszélyben forog — kétszeresen sajnos meghasonlás támadt, mely végeredményében a haza közkárára szolgálhat s már is a fővezér lemondását vont maga után.

„Azon elégtelenség és zugolódás horderejét, mely a balszerencsében úgy mint jobb napokban egyaránt megpróbált fővezér lemondásának első hírére a hadtestek soraiban mutatkozott, ti bajtársak legjobban megítélhetitek; de azt a jelen gyülekezet kútfejével Klapka tábornok urral minden esetre valamennyien egyaránt érezhetitek: mennyire kívánatos a hadseregben az egyessé-

get föntartani s minden szakadást a lehetőségig megakadályoztatni,

„Szintoly kíváncsnak látszik másfelől, hogy a kormány és fővezér között is az egyetértés — ha az még lehetséges — helyreálltassék.

„E tekintetben pedig a hadsereg véleménye adhatja a leghatározottabb irányt; mert kétségtelen, hogy azon hadsereg szavának, mely naponta életét vérét teszi kockára a szeretett hazáért, egész sulya szerint kell a mérlegbe esni ott, hol a hon ügye van kérdés alatt, — és mert a hadsereg ragaszkodásánál — ha az tényleg áll — mi se nyújthat nagyobb biztosítékot és kezességet egy kormánynak, a bizalmában netalán félreértések által megingatott fővezérért.

„Hogy e felett kiki hazafi meggyőződése szerint nyilatkozhassék, szállította össze Klapka tábornok ur a hadtestek jelenlévő számos tagjait!”

„Görgei legyen a vezérünk, — csak Görgei és senki más!” lőn az általános zajos felkiáltás; és Klapka tábornok az ott azonnal összeállított számos tagu küldöttséget — mint emlékszem — maga vezette Görgeihez, hogy a fővezénylet visszafogadására felkérje.

Görgei az így felajánlott vezénnyt elfogadta; de a helyzet felőli nézeteinek körülményes kifejtése — mintegy politikai hitvallás-tétele — mellett azon határozott kikötéssel, hogy az 1-ső hadtest visszahivatván, a hadsereg levonulása a Duna jobb partján, mint rövidebb úton, kísértessék meg.

A hadsereg ezen eljárását szorosan katonai szempontból, megengedem, hogy nem lehet correctnek nevezni; nemis akarok rá az autocraták szigoruan fegyelmezett táboraiiban (a hol egyébiránt nem kevésbé szoktak a képességek közötti választásnál a népszerűségre is tekintettel viseltetni) példát keresni; — de a ki azon szellemet

ismeri, mely az elvek és eszmék harcosait lelkesíti és soraikba gyorsabban lüktető életet önt; a ki tudja, hogy azok nem akarat nélküli eszközök a kényur kezében, hanem a mily öntudatos magok-feláldozásával tudnak a halálba menni, ép oly élénken tudnak a magukévá tett ügy minden mozzanataiért is érdeklődni: az a szabadsági harc táborában ily jelenet felett meg nem botránkozhatnak.

Igy a mozgalom a maga rendes medrébe visszate-reltetvén, végre július 11-ére viradtunk.

E napra volt tervezve az 1-ső, 3-ik és 7-ik magyar hadtestek leindulása a Duna jobb partján a fővárosok felé, mely az ama parti vidéken tanyázó cs. hadsereg át-törésével lesz vala végrehajtandó.

Az ily áttörés alatt — csak a kevésbbé avatottak számára legyen mondva — nem oly actió értendő, mintha például valami bekerített csapat egy irányban ellenére rohan s azon magát a szó szoros értelmében keresztül vágja. Az ily kísérlet egy rendesen taglalt — és tete-mes tüzéségi, lőszer- s más egyéb hadszerelvény-készlet-beli málha-vonattal (train) ellátott — nagyobb sereg részéről nyaktörő, s egyes részei által is csak teljes felbom-lással végrehajtható, nemis vállalat, hanem inkább menekülési próba lenne.

Az áttörés alatt tehát azon hadi művelet értendő, mely szerint az illető sereg a helyi viszonyokhoz alkalmazva, de minden esetre kellő tekintettel viseltetve elvonulási irányára s lehetőleg épen azon irányra vetve erejének fősúlyát, kombinált támadást intéz ellenfelére, azt teréről le, s úti irányával ellentétes vonalra igyekszik viasszaszorítani; mi ha végre van hajtva, a keresett irány-bani elvonulás már azontúl lényeges nehézségekkel nem jár, s további fejlődéseiben az ellenség előtti rendszeres visszavonulás alakját ölti magára.

Ily értelemben, a július 11-iki áttörési kísérlet egy

Mócsa felé balra előnyuló, lépcsőzetes alakzatú (links echelonírt) megtámadása volt a meglehetősen elterjedt császári hadállásnak; azon meghatározott céllal, hogy az a Czonczó-vonalra jobbra visszavetítvén, a közreműködő komáromi várórségnek előtérben foglalandó leplező felállása mögött, a nevezett hadtestek visszavonulásukat balra Buda felé teljesedésbe vegyék.

A feladat a legelszántabb harc dacára sem lett megoldva, s hitem szerint már csak ama késedelmek miatt se vala megoldható, melyek az ütközetet megelőzték; midőn, például, az 1-ső hadtest — mely pedig a lépcsőzet balra kiszökő bütyjét vala képezendő és képezte végre is — két egész órával későbbben, mint a hogy kellett volna, ért első felállása helyére!

Ily késedelmezések folytán a vezénylő tábornok Klapka György személyes fáradhatatlansága s legérelmesebb tevékenysége mellett is, csak dél felé vehette teljesedésbe a reggelre tervezett támadást; miközben a magyar had mozgása az ellen táborban észrevétetvén s célja világosan felismertetvén, a leghathatósabb ellenintézkedések megtételére kellenél is több időt nyert a császári hadvezér.

Görgei, még szenvedő állapotában, kocsijárul volt szemtanuja az ütközet lefolyásának; mely Klapka által vezetve s épen a központban, személyes tündöklő példaadása által buzdítva, kiválóan a 3-ik és 7-ik hadtestek hősi maguktartásánál s kitartó erőfeszítésénél fogva, jobb eredményt érdemlett volna. Utolsó véres tusája volt ez a feldunai magyar hadseregnek azon császári hadak ellen, melyekkel oly sok csatákban dicsőségesen mérkőzött s melyekkel — bár célját ki nem vivhatta — fegyvere élet e napon is mélyen éreztette.

Az emlékiratokbeli ide vonatkozó idézetre visszatérőleg pedig, igenis: az tagadhatatlan, hogy a julius

11-iki ütközet csakugyan áttörési kísérlet volt; miről oly részen, hol legjobb esetben is csak a közvetlen eredmény szerint szokták a célt megbírálni, — azonban néha még a siker mögött is gonosz idulatot keresnek — könnyű dolog, kemény ítéletet mondani; de miről az elfogulatlan kritika mégis megengedendi, hogy nagyon is határozott céljai voltak. Ilyek: az ellenfélnek folytonos sakkban tartása mellett, a rövidebb uton végrehajtandó levonulása a magyar hadseregnek alföldi rendeltetésére *), és a már akkor vezérirányul tűzött feladata a magyar seregnek, kiválóan az osztrák hadra mérni csapásait s azon, a hol csak lehet, vereséget ejteni. — És mindezekre július 11-én Komárom alatt meg voltak az esélyek.

XIII. Hadászat.

Gyakran találkozunk a Görgei ellen villámokat szóró bírálatokban közelebről indokolatlan ilyenforma hadászati elmefuttatásokkal: „hogya ha az egyik vagy másik helyzetben, ezt vagy nem amazt tette volna, ilyen vagy amolyan más eredmények lettek volna elérhetők.“

Az ily megjegyzések gyakran igen helyesek is lehetnek elméletileg; de gyakorlati szempontból azon anachronistikus sántaságban szoktak szenvedni, hogy nem az elmúlt idők homályos situációjából, hanem rendszeren jó darab idő multával keletkeznek, midőn a kölcsönös viszonylatoknak egykoron rejtélyes alakulása már felderített tömör csoportulatokban áll a vizsgálgató szem előtt.

Az ily jó tanácsok a közéletben „post festa“ jellege alá szoktak esni s belbecsükre nézve ennél kedvezőbb hévmérő alá nemis állithatók.

Egyébiránt megbírálni, és pedig nem csak az

*) Ekkor nem fogott volna Haynau kardcsapás nélkül és kényekedve szerint manoeuvrirozva lejutni Szegedig.

érintém modorban, hanem a kritika helyes érveivel hadtani alapelvekből kiindulva, s a maga idejében constatálva létezett viszonyokból vonható következtetések rendén is megbirálni: kivétel nélkül minden hadműveletet lehet; mire példát a mai nemzedék szemei előtt lefolyt s háborukban oly rendkívül gazdag időszak történelmében is, de legközelebb a porosz-osztrák s olasz-osztrák hadjáratokban, a legnagyobb választékban lehet találni.

Én ide vonatkozólag s csakis azon tekintetből, hogy a nem- szakembernek is nyújtsak némi fogantyukat, melyek segédelmével az ily bírálatok többségének horderejét a maguk értékére leszállithassa: a hadászatról általánosan látom szükségesnek holmi észrevételeket tenni.

Az kétséget nem szenved, hogy a hadászatnak bizonyos irányokban, szabatos elméletek s határozott alapelvek és alaptételek szolgálnak utmutatóul; de a hadműveletek gyakorlati kivitele, az elméletek szabványainak szigorú szemügyön tartása mellett, még ropant számú oly eshetőségektől is függ, melyeket előidézni vagy elmellőzni vajmi gyakran nem áll, nem állhat egyik fél hatalmában; mert azokra a másik fél ellensúlyozó műveletei is, néha még véletlen is határozott befolyást gyakorolnak.

Nem lehet itt a stratégia tüzetes definitiójáról szó; elég egy pár ecset-vonás: miszerént a hadtan az ellenfél céljai felismerésének, ezen célok elérésébeni megakadályoztatásának, s a közben saját — minél tovább leplezett — céljaink kivitelének a tudománya.

Miután pedig a hadműveletek színhelye nem a vézér physikai látkörébe, hanem sok mértföldök beláthatatlan terére esik: a megoldás kölcsönös suppositiókon szokott bekövetkezni; s az ily suppositiókra alapított és a közreműködő tényezők által helyesen felfogott

combinációknak többé vagy kevésbé sikerült összehasonlításától függ az eredmény nagysága.

Nagyon hibás felfogás tehát: valami nem sikerült hadműveletért egyenesen a hadvezért — s a Görgei ellen divó mód szerént még azonnal a tisztátalan szándék utógondolatával is — kárhozatni; holott a vezér nem mindég saját, hanem legtöbbször más, — és pedig oly tényezők észleleteire is kénytelen suppositióit alapítani, melyek hol az aggodalmas szűkkeblűség nagyító, hol a korlátolt tehetség homályos üvegén nézve, tévedhetnek, és így gyakran épen nem csalahatatlan támpontokat szolgáltatnak.

Mindezekből kifolyólag önként következik az is, hogy nem lehet minden eshetőségre a vezér közvetlen befolyását várni; hanem hogy határozó percekben az alárendelt tényezők önként is s néha épen döntő befolyásra vannak hivatva *).

Igy érezte ezt Asbóth Lajos is, midőn Emlir. 1. köt. 109. l. az isaszegi csatára vonatkozólag azt mondja: „*hogy Görgei megváltoztatá tervét s központosítólag intézte a „támadást, azon biztos sejtelemben, hogy Gáspár tábornok határozottan megtámadja és visszanyomja a Schlick „hadtestet“; s ennek adott Emlir. 1. köt. 50. lapján, ugyan ezen esetre vonatkozólag, még határozottabb kifejezést, így szólván: „heves csata napján pedig az ágyudörgés hívja „a mellék-vezéreket valódi helyeikre, hivatásukat betölteni.“*

Ha tehát mindezekután a Cáfolat 10-ik l. mégis e passust találjuk: „*Isaszegnél épen Görgei mulasztotta el „Gáspár tábornoknak a visszatérésre (?) parancsot adni“*, lehet-e ezt másnak, mint irányzatosnak, tekinteni?

És nem szintily irányzatosnak tűnik-e fel a Cáfolat

*) A magentai csatát — noha épen elhajló irányu vala Mac Mahonnak e napi rendeltetése, — mégis ezen tábornagy döntötte el. Szerző jegyz.

18. l. az elébb már egyszer említett kassai esetről szóló ezen passus is: „*azért hagyta Schlicket, ki már a két magyar sereg közé szorítva (circa 8 mértföldnyi körben) „elő volt veszve — menekülni“; midőn ezen tétel, minden hadászati conjecturák mellőzésével, oly apodiktikus határozottsággal van oda állítva, mintha csak Görgei rőptávolból maga intézte volna a császári hadvezér menekülését.*

De van tovább az Emlir. 1. köt. 244. és 245. lapjain még egy pár állítás, mely az elébbieknél is irányzatosabb. Mert itt már nem olyan esetek rovatnak fel Görgeinek, melyek a hadászat természetinél fogva minden emberi számitás mellett is előfordulhatnak: hanem itt már egyenesen a leplezetlen helyzet s a hadtan rovására elkövetett bűnökkel vádoltatik Görgei.

Ezen állítások elsője szerint „*hibázott Görgei, hogy „julius 13-án elindulva Komáromból, meg nem kísértette az „áttörést Gödöllőnél, hol az orosz főhadnak csupán gyöngye „részei állottak.*“

De hogyan lehet ezután a Cáfolat 12. l. ezzel merőben ellenkezőleg azt mondani: „*hogy Görgei nem mozdul Komáromból addig, míg meg nem tudja, hogy no már „most Paskiewits beékelte magát Komárom és Szeged közé“ ?*)* Merőben ellenkezőleg, mondom; mert hiszen ha beékelte Paskiewits magát — a minthogy tényleg be is ékelte vala: — akkor a Pest-Hatvani vonalon kellett az orosz főerőnek állani; ekkor pedig lett légyen bár Gödöllő időszakilag gyengébben vagy erősebben megszállva: azon hatványozott suppositio, „*hogy a gyors és „határozott támadás Gödöllőnél a legjobb következésü lehetett volna*“, vezéri szerepet viselt katonától épen megfoghatatlan!

*) Tán Komárom és Pest közé? Warum in die Ferne schweifen, das rechte liegt ja gar so nah?!
Szerző jegyz.

És mindezek mellé még csak azt találok feljegyzendőnek, a mit egyébiránt a Cáfolat szerzője is szintugy tud: hogy a Görgei vezérlete alatt álló hadsereg július 15—17-én tekintélyes orosz haderőkkel harcolt Vác előtt, és hogy már ekkor az osztrák császári hadseregnek is leért volt egy hadteste a Duna más oldalán Buda-Pestre; miből azután, az Emlékiratok ellenében, azt a következtetést vonom, hogy a Gödöllő felé irányulva erőltetett áttörési kísérlet, az ottan előtte állott ellenféli hadakhoz mérve, számaránylag is háromszoros kisebbségben álló magyar hadsereg teljes vereségével, ha nem épen merő szétrobbantásával végződhetett volna.

Az állításaink közötti ítéletet pedig, — ha az elébb idéztek számbavételével vet egy pár vizsgálódó pillantást a Vác - Hatvan - Gödöllő - Pesti tér rajzára — nyugodtan bizom a higgadt gondolkozásu olvasóra.

A másik ily állításban azzal vádoltatik Görgei, „*hogy a Hernádnál egészen ok nélkül három napot töltött el, s az alatt időt engedett az oroszoknak T.-Fürednél a „Tiszán átkelni.*“ — És a regényesség hatályosítására, miért ne lehessen ily diszitményekkel is tüntetni?

De a kinek csak némi fogalma van arról:

hogy a Komáromból leindult 25 ezernyi hadnak, Vácra széles körben s néha az üldöző seregek közepett Losonczon át a felső Tiszára harminc - egynehány mértföldnyi utat kellett megtenni;

hogy annak, a déli hadsereggel végrehajtandó egyesülés kitűzött céljából, az előbbi hadmenetek vonalához függőleges irányban, a Tiszától N. - Váradig ismét husz mértföldet kellett áthatolni;

hogy az orosz hadvezér a magyar hadsereg meneti céljaira nézve magát a lehető legnagyobb valószínűséggel tájékozhatta, s ugyan azért következetesen is

igyekezett magának a belső, az az rövidebb, vonalt biztosítani Debreczen és N.-Várad felé;

hogy az orosz haderőnek egy tekintélyes része még július 25-én, tehát azon időtájt, melybe a Sajó és Hernád melletti (nem „időtöltések“, hanem) fegyveres actiók esnek, átkelt volt már Fürednél a Tisza bal partjára, és onnan határozottan Debrecennek tartva, Görgei visszavonulási utait, hadának oda érkezése előtt, 2—3 nappal is, elállhatta volna, —

hogy ezen hosszú hadműveletet egy 3—4-szer számosabb had üldözései alatt, egy tekintélyes folyón esendő átkeléssel, és minden válságos — mert az ellen-erő hatalmas többségénél fogva balvégzetűvé válható — csata kikerülésével kellett végrehajtani; —

s hogy egy ily körülbelől 50 mértföldnyi utban, azon ellenfelet, mely — mint már említém — eleitől fogva a rövidebb s esetleg rézsutosan is átmetszhető vonalt bírja a cél felé, csupa gyors menetekkel mintegy lélekszakadtábani futással megelőzni merő lehetetlenség; hanem hogy ellenben az ily cél csak úgy elérhető, ha az illetőnek (az üldözöttnek) jól intézett cselmozdulatokkal, időszakilag változható saját céljaira nézve ellenfelét téveszteni, s így valamely rá (az üldözöttre) nézve veszélyes irányban megindított hadműveletében hátráltatni sikerül.

A kinek — mondom — mindezekről csak némi fogalma is van:

az befogja látni, hogy Görgei mégis csak nem egészen ok nélkül temporisált egy kicsit a Hernád körül; — mert Görgeinek épen a Sajó és Hernád melletti támadólagos visszacsapást színlelő veszteglése tartotta végeredményileg az orosz hadvezért bizonytalanságban; késedelmezttette Debreczen felé célzott előnyomulásában; s biztosította ez által a magyar hadseregnek (ha Nagy-

sándor Debrecennél, a mint a „Nyílt szóban“ kifejtetem, helytelenül végletekbe nem bocsátkozik) vereség és veszteség nélküli elvonulhatását a Berettyó mögé s innen tovább a déli haddal való érintkezhetőség.

És azon felül Görgeinek még legközelebbről arra is kellett számítani, hogy az orosz főerő befolyását a déli hadjárat színterétől minél tartósabban elvonhassa; csak így lehetvén — mint azt már szintén a „Nyílt szóban“ közelebbről is taglalám — az izolált osztrák csász. hadsereg feletti győzelemre valószínűbb kilátás.

XIV. Görgei fővezéri magatartása és tehetségei.

Görgei fővezéri magatartását illetőleg, így szól Asbóth Lajos Emlir. 1. köt. 37-ik l.: *„A mi az aprilisi hadjárat műveleteit illeti, feltűnő, hogy Görgei személyesen egy csatában sem vőn részt, kivéve Isaszegnél;“* — hát T.-Bicskénél és Komáromnál?!

Utóbb Emlir. 1. köt. 196-ik l. még több csatákat is említ meg azon megjegyzés kedvéért, *„hogy Görgei többnyire csak az ütközet végére jelent meg, s meglegedett azzal, hogy egy vagy más csapat élén az ellenségre ütt, úgy mint Komáromnál is július 2-án,“* midőn, mint szerző állítja, *„már a legnagyobb hibákat követték el.“*

Mindezekre nézve azt hiszem, szerzővel közcélra töreksem, ha csupán a történeti igazság érdekében, adat-töredékeit oda egészítem ki, hogy a T.-Bicskei csatát a 3-dik hadtesttel — míg Damjanich az 1-ső hadtest rendbeszedése végett N.-Kátán maradt — egyenesen maga Görgei vívta; hogy Isaszegnél épen a csata derekára, a válságos percekben jelent meg, s hogy ezen ütközet kimenetelére (a mit egyébiránt az Emlir. 1. köt. 110-ik lapja is tanusít) leghatározottabb, sőt döntő befolyást gyakorolt; s hogy a komáromi

csatákban április 26-án és július 2-án eleitől fogva végig leghatályosabban részt vett.

E pontot illetőleg természetesen csak saját látköréből szólván, az ezen kívül eső számosabb ütközeteket nem lehet feladatomban ide sorolni, melyekben Görgei egyszer másszor részt vett, s melyekre néha épen személyének mérlegbe lépésével, s épen a legváltáságosabb helyzetekben, mint például július havában Vácon, általánosan elismert sikeres hatással viseltetett.

A mi pedig Görgei hadvezéri tehetségeit illeti, azokat csak nem a fagyypont alá redukálja szerző.

Emlékiratai 1. köt. 252-ik és következő lapjain ugyanis *„a személyes bátorság, parancsolni és parancsainak sikert eszközölni tudás“* mind az, a mit szerző Görgeitől meg nem tagad; — azontúl Görgeiben *„nem lát mászt, mint egyszerű huszár hadnagyot, a ki nem képes egy hadserget a hadászat minden kívánatai szerint mozgatni; a ki ütközet előtti rendeleteket a föld területi mi-nőségéhez alkalmazva soha nem ad ki; a csatát általánosán nem vezeti; a harc kimenetét a véletlenre hizza; kinek a győzelmet mindég alparancsnokai vívták ki, vagy egyes osztályok hősi magaviselete dönté el. stb. stb.“*

A csata-vezetés vagy nem-vezetés iránti, s azt követő utóbbi passzusokat illetőleg, mind az előbbieken általán, mind fennebb különösen is, volt már alkalmam a tényállást felderíteni.

Eltekintve ezektől, a fővezérnek épen nem feladata, több vonalokon közreműködő seregrészei minden egyes megütközéseiben, a hely színén tényező részt venni; nem lehet ő a sokszor 5—6 s néha még több óra járatú hosszúságú téren működő sereg-részek között, mindég és mindenütt jelen lévő perpetuum mobile; sőt ellenkezőn a fővezér azon kapocs lévén, mely a sereg-részek magasabb hadászati szempontok szerint irányuló

működésének összhangzást s egyöntetűséget adni van hivatva, épen valamely központ az ő rendeltetése helye, a honnan minden eshetőségekre kifolyólag intézkedni képes — és a hol minden alosztályok részéről egyaránt feltalálható legyen; a mi azonban nem rekeszti ki, hogy a fővezér az általános helyzettől engedett esetben, valamely csatába keveredett alosztályánál is személyesen megjelenjen, a mint ezt adott alkalommal Görgei is gyakorolta.

De szorosan véve csak a nagyobb rendezett csata (bataille rangée) vagy összevont alosztályainak válsági csatája (Entscheidungs-Schlacht) személyes vezetése esik a fővezér feladatába; itt van ő hivatva a, mondhatni, szemei előtt kifejlődő viadalt, a kitelhetőségig személyes észleletei szerint kormányozni, s lehetőleg összpontosított haderejének minél ügyesebb felhasználásával diadalra vezetni.

Términőséghez szabott részletes tervezetet is rendszeren csak ilyen esetben adhat a fővezér; s azt is mindinkább csak védelmi helyzetben vagy védelmi magatartásából a támadóba történő átmenete esetében; a hol a küzdőtér, melyen a támadást elfogadni, vagy az utána nyomuló ellenséget reactive megtámadni szándékozik, többé kevésbbé maga és előre választhatja, de minden esetre előbb tanulmányozhatta. — Volt-e ily esetben Görgei? — felelet: nem! —

Azontúl pedig, valamely megállapított terv kivételét tartván szem előtt: — csak a vezérirányokat jelöli ki, — hadmiveleti céljára s netalán közbejövő más eshetőségekre nézve is tájékozásul szolgáló utmutatások mellett a mozdulati pontokat határozza meg, — s a jelentékenyebb helyi nehézségekre vagy akadályokra, például nagyobb áthidalásokra nézve, intézkedik a fővezér. — Ez, általánosabb vázlatban, s csatán

kivül, a fővezérletnek strategice-operativ hivatása. — És megfelelt-e ennek Görgei a feldunai hadseregére nézve? felelet: meg!

De nem óhajtok a Cáfolat szerzője által félreértetni.

Hogy mindazon elméleti dolgokat, melyeket itt s az előbbi cikkben, szintugy dióhéjba szorítva s tehát csak egyes főbb vonásokban előadtam, szerző igen jól tudja, sőt hogy ennél többet is tud, azt örömezt elhiszem. — Ujabban is ki kell tehát jelentenem, hogy nem is egyenesen vele szemben, hanem állításaim felvilágosító indokolásául, s az olvasó közönség azon részének irtam ide azokat, melynek a hadászati ügyekről vagy nagyon kevés, vagy épen semmi fogalma sincs; s ennél fogva kellő tájékozás hiányában, gyakran üres képleteket is jóhiszeműleg tömör testek gyanánt kénytelen elfogadni.

Hanem azt nem értem: hogy mikép lehet egy embertől, a ki tagadhatatlanul győzelmes hadjáratot hajt végre, — a ki magatartásával fegyvertársai becsülését, bizalmát és szeretetét vívja ki, — a ki fegyvertényeiért a haza és kormány elismerésére és kitüntetésére érdemesítettik, — a ki, mint utóbb állittatik, áru-lási fondorkodásból, de annak idejében észrevétlenül, veszélyes helyzetbe tud vezetni intelligens katonák bőségében lévő egész hadseregeket, a ki maga többször döntő befolyást gyakorol a csaták sorsára, — a ki ismételt esetekben a legszorultabb helyzetekből, még ellenségei által is bámult csinynyel tudja nem csak ki-vezetni hadait, de mindezt oly kimérten képes tenni, hogy közben még kelepcebe ejtett ellenfelét is — mint állítják — jószerivel ki tudja siklatni; — röviden, a ki minden körülményeket pro et contra oly ügyesen ki tud zsákmányolni: hogy hogyan lehet ily embertől,

még a hadvezéri tehetséget is megtagadni? azt, mondom, nem értem; s ennél fogva tartozom a Cáfolat szerzőjének hadászati ismereteivel szemben azon feltétellel: hogy maga se hiszi komolyan, mikép Görgei oly annyira gyenge katonai tehetség lenne; mert máskép nem is mondhatná Emlir. 1. köt. 17-ik l. „*hogy „nemzetiünk szabadsági harca“ (az idézett lapon feltételezett esetben) „vezettette oly teremő erejű civil igazgatótól, „mint Kossuth, és vezényeltette oly bátor katonáktól mint Görgei, Austria ellen szerencsés leendett!“*

XV. A honvédelmi harc folytatásának esélyei az orosz intervenció után, s Görgeinek ide vonatkozó céljai.

A Cáfolat szerzője ezen esélyekről három helyt tesz Emlékirataiban határozottabb említést.

Először az Emlir. 1. köt. 16—17-ik lapján azt mondja, hogy „*Magyarország összes erejének megfeszítésével, az oroszokkal egyesült Austriának is sokáig ellent állt „volna; mely esetben lehet, hogy Angolország, vagy tán egy „harmadik hatalom, közvetítő súlyt vetett volna a mérlegbe „Magyarország javára.“*

Itt tehát mindenekelőtt az ország összes erejének megfeszítésétől feltételeztetik az ideiglenes siker; — de ennek ellenében az a kérdés merül fel: hogy hát ugyan mi erőt birt a kormánynak a néphez intézett vészkiáltványa, — mit a keresztes hadra szólítás, — mit a kormányzó lelkesítő szónoklata, a szorongattatás napjaiban előteremteni? Mennyire birták mindezek a tett-erőt fokozni? Állott-e elő egy Capisztrán? — — — A történelem rég felelt.

Nem kell feledni, hogy míg az április 14-kei végzés által bizonyos irányban gyorsan tenyészített politikai optimizmus fénykorát ünnepelte, már csak azért se vala időszerű, például, az ország összes erejének felhívására

gondolni; *) mert az ily lépés a csak imént tetőpontra emelt elv hatályát roppantúl csökkentette, — s a kormánynak Buda-Pestre történt diadalmas visszatérésével szemben (mely egyébiránt is elég baljóslatulag eset az oroszok betörésével egy időre) nagyon nagy resensust okozott volna.

Midőn pedig a jóhiszeműség oszladozni kezdett: már akkor a vihar rohanó léptekkel közeledett. — Junius 4-én egy orosz hadosztály már Pozsonyban állott. Ugyanazon hó 16—17-én az orosz főhad is átlépte hazánk északi határát, s július 3-án egy orosz hadosztály Tscheodajev tábornok alatt már Debrecent is megszállotta vala.

Mindezekután a nép részint látta, részint a napról napra terjedő nyomott hangulatban mintegy ösztönszerűleg sejtette, s a kormány másodizbeli menekülése a fővárosokból csakhamar nyilván is hirdette, — a válság közeledését.

Hogy pedig e válság vést hord méhében, azt többé kevésbbé mindenki érezte; s e vész érzete aggasztóbban nehezedett a közhangulatra, zsibbasztóbban hatott a tetterőre, hogysem azokat a szó hatalma többé felvillanyozhatta volna.

Uj erők teremtéséről tehát azon időben már szó se lehetett, de igenis a létező erők jobb felhasználásáról.

A mi pedig az így feltételezett ideiglenes ellentállás eshetőleges következményeit illeti, azokra nézve annyival is kevésbbé látom szükségesnek az Emlékíratok szerzőjét a „*lehet*“ és „*tán*“ jeligék alá állított felette

*) De hogyan is gondolt volna erre valaki? — hisz a ki ekkor a jövőndő iránt aggódni vagy csak kételkedni mert, legalább is kislelkűnek bélyegeztetett.

ingatag térre követni, minthogy ide vonatkozólag nem hypothesisek fonalán, hanem a nemzetek életéből merített tapasztalatok nyomán már a VIII. cikkben határozottan nyilatkoztam.

Emlékiratai 1. köt. 58-ik l. így szól továbbá, s illetőleg másodszor, a Cáfolat szerzője:

„Természetesen, midőn az oroszok már magyar földre léptek: minden ellentállás hasztalan leendett, győzelmi eredményt nyerhetni; de nem lett volna hasztalan egyesített erő és becsületes vezetés mellett, még mindig jobb feltételekre szert tenni, mint — Görgei módjára — föltétlenül lerakni a fegyvert.“

És végre harmadszor Emlir. 1. köt. 245. l., a hol arról vélekedik, hogy miként érhetne volna a Dembinskié helyett az osztrák hadserget a szétrobbantó csapás, így szól:

„Nem akarom állítani, hogy ez által az utolsó győzelem a magyaré lett volna; mert az én nézetem szerint is az oroszok óriási hadereje irányában nem volt az lehetséges; sőt a síkságoni harcolás hosszabb fenntartása is valószínűtlen volt, hol a magyarság túlnyomó számmal lakik, s még inkább Erdélyben, a hol a lakosság ellenségesebb indulattal viseltetik a magyar ügy iránt. — Azonban sokkal jobb eredményt lehetett várni egy, az osztrákok feletti győztes ütközet, mint a föltétlen világosi fegyverlerakás után, mely augusztus 13-án következett be.“

Ezen idézetekben határozottan ki van fejezve:

1. hogy az orosz intervenció után ügyünk tarthatatlanságát Asbóth Lajos maga is belátta;

2. hogy a harc tartós folytatathatása se a magyar Alföldön, sem Erdélyben nem látszott valószínűnek; — és:

3. hogy csak az osztrák hadsereg fölötti győzelem útján lehetett még valami kedvezőbb eredményt várni.

Tegyünk mindezekután egy rövid visszapillantást korábbi napokra.

A június 26-án 1849. tartott ministertanácsban azt indítványozá Görgei a hadügyminister:

Világosítsa fel a kormány a nemzetet azonnal a haza felett ~~ternyosuló~~ veszély nagyságáról; —

határozza el magát a kormány a nemzet jogaiért vívendő utolsó élet-halál-harcra s csatlakozzék a fő-hadhoz; —

lássa át a kormány, hogy lehetetlen mind az orosz, mind az osztrák hadsereg felett győzedelmeskedni; vonja össze tehát azonnal a haderőket a Duna jobb partján, az osztrák hadsereg ellen intézendő végszempontokra; —

a nemzet jogai eredetileg nem Oroszország, hanem Austria által támadtattak meg; fontolja meg ezt a kormány s intézzén, valameddig még lehet, csapást csapásra kizárólag Austria ellen.

Ezen indítvány akkor ellenmondásra nem talált.

A győri állás elvesztése után pedig szintén ezt sürgette Görgei a kormánynál.

A Duna jobb partján célzott e sereg-összpontosításnak természetesen Komárom leendett a forgó pontja, s egyszersmind a kormánynak is oly biztos székhelye, melyben munkásságát minden tekintetben zavaratlanul folytathatta volna; míg ellenben, mint a következés is megmutatta, minden más irányban csak mulékony s ideig óráig tartó menhelyet találhatott; minek már magában is — megakadván ez által az államkormányzati gépezet — bomlásra kellett vezetni.

Feltéve tehát az esetet, hogy a kormány e tervet elfogadja; mintegy 80—100 ezer ember Komáromban és Komárom körül összpontosíttatik; Arad és Pétervárad kemény helyőrségekkel láttatnak el, s az erők többi

részei tekintélyes portyázó csapatokban, vállalkozó szellemű értelmes vezetők alatt, az országban széteszottnak, mindenütt az ellenfél hadművelati vonalainak fenyegetését, közlekedései megakadályozását, lőszer és élelmi szállítmányai veszélyeztetését tartván szem előtt: — kérdem, minő hatalmas ellentállást lehetett volna Komárom körül, a széles téren ajálkozó helyi kedvezmények felhasználása mellett, kifejtteni s mily megsemmisítő csapásokat Haynau serege ellen intézni?

Valójában Komárom alatt honvédelmi harcunk egész más véget érhetett volna.

Mi, hogy megérthetőbb legyen, itt ismét némely hadászati, — de oly elméletekről kell szóllanom, melyek a gyakorlati tűzpróbát rég megállották; például:

Valamely hadsereg erejét rendkívül hatványozza annak hadmozdulati szabadossága; —

hadműveltei sikerét nagyban előmozdítja, ha azokat biztos támpontok között viheti ki; —

egy véletlen vereség esetében nagyobb romlástól biztosítva van, ha a meglazult erők sorakozására szilárd menhelylyel bír; —

ellenfelének feladata, még tulnyomó erő mellett is, többszörösen nehezítve van, ha valami nagyszerű oly természeti akadály, mint például a Duna által kétfelé választott téren kénytelenítettik működni, melynek átlépése az erős helyet bíró résznek minden nap hatalmában, — s így tehetségében áll összes erejének egész sulyával is hol az egyik, hol a másik oldalon véletlen megjelenni.

Mind ezen előnyök pedig nagy mérvben biztosítva lettek volna a magyar fegyverek részére, ha Komárom fogadtatik el hadművelati alapul.

Lássuk ezt részletesebben, sőt némileg példával is illusztrálva, legelőbb a hadmozdulati szabadosságra nézve:

Minden nagyobb hadviselésnek lehetőleg biztosított hadműveleti alappal kell birnia. — Ha ezen alap elveszett: elszakadtak vele egyszersmind az egésznek organicus kötelékei, s oda vannak a hadszerelvényi kutforrások is; — az életképesség megvan bénítva.

Mekkora a különbség egy védőleges magatartásra utalt oly hadsereg tettekéssége között, mely védműveleteiben nem csak a maga hadállását, szemben ellenfelével, hanem azon felül a kormány kellő védelmi állapotban sem létező székhelyének, lőszer-, fegyver- s a t. telepeinek fedezését is folyvást szemügyön kénytelenítettik tartani; — és viszont egy aránylag kisebb hadsereg, vagy csak portyázó csapatnak is tettekéssége között, mely semmi mellétekintetek által se gátolva, csak egy célt tarthat szem előtt, — azt t. i., hogy ellenfele útjait keresztül járja s kedvező esetben gyorsan kivitt hadiesinnyel ellenfelére váratlan nehéz csapásokat ejtsen: — legtisztábban mutatják azon meg­le­pően nagy eredmények, melyeket a hadtörténelem az ugynevezett partizánharcból, s így saját honvédelmünk is a felső-magyarországi portyázatok történetéből, néha aránytalanul gyenge erők után fel tud mutatni; de mutatja ezt kiválóan Bem fényes sikerű erdélyi hadjárata, melynek egyik titka a legfeltétlenebb hadmozdulati szabadosságban rejlik.

Magyarország sorsa nem Erdélyben volt eldöntendő, — Bem ott tehát mindent risquirozhatott; ma itt, holnap amott, — s mert hadműveletének morális basisául a Királyhágón inneni ügyállás szolgált, feltétlenül még csak egy hadállomás állandó tartására sem lévén utalva — kizárólag támadásokkal foglalkozhatott; míg ellenfele Szeben fedezését kénytelenítettván állandóan szem előtt tartani, hadmozdulataiban lényegesen korlátolva volt, s mihelyt ezen korlátot átlépte, Szebent azonnal el is

vesztette, s elejtván ezzel hadászati alapját, az országot is feladni kénytelenített.

Ha Puchner Szeben helyett Gyula-Fehérvárt választja hadműködései forgó-pontjául: több mint valószínű, hogy Piski hamarabb — és ha hamarabb, akkor határozottabb — eredménnyel is következik be; mert ekkor Bennnek nem érkezik segélye a történetesen épen jókor Aradon álló s gyors határozatu Damjanich-tól; s ekkor veszve van a piskii hid és veszve Erdély. — Azt pedig határozottan merem állítani, hogy a feltételeztem esetben, a máskép — szerény ítéletemen is — általánosan elismert geniálitásu Bem, a rendelkezésére állott erőkkal Erdélyt soha meg nem hódította volna.

Itt fekszik tehát feltárva a különbség, a tökéletesen szabados, és a mellékes tekintetek által korlátolt hadmozdulati képesség között; — s itt továbbá a véghetetlen nagy különbség, a Komárom és vidéke védvei alatt folytatandó *), meg a Tisza és Maros téereire kitett hadműveletek esélyei között.

Hogy mekkora fölényben állott volna tehát egy tekintélyes számú magyar hadsereg, a Duna jobb partján Komáromra támaszkodva s a Dunán uralgva, ellenfelével szemben: azt felesleges még tovább is szellőztetni.

Csak még arra az esetre, ha netalán valaki még azon kérdésen is találna törődni: hogy hát hogyan lehessen 80—100 ezer emberrel Komáromban elzárkózni? kell mintegy megelőzőleg viszont azt a kérdést tennem:

*) Hogy valamely erődített menhely, a meglazult erők sorakozása végett, mily életkérdésű fontossággal bír, s hogy minő sikerrel tarthatja magát egy hadsereg, biztos támpontok között: arra nézve szembevetendő egy pár példát mutat az olaszthoni várnegyszögnek 1848- és 1866-béli hadi története is; — mit a szőnyegen lévő tárgyra vonatkozólag megemlitendőnek tartottam

hogy hát honnan vette volna az egyesült orosz-osztrák hatalom, — dacára a 400 ezernyi, rendelkezésre álló fegyveres erőnek, — az erős helyőrségekkel ellátott aradi és pétervárad várak s az alig leigázott, de a létező erők tudatában nyugtalankodó ország sakkban tartására megkivántató erő mellett, még azt a roppant erőt is, mely akkor a feldunai hadsereget csak amugy könnyedén Komáromba bezárolni képes lehetett volna? —

Hanem az kétségen kívül áll, hogy ezen esetben a Duna jobb partja elkeseredett véres harcok színhelye leendett, s hogy végre ezen állapot sem lett volna nagyon huzamos időre fenntartható: de elérhető lesz vala így, még a legroszabb esetű végválság esetében is, a magyar fegyvernek ős eredetű oly dicsősége, mely fenntebről hirdette volna ügyünknek, a magyar nemzet becsületéhez és harci erényeihez forrott méltóságát, mint akár mily sikerült kivonulás Orsovánál; — s meg lett volna utolsó esetben is így örökre emlékezetesen torolva a magyar nemzeti élet ellen elkövetett merénylet.

De a jobb eshetőségekről sem feledkezve meg: itt azután csakugyan lett volna még valami kilátás *), az ellenhatalommal megkísérthető alkudozásra s annak némi sikerére is. — Mert alig képzelhető, hogy akkor az ellenfél azon véghetetlen véráldozatokkal szemben, melyeket egy így szervezett ellentállás, a legközelebbi idő alatt is, szemlátomást követelt, békés kiegyenlítésre hajlandó ne leendett volna.

Ellenben az is tagadhatatlan, hogy ha Austria — miután már a legszélsőbbre szorítva, az orosz segélyhez kénytelenítettett folyamodni — a békülékenység iránt

*) És pedig, a többé kevésbé kalandos más tervek útján elérhetőknél minden esetre biztosabb, — s az akkori helyzetben elérhetőik között már épen a legbiztosabb — alapon.

mégis idegenkedik: végre itt se lett volna egyéb megmentve a „*fegyver-becsületnél!*“ — — — — s ez az olyanok részére, a kik netalán szép phrazisok, hangos lelkesedés s jól honorált rokonszenvek mellett mégis csak fektettek az életre is valami kis súlyt, minden esetre jól megfontolandó volt.

Az ily megfontolás eredménye lehetett befolyásosabb lengyel barátaink *) azon irányadó tanácsa is, miszerént az Altiszán legyen megkísértendő a hadi szerencse, — s Dembinskinek azon határozata, miszerént Szeged alól nem a társ kezében létező Arad, hanem az ellenség birtokában létező Temesvár felé vonult vissza; sokkal inkább lévén így biztos az ut a délkeleti határra, sem mint kívánatos a magyar haza vérrel áztatott földjén a bármilyen alakban diós halál.

Lehető röviden reassumálva tehát, e cikk lényege következőkbe foglalható:

Az orosz intervencióval ügyünk vesztettnek volt tekinthető.

A külsegélyre számítást hű ábrándozásnak bizonyította már a történelem.

Az Alföld rónáin, valamint szintén Erdélyben is a harc hosszabb folytathatása, Asbóth Lajos Emlékiratai szavával élve, valószínűtlen volt; szeréntem pedig a harcnak erőltetett átvitele Erdélybe, azon szép országnak szörnyű pusztulását vonta volna maga után.

Az Altiszán megkísértett hadi szerencse, noha (mint a „Nyílt szóban“ terjedelmesebben kifejtettem és még eddig meg sem cáfoltatott) e kísérlet a lehető legkedvezőbb erő-aránylatok között történt meg, sikerre nem vezetett; de az ottani magyar vezényletet a szegedi és

*) Tiszteletreméltó kivétel a derék, rettenthetetlen Bem, a ki minden órában kész volt a hadak Istenének beszámolni. Szerző jegyz.

szőreghi *) állomások önkéntes feladása nagy határozatlansággal is jellemzi.

A Temesvárra intézett visszavonulás kizárja a feladmai sereggel való egyesülésre, s így egyesült erőkkkel az elszánt harc tovább folytatására célzó szándék létezését.

Az Altisza és Maros terére lejtett hadviselés tehát más célra nem lehetett irányulva, mint a menekülési ut nyitva tartására; azért pedig kár volt Szőreg és Temesvárnál vérzeni, mert ez olcsóbb áron is elérhető lett volna.

Ellenben: valami kedvezőbb eredményt még csak az osztrák hadakon ejthető vereségtől lehetett várni, és ezt akarta Görgei s erre az általa tervezett sereg-összpontosításban, a Duna jobb partján, mutatkoztak a legtöbb esélyek.

De mindezek dacára, mivelhogy legalább egy bűnbak minden esetre kellett, (s a nagy nemzeti fájdalom közepett némi plausibilitással!?) lehetett oda mutatni Görgeire; mert hiszen ő, (miután az Emlir. 1. köt. 246. lapja szerint „30 ezer főnyi erejével „egy felől Haynau 60 ezer, — másfelől Paskiewics 130 ezer főnyi orosz serege által már mindenfelől el volt zárva“; Mósa Pál ur eszejárása szerint pedig „e vitéz sereggel **) „a két nagy hatalmasságot legyőzni, vagy becsületes békét „kötni magát képesnek nem érezte“ — vagy talán jobban mondva, ez merőben lehetetlenség volt) **az exilium helyett Világost választotta:** Görgei lőn oda dobva a kárhoztatás martalékául.

*) A szőreghi állomást Dembinski a csata napján már délben feladta, s onnan a bekövetkezett ellenségi támadásig, már jelentékeny sereg-részek vissza is vonultak volt. Szerző jegyz.

**) Hogy vitéz volt, az kétségtelen; de a mi sok, az sok.

Szerző jegyz.

XVI. A dictátorság kicsikarása és ennek ürügyei.

Az Emlir. 1. köt. 20-ik és 72-ik és 2. köt. 248. l. azt igyekszik Asbóth Lajos ismételve feltüntetni, hogy Görgei augusztus 11-én a kormányzóhoz intézett levelében oly ürügy alatt követelte a hatalom rá esendő átruházását, miszerént így a „*nemzet és hadsereg számára „előnyös eredményeket, előnyös és kedvező feltételeket“* eszközölhesse az oroszokkali alkudozásnál.

Ezen állítás documentálásául azután szerző Emlir. 1. köt. 73-ik és 74-ik lapján „*eredeti oklevelek*“ címe alatt az idézett levelet teljes szövegében is közli.

A mi e levélnek eredetiségét és valódiságát illeti, arra nézve utóbb egy más cikkben fogom észrevételeimet megtenni, s legott a levelet is szóról szóra közölni; ezuttal mindinkább csak Asbóth Lajos okoskodásait akarom vizsgálat tárgyává tenni, úgy a hogy ő azokat az állítólag Görgei keze után kelt levélből vonja.

Ily álláspontból indulva ki tehát, szabadjon kérdezni: helyes-e az ítésh. részéről, kénye kedve szerint válogatni ott a kitételekben, a hol történeti hűség van célul tűzve? — előnyök, kedvező feltételek stb. a tárgybéli vádhoz kétségen kívül nagyon jól hajlítható kifejezések; de azokat még ama levélben sem lehet megtalálni.

Megengedem, hogy a ki e levelet optima fide, elvontan s minden irányadó körülmények számbavétele nélkül fontolgatja, ily értelmet is olvashat ki a sorok közül; de a ki tudja:

hogy az oroszok tulsulyuknak érzetében a feldunai magyar hadsereg lefegyverzését jóval korábban, azaz július 20-ka körül már lehetségesnek vélték;

hogy ezen idő tájt Rüdiger orosz tábornok Görgeit azon feltételek pontozása végett, melyek alatt hadsere-

gével a további egyenetlen harcot megszüntetni hajlandó lehetne, irásban is felszólította;

hogy az ily esetleges feltételeknek, a felszólítás értelmében s a helyzet természeténél fogva, csakis a hadseregére lehetett volna alkalmazásuk;

s hogy tehát az oroszokkal Görgei részéről folytatott értekezések rendén, az orosz nyilatkozmányok valami országos kedvezmények elérhetésére csak legkisebb reményt is soha és semmi szín alatt sem nyújtottak. *)

A ki — mondom — ezeket tudja: (és Asbóth Lajosnak, a ki oly sokat tud, mindezekről ne lett volna sejtelme?) az ily értelmet még ama levélben se kereshet.

Ennél fogva s azon tagadhatatlan tényálladék ellenében tehát, hogy Görgei mint szerző a Cáfolat 30-ik lapján maga is felemlíti már augusztus 10-ike, tehát az érdekelt levél keltét megelőző nap estéjén, hogy a kormányzónak határozottan kijelentette, ha a temesvári vereség bebizonyul, a fegyvert leteszi: még azt is állítani — mi az Emlir. 1. köt. 20. l. megkísértetik — „*hogy a kormányzó csak ama*“ (kedvező feltételek ki-
eszközlése felőli) „*biztosítás folytán küszönt le, nehogy*“
„*az ország és nemzet számára nyerhető előnyös feltételeket akadályozza*“ — nekem tetszve leglább is meggon-
dolatlan sértés maga a kormányzó ellen; mert ennek egyenesen ítélő tehetségét vonja kétségbe.

A kormányzó ugyanis, a mint egy felől a Görgei és az oroszok között folyt értekezéseknek documentált tudomásával birt, s ennél fogva — de másképen is — az ily alkudozási kísérletek hordereje felől magát hiu

*) Utóbb a kormány részéről Szemere Bertalan és gróf Bathányi Kázmér ministerek átíratá rendén egyenesen Szt. István koronája ajánlatván fel a Romanowháznak: az ily nemű alkudozás augusztus 9-éről nagyon is határozottan utasítottat vissza az orosz táborból. Szerző j e g y z.

ábrándokban soha se ringathatta: úgy más felől Görgei kijelentett szándékának komolyságáról is annyival inkább meg lehetett győződve, minthogy a fővezér nem habozott azt oly helyen kijelenteni, a hol ő a kormányzónak önkénye szerénti hatalmában állott; s mindezeknél fogva az Asbóth Lajos által supponált hittel magát nem kecsegtethette.

Történt t. i. az említett értekezés Arad várában, hová a fővezér e végre hivatta volt s hol a kormányzó előtt meg is jelent; — e vár belsejében, melynek akkor honvédelmi harcunk azon bajnoka, a ki úgy férfias határozottsága, mint szeplőtlen hazafisága által egyaránt tündöklött: Damjanich tábornok volt a parancsnoka, — a kire akkor a kormányzó feltétlen számíthatott s a kinek csak egy intés kellendett azon segédlet nyújtására, mely mellett a kormányzónak, ha a haza megmentését még valami uton lehetségesnek tartotta s ennél fogva a vezér kijelentett szándékában a közügy ellen vétséget vagy árulást látott, nem csak alkalma de kötelessége is lett volna a hazafikötelesség útjáról ekkor letérő vezérrel a törvények kérlelhetetlen szigora szerint elbánni.

De továbbá ezen eset még sokkal jellemzőbb s egyszersmind sokkal alkalmasabb is, Görgei akkori lelki állapotát s ezzel kapcsolatban árulási törekvéseinek mibenlétét is kellő vizsgálat alá vonni: hogy sem ezen mozzanat még közelebbi szellőztetésére egy pár percet igénybe ne lehetne venni.

Görgei ama válságos percekben egyedül és védtelen lépett a kormányzó elé, s jelentette ki előtte leplezetlenül a helyzet reménytelenségéből keletkezett oly szándékát, mely a sikertelen harc továbbfolytatásának egy csapással véget vet; — tette ezt szemtől szembe azon férfival, kinek engesztelhetetlen gyűlöletéről már

az előtt megvolt győződve, s a ki akkor még tényleg az ország teljhatalmu kormányzója volt; — és tette azt oly várban, melyben rokonszenvre vagy pártos *) felkelésre a kormányzó ellen maga részére nem számíthata, s Damjanichnak egy szava elegendő leendett le tartóztatására.

De képzelhető-e, kérdem, hogy egy ember, a ki — miként Görgei vádoltatik — csak nem egy évig következetesen alattomos árulási terveket kohol, hogy a maga becsvágyát s nagyravágyását kielégíthesse, hogy utóvégre a kormányzót megbuktathassa, s hogy végeredményében egymaga személyét és életét biztosíthassa: — képzelhető-e, mondom, hogy ezen ember épen abban a percben, midőn emez állítólagos vágyai tetőpontjára **) felhág, azt az ő életét, melyet annyi pokoli ármánynyal fenntartani, megmenteni törekedett, oly szükségtelenül s mégis oly vakmerően a Damokles kardja alá állította volna? Én határozottan merem állítani hogy „nem!“

Ila tehát Görgei állítólagos levelét még ezen előzmények után is amolyan egy oldalra kedvező módon igyekszik valaki magyarázni: az valójában nem egyéb rabulistikus értelemferdítésnél; mi a könnyen hívó felületességnél megteheti ugyan még hatását, de már az avatottabb gondolkozó előtt érvényre nem juthatván, semmivé lesz.

Semmivé mondom: mert az elébb kellően felderített körülmények számbavételével s az okszerű ítézet avagy helyes oknyomozat határai között mozogva:

„a nemzet számára megmenthetők alatt“ a tovább már

*) A Görgei elleni vádak természeténél fogva még a legszélsőbb eshetőségeket is számításba kell vonnom. Szerző jegyz.

**) Mely szomorú nagyságra Görgei, az események által sodortatva — ha ugyan akarta — másképp is eljuthatott volna. Szerző jegyz.

csak siker reménye nélkül folytatható harcban áldozatul esendő számos honfi életének megmentését, —

„a nemzet jövőjének biztosítása“ alatt pedig annak egy végletekbe fajuló kétségbeesési harc folytatásától, s az ily küzdelem iszonyaival járó még aránytalanul nagyobb romlástól *) való megóvását, —

ennyit igenis, meglehet, de ennél többet az elfogulatlan olvasó még e levélben is — se kereshet, se találhat.

De Asbóth Lajos merészebb célokat hajhászva, a megállapodásra alkalmas térről eszményi magaslatokra igyekszik emelkedni; — onnan jön azután csudás felkiáltása: „Görgei most hát elégedett, megbuktatta Kosuthot, de vele együtt hazáját is!“ — — — ugyan ugy-e? — — — tehát a Görgei hatalomra lépése buktatta meg az ügyet? — — avagy nem ügyünk tényleg beállott megbukása vont-e maga után a kormányzó lelépését?!

A mi pedig az Emlir. 1. köt. 20. l. álló két utolsó tételt illeti, azok egyikére, t. i. a „Görgeinek tulajdoni-„tott dictátorság után vágyó hiúságra nézve“, már a „Nyílt szóban“ feleltem oly érvekkel, melyeknek megdöntése körül a Cáfolat szerzője mit se fáradozott. — A mi ellenben a másikat illeti, miszerént „a kormányzónak e „méltóságtól megfosztása által, Austria diplomaticus állását lett volna célja Görgeinek Európa előtt megkönnyíteni“; arra csak annyit mondok, hogy ezt — ha ilyesmit akar vala — kétségtelenül sokkal hatályosabban, sőt egyedül célra vezető uton tehetne volna Görgei, ha

*) Hogy az ily harc végveszélyre is vezethet, — s hogy mi szörnyű pusztulások maradnak annak nyomában: mutatják a lengyel nép balvégzetű küzdelmei; mutatják az ily küzdelmek által Langievitz alatt és után érintett letarolt vidékek szomorú képei.

seregével az austriai hadak előtt hódol meg, s a ráruházott hatalmat egyenesen a fejedelem alterum egoja kezébe teszi le; de az oroszokkal szemben ennek nincs értelme. Tökéletesen is ignorálták ezek benne a kormányzót s csakis a tábornokkal tractáltak.

Egyébiránt csak századunk történelme is elég példát mutat rá, hogy a győzelmes vagy foglaló hatalom keveset gondol a jog illetén formájával; s hogy a jól-lehet monarchikus Európában még az Isten kegyelméről nevezett exprärendensek manifestatiói is épen oly keveset használnak a birtoklat bevégzett ténye, — mint fájdalmas tapasztalásunk szerént egy függetlenségi nyilatkozat a fegyveres megszállás s az erőhatalomnak el nem decretálható győzelmei ellen.

XVII. Arad várának megadása.

Az, mit szerző Emlir. 1. köt. 261. l. Arad vára megadásáról mond, felette téves értesülésből, részileg Görgei elleni indulatból is eredhet.

Nem volt ugyan is az aradi várórség között, a megadás vagy meg nem adásra nézve, parancsnokának a hős lelkű Damjanichnak s néhány hívének kivételével, valami nagy nézetkülönbség; — az csak vita tárgya se volt.

Hanem igenis volt vita tárgya az, hogy az oroszoknak adassék-e át a vár, vagy Austria császára seregének?

Damjanich a hozzá csatlakozott kisebb körrel a mellett volt, hogy a közel álló Schlick gróf lovassági tábornokkal lépjenek alkudozásba. — Ettől, mint oly régi ismerőjétől, kivel egykor mondhatni szívélyes viszonyban állott, ígérheté Damjanich, hogy becsületes feltételeket eszközölné ki a várórség részére.

A többség az oroszokkali alkudozás mellett volt és győzött. — De Damjanich elfoglalt álláspontja világosan tanúsítja, hogy ő legkevésbé se volt — Asbóth Lajos állítása szerint — elcsábítva Görgei által; a mit egyébiránt meg se kísérthetett, — mert Görgei miként Komáromba úgy a más várakba is, csak az aradi végelhatározásról küldött rövid értesítést, azon végszavakat intézvén a parancsnokhoz: hogy tegye ily körülmények között azt, a mit tehet és tennie kell.

Élnek még ezen események több tanui. — De miért is, kísértette volna meg Görgei épen Damjanichot, a romlásaiból még ki nem épült s Temesvár közelében kevés napok alatt hatalmas ostrom alatt álló gyengébb várban inkább csábítgatni, mint például a más helyzetben létező komáromi vár parancsnokát?

Ide fűzöm egyuttal Arad megadásának további történetét, részint Asbóth Lajos állításainak helyreigazítása végett, részint a történelem számára.

Az oroszokkali alkudozás megkezdett tehát és Buturlin tábornokkal be is fejeztetett; nem, mint az Emlékiratokban mondatik, hiu biztatások, hanem határozott feltételekről szőlő írásbeli szerződés mellett, melyet Buturlin az orosz fővezér által leendő megerősítés végett magával el is vitt.

Ez augusztus 15-én történt; — 17-én ismét megjelent Buturlin Arad várában s előrebozsátva, hogy a futár a megerősített szerződéssel még vissza nem érkezett, felszólította Damjanichot a várnak azonnali átadására, miszerént a közelebbi nevezetes napot, augusztus 18-át, Arad várában ünnepelessék meg.

Damjanich vonakodott; — Buturlin lovagi paroláját s tábornoki becsületszavát adta zálogul, hogy az írott feltételek kétségtelenül megerősíttetni s teljesülni

fognak *) és Damjanich meghozta a becsület-szó iránti lovagias bizalom utolsó adóját is, átadta még az nap a várat és Gyulára szállíttatott.

Augustus 18-án tehát Arad vár falai között „Te deum“ hangzott!

Néhány nap után a magyar foglyoknak osztr. cs. őrség alá esendő átadásáról vala szó. — Damjanich magára és övéire nézve ezen intézkedést nem tartván irányadónak, e véleményét gróf Rüdiger orosz tábornok előtt is kijelentette. — Az szintugy megütődve kérde az okot; — „mert Buturlin tábornokkal capituláltam s becsület-szavát birom, hogy a megállapított feltételek szentül megfognak tartatni, mely esetben szabadságom veszélyeztetve nem lehet“ lőn a felelet. — „Én pedig becsületszavamra mondhatom önnek — viszonzá Rüdiger — hogy erre Buturlin felhatalmazva nem volt; ön megpróbálhatja ezt védvül használni, Buturlinnak meg lehet kedvetlenséget okozand: de saját sorsán nem fog ez semmit változtatni.“

És a hős meghajlott végzete előtt: neve dicsően áll a történelemben; — Frits Gusztáv (Damjanich egyik aradi hadsegéde) pedig 1851—1852 körül egy lipcsei lapban ezen események rövid vázlatát közölván, átadta Buturlin nevét az utókor átkának.

XVIII. Utószó az Emlékiratok feletti észrevételekhez s átmenet a Cáfolat című röpiratra.

Az eddig mondottakból világosan kitűnik, hogy az Emlékiratok a magok Cáfolatját többnyire saját ke-

*) Ezen föltételek némi részben, mint például a legénység hazabecátására s a tisztek ingó magánvagyonának megtarthatására nézve — teljesítették is az oroszok által.

Szerző jegyz.

kebelükben hordozzák; — de kitűnik az is, hogy az Emlékiratok épen nem állják meg a csallhatatlanság criteriumát, s ebből kifolyólag ítélhető meg érdemleg az ennyire ingatag alapra épített műnek, a Cáfolatnak is végleges mértéke.

Az idézetek hűségéről meggyőződhetik az olvasó a közkézen forgó Emlékiratokból.

Valószínű, hogy más hatást fognak az idézetek így kivilágítva gyakorolni, mint az Emlékiratok szövegében.

Ennek két oka van:

1. Mert a történeti olvasmány egész más alakban áll az előtt, a ki egyszerűen az események változatos menetét kíséri figyelemmel, minden oknyomozat s összehasonlítási fáradság nélkül; mint az előtt, a ki maga az események többségével szemtől szemben élte át az illető kort s következőleg nem kizárólag a történetnek előtte is ismeretes fonalát kíséri az olvasmányban, hanem inkább a külömbféle tünetek alapját keresi, s kortársainak egyik vagy másik eset felőli vélekedését szokta vizsgálni.

2. Mert az Emlékiratokban az események, azon határozottan kimondott célnak szem előtt tartásával: miszerént a Görgeire ráfogott árulás bebizonyíttassék, s így néha történet-folyami összefüggés nélkül is úgy vannak összeillesztve, a hogy a kitűzött célnak legjobban megfelelnek.

Az ily compositiókkal pedig, főkép oly időben, midőn a nemzet testén egy átélt nehéz catastrofa sebei még sajogván, a közérzület nagyon is könnyen hajlandó a hazára nehezedett balsorsért azt kárhoztatni, a kit — mint az eseményektől történetesen kétes helyzetbe sodortat — legelől talál, nem nehéz dolog közvéleményt csinálni.

Mindezekután a „Cáfolat“ című röpiratra áttérőleg, egyenesen ki kell mondanom: hogy e kis műben voltaképen nem annyira „Nyílt szóm“ cáfolatát, mint inkább a szerző Emlékirataiban Görgei ellen szórt vádakkak, hatásra számított s lehető legdrastikusabb alakba öntött pusztá ismétlését, — Emlékiratainak rövid corollariumát látom. Azt mondom „lehető legdrastikusabb alakban“, s erre súlyt fektetek; mert a legszabatosabb alakokból is lehet torzképet összeállítani; s miként gyakran tapasztalható, hogy a lényeg a formának esik áldozatul, úgy szintén számtalan esetekben nem az határoz, hogy mi? hanem az: hogy ki által, és hogyan mondatik?

Azonban végre is az olvasó közönség teendője lévén a kölcsönös érvek súlya felett itélni: én megnyugvással bocsátom e tárgybéli fejtegetéscimet a nyilvánosság ítélő széke elé; s még csak a Cáfolat azon tételeire, melyekre nézve már az Emlékiratok feletti észrevételeimben ki nem mondtam utolsó szómat, fogok a következőkben nyilatkozni.

A Cáfolatra.

XIX. Asbóth Lajos hazafi kötelessége. — Félreértett humanitás és morál. — Honvédelmünk tanuinak véleménye. — A történelem és nemzet ítélete. — Ohajtásom s balfelfogásu hazafiság. — Nem létező ellenfél.

(A Cáfolat kezdetétől a 7-ik lapig.)

Ha a Cáfolat szerzője az által, hogy Görgeit ismételve is mint házaárulót igyekszik olvasói elé állítani, a hazának szolgálatot tenni, vagy kötelességet vél teljesíteni: e feletti — meglehet boldogító — érzetéhez semmi szóm.

De ha azt állítja szerző, hogy nagyon félreértett humanitás és morál alapján merült fel legujabban minálunk itt ott a tendentia, Görgeit tisztázni: akkor azt hiszem, hogy magunk között az osztó igazság értelmében járok el, midőn nyílt kérdésképen hagyom fenn: ha valjon az áll-e félreértett vagy félreértettebb humanitás és morál alapján, a ki merőben indifferens meggyőződése szerint, kimutatott tényekkel, érvekkel és okokkal szóllal fel Görgei védelmére, — vagy az, a ki saját álláspontjából tekintve is, gyakran ellentétes nézetekre, s az alaposság mértékét meg nem ütő pusztá állításokra fektetett ingatag vádakkal igyekszik felette pálcát törni? — s e kérdés eldöntését a részrehajlatlan olvasó ítélete alá bocsátom.

Hanem azt, hogy Görgei felett honvédelmünk szemtanúji csak egy véleményen lehetnek, — eltekintve az elfogulatlanságnak mindenki által vindicálható relativitásától — szerző értelmében el nem ismerhetem.

Emlékezzék csak szerző: minő benső meggyőződéssel védtek Görgeit egykori fegyvertársai csak az aradi várban is, még pedig ama nehéz napokban, midőn a vesztő helyek még az áldozatok véréből párologtak, s midőn naponta védői közül is nem egy hallotta a feje felett kimondott halálos ítéletet, vagy ennek nyomában a véghetetlen rabság megrendítő szavát! Azt pedig elhiheti Asbóth Lajos, hogy azon meggyőződés, mely a legnehezebb megpróbáltatások napjaiban sem tagadta meg magát, ma is él számtalanok kebelében.

A mi a történelmet illeti, az úgy, a mint a történetet realis megírásához illő, majd csak ide hátrább fog ítélni. A nemzet pedig, — ha azon számtalanoktól a kik mai napig is jó véleménynyel viseltetnek Görgei iránt, meg nem akarja vonni szerző a jogot, hogy magukat szintén a nemzet tagjainak tekinthessék — még el nem döntötte a kockát.

A Cáfolat azon folytatólagos tételét, hogy honvédelmünkre vonatkozó minden nyilatkozásoknak, mi (a kik t. i. hol és mennyiben valósággal szemtanuk valánk) vagyunk természetes ellenőrei, egészen magamévá teszem; — és (ezt pedig szabadjon egész önérzettel mondanom) én, a ki jogosan modhatom el, hogy Szolnok, T.-Bicske, Isaszeg, Vác, N.-Sarló és Komárom harcainak szemtanuja és harcosa valék, éppen ezen álláspontomból szóllottam, a nyilvánosság ítélő széke elé bátran bocsátható tényálladékokkal, a felszínre kapott téves nézetek felderítéséhez; s tagadva az ellenvéleményt: mintha az analízis és oknyomozat egyenesen a történeszre lenne bizható, — éppen hivatva érzem magamat, oly oknyomozatokba bocsátkozni, melyeknél fogva hinni merem, hogy indokolt adataim a meztelen állításoknál több súlylyal fognak a részrehajlatlan ítész mérlegébe esni.

Felszóllalásom indokait a „Nyílt szóban“ határozottan kifejtettem; azonban a Cáfolat szerzője azon csak nexualiter kifejezett óhajtásomat is: miszerént honvédelmünk történelme egyáltalán, de a feldunai hadsereg külön is tekintve, szennyfolt nélkül adassék át az elfogulatlanabb utókor lapjainak — szintén, sőt kiváló figyelemmel az indokok közé sorolja.

E kis és magában nem lényeges horderejű tévedést csak így átmenetileg érintem. Hanem a mennyiben Asbóth Lajos ezen óhajtásomat, vagy annak indokait, a maga álláspontjából igen balfelfogásu hazafiságnak tartja: én a magaméból megkísértem az ellenkezőt bebizonyítani.

E végre a megfejtés fonalát szintén Asbóth Lajos Emlékirataiból veszem fel.

A fontolva olvasónak nem kerülheti ki figyelmét, hogy már ezen Emlékiratok 1. köt. 199. és 246-ik lapjain némely jelentékeny szerepet viselt magyar főtisztek úgy vannak egy felől bemutatva, mint a kiknek alkalmazása Görgei titkos terveivel megegyezett, más felől mint a kik Görgei által a fegyverlerakásra már előkészítve s megnyerve valának.

Önként távol akarom tartani a Cáfolat szerzőjét attól, mintha ezen férfiakat, a kik utolsó percig hivek maradtak hazafikötelességükhöz, sőt ennek részint áldozatul is estek, gyanusítani akarná. De a szó az ő rideg értelmezhetőségében le van írva, — s függőben hagyatván a kérdés: ha öntudatosan-e vagy gyanutlanul? ki van emelve, hogy ők Görgei vád alatt álló céljainak segédeszközei valának.

Kérdem ennél fogva: nem akadhat-e még valaki, a ki nem eléggé oknyomozott emlékjegyzetek utmutatásán, a Görgei ellen felvett vádakat még határozottabban kiterjesztheti hadserge több befolyásos tagjaira is?

Avagy nem tette-e ezt már maga Asbóth Lajos is, midőn Emlékirataiban a Görgei által megnyert törzstiszteket Dembinski ellen mesterségesen előidézett lázongással, sőt elvégre még a derékek egyik legderékabbikát, Damjanichot is cselszövényeskedéssel vádolván, Görgei bűnrészesének ítéli?

És nem teszi-e ugyanazt, midőn Cáfolata 19-ik lapján Görgei tábornokárát egyenesen camarilláskodással és kormányellenes izgatásokkal vádolja?

Nem terjedhet-e ez ki ily utakon végre Görgeinek intelligentiában kitűnő egész hadseregére is?

Valójában ama hadsereg, mely mindenütt és minden alkalommal szilárdan állott Görgei mellett, és a legválságosabb kérdésekben is feltűnő ragaszkodással viseltetett ő hozzája, — ha a nézetek nem tisztulnak, egykor még szigorú megítélés alá eshetnék!

És én ennél fogva azt hiszem, hogy e tekintetben is sok ezer fegyvertársakat érdeklő feladatot teljesítek, midőn ezen ügyet a „Nyílt szómban” világosan kimondott célomhoz képest felderíteni igyekszem, — s így a Cáfolat ítéletén határozottan kívül állok.

De van az ügy ezen ágának még egy más oldala is.

Az orosz intervenció után, mint ez már eléggé kimutattatott, ügyünk veszve volt; mert az Emlékiratok szerénti elhamarkodott lépés (a detronisatio) által felidézett eme nehéz csapás következményeinek elhárítására a nemzet ereje elégtelen volt.

A mégis Gögei állított árulására, s (minden más tévelygések mellőzésével) egyedül csak arra, fektetett fősúly tehát, vagy amaz elhamarkodott lépés hibátlan voltának, — vagy pedig annak elhitetésére lehet csak irányulva, hogy a nemzet a szövetkezett elemek s minden tulságos erőhatalom ellen is győzedelmes lehetett volna, ha ezen árulás közbe nem jő.

Ez pedig nyilván való ámitás! — Amitása azon életerős nemzetnek, mely ábrándozástól óvakodva, jogainak szilárd megőrzése által, — tehetségeinek tévelygéseket kizáró higgadt mérlegelése mellett — s így felismert erejébe, de csakis ebbe, vetett bizalommal, — van igénytelen felfogásom szerint hivatva, dicső múltjának megfelelő nagy jövőre jutni.

Az ily árulási gyanu eloszlatására célzó lépések tehát ez irányban sem zárják ki a helyes felfogásu hazafiságot.

Az iménti tárgy után a Cáfolat sorába beszurt holmi syllogistikus elmefuttatásokat, mint a dolog lényegéhez már nem is tartozókat, mellőzhetem. — Csak azon tételre nézve: *„hogy talán nemis-létező ellenfél ellen polemizálok Görgei ama tette mellett, hogy az orosz előtt tette le a fegyvert“* kell megjegyeznem, hogy e szerint a Cáfolat szerzőjének úgy tetszik, mintha én olyasmit is láthatnék, a mi nincs, — holott maga azt sem akarja meglátni, a mi csakugyan van; mert:

A Nyílt szó illető része, a mint annak kezdetén idézve is van, egy a „Hon“ 1867-ik évi 139-ik számában június 18-án megjelent cikke vonatkozik, melyben szóról szóra ez áll:

„Görgei az, a ki nem vádolhat senkit a földön azzal, hogy a kiegyenlítés útjába akadályokat gördít, a míg ki nem magyarázza, miért kapitulált ő maga Oroszországnak, és nem Austriának? miért nem Aradon, miért Világoson? Ezt pedig ki nem magyarázhatja.“

Világos tehát, hogy igenis létező, és pedig tekintélyes ellenfelet illeltek ama fejtegetések, vagy Asbóth Lajos szerint „polemizálások“.

XX. A világosi katasztrófa. — Görgei fővezérré létele Schwechat után. — Visszavonulás Pozsonytól Budáig s a fővárosok feladása kardcsapás nélkül.

További sorban követve a Cáfolat fonalát, szabadon a nagy olvasó közönség részére feljegyezmem, hogy a világosi katasztrófát illetőleg Asbóth Lajos maga azt konstatálja, miszerént abban nem keres és nem is talál senki árulást.

Hogy a schwechati ütközet után Görgei maga ajánlkozott-e a fővezérségre, vagy nem: az végre is nem lényeges. De miután ezt Asbóth Lajos ismételve is, t. i. mind Emlékirataiben mint a Cáfolatban, tehát mintegy célzatosan kiemeli: azon egyszerü állítással szemben, mintha Görgei maga ajánlotta volna fel magát a fővezényletre, viszont egyszerüen csak azt mondhatom, hogy ellenkezőn, a kormányzó kínálta még Görgeit a fővezénylettel; de sőt azt is megjegyezhetem, hogy még azelőtt, t. i. midőn a Parendorfi táborba küldetett Görgei, már széles hatalommal ruháztatott volt fel a végre, hogy Móga hadvezényletének (mely ellen a kormánynak a pákozdi győzelmes csata utáni hallatlan visszavonulása, a rákövetkezett 3 napi fegyverszünet, a bán utóbbi lanyha üldöztetése stb. miatt alapos aggodalmai lehetnek), ha azt rendben nem találná, haladék nélkül utjába álljon.

Azon folytatólag következő állításaira nézve pedig: „*miszerént Görgei Pozsonból visszahúzódva a győri és bicskei erős vonalokat nem védte, — a helyett hogy társával egyet, sülve Buda előtt döntő csatát fogadjon, azt vereségnek tette, ki s ön maga egy csapás nélkül feladta a fővárost*“, — valamint a Cáfolat 18-ik lapján ezekkel kapcsolatban álló azon vádra nézve is „*hogy 1848-ban kardcsapás nélkül*

„vonult Pozsonyból Budára“, még sokkal több a helyreigazítandó.

Nevezetesen feledve látszik itt lenni a december 18-án hátrálás közben, egy kedvező alkalom felhasználásával Mosonynál Görgei személyes vezénye alatt történt s a magyar seregrész tökéletes győzelmével végződött ütközet.

Feledve látszik itt azon katona ember előtt tudva lévő dolog, hogy valamely állás vagy még inkább vonal tarthatósága nem egyedül természeti vagy műszabályilag előkészített erősségétől függ; hanem hogy annak tarthatására kiterjedéséhez illő viszonylatban álló véderő is megkívántatik; mi ha megvan, annak ellentállási tehetsége az állás előnyei által jelentékenyen fokozódik. De más esetben, épen az ily erős vonalokon érheti — ha az erőivel támadólagos műveleteiben szabadabban rendelkező ellenfélnek azokat valamely ponton áttörni vagy megkerülni sikerül — a kölcsönös tapintatban sem mindég állható elégtelen véderőt a legnehezebb csapás.

Ez itten feledve látszik lenni, mondom; mert csak a vonalok erőssége van jelen esetben kiemelve; — de az, hogy valjon Görgei serege elégséges leendett-e, jelesen a schwechati lehangoló események után, a győri vonal védelmére? (mert a bicskeiről itt tulajdonképen szó sem lehet) csak kérdés alá sincs hozva; holott pedig épen ebben rejlik a vereség kockáztatását bizonyos határig kikerülő óvatos visszavonulás oka.

Feledve látszik itt továbbá azon körülmény, hogy miután a kormány székhelyét Debrecenbe tette annak ideiben át: már ekkor közvetlen a fővárosok előtt egy csata vívásának a fennállott erőviszonyok között semmi értelme, gyakorlati előnye pedig még annál is kevesebb lehetett; mert az, ily körülmények között csak a fővá-

rosok sérelmét vonhatta maga után, és veszélyeztette volna a seregnak a Duna balpartjára szükségképen végrehajtandó átkelését.

És feledve látszik itt végre azon tényállás is, hogy a január 2-án 1849. Pesten tartott haditanács épen az érintém okoknál fogva szerkesztett oly hadműveleti tervet, mely a fővárosok előtti csatát önként kikerüli.

De mindezekről eltekintve, az idézett kifogásokat Görgei ezen hadműveletei ellen más akárki tehetne volna; mert hiszen saját álláspontjából mindenki alkothat magának nézeteket. — Nekem csak az megfoghatatlan: hogyan mondhatta ezeket Asbóth Lajos most Cáfolatában, holott ezen vádak többségére nézve Emlékiratai 2. köt. 69—73-ik lapjain épen maga irta meg Görgeinek legtokéletesebb védelmét.

Olvassa el még egyszer e lapokat; fontolja meg nevezetesen idézett emlékjegyzeteinek a 73-ik lapon álló conclusióját, melyben egyebek között e két sor is áll: „Ezen csapás által Görgeinek azon terve, hogy Buda előtt, még egy döntő csatát vivand, meg volt hiúsítva“, s ha azután a Cáfolat ide vonatkozó vádtételeire pillantva, netalán egy benső szózat üti meg szívé — — — — —: mondja el magába szállva „pater pecavi!“

XXI. A váci kiálltvány. — Windischgrätz érdeme Pest előtt. — Görgei Bécsben transigálhat, dictálhat. — A bécsi hadjárat előnyei.

A váci kiálltványról már a Nyílt szóban elmondtam röviden nézetemet. De miután az a Cáfolat 8 és 19-ik lapjain ismételve is érintve van: nem tehetem hogy e kérdéshez még közelebbről is hozzá ne szóljak.

Valaki csak vizsgálódásai tárgyává teszi — végzetlen nagy különbséget fog találni minden korban,

a kényuri hatalom zászlói és az elvek vagy eszmék lobogói alatt gyülekezett táborokban uralkodó szellem között.

Amott a szigorú fegyelem szabja meg — itt az önérzet alkotja magának a tekintélyt. Amott a vak engedelmesség kényszerít — itt a lelkesedés is vezet a kötelesség teljesítésére. Amott egyéni becsvágy — itt az ügyközösségnek érzete az, mi önfeláldozásra képesít.

Igy alakul amott, kevés kivétellel, az akaratlan eszközök tömege, mely elhivattatásának eredménye iránt többé kevésbé közönyös: míg itt egy öntudatos nagy közönség fejlődik, melytől épen azért mert a kitűzött eszmét vagy elvet magáénak vallja s iránta öntudatosan érdeklődik, ezen érdeklődési jogosultságot megtagadni épen nem — s korlátozni is csak annyiban lehet, a mennyiben az elkerülhetetlen fegyelmi szabályok a rend fenntartása s szolgálat érdekében az egyéni függetlenséget kirekesztik.

Ezekből kifolyólag, természetes, ha egy hadsereg, mely elvekért küzd, hivatása érzetében a vezényszóra pontosan megtett fordulat körén egy kissé túl is pillant s a körületébe eső viszonyokat valamivel közelebbről is vizsgálja. — És ilyennek kell a Görgei által vezényelt hadsereg álláspontját tekinteni.

Fontolóra véve mindezekután:

hogy e hadsereg nem vala a forradalom szülöttje; (a mint hogy alakulásakor a honvédelemnek e végletére még vajmi kevesen gondolhattak) —

hogy e hadsereg az alkotmányra tett esküjében látta magatartásának jogosultságát; — és:

hogy az eseményeknek hova tovább mind inkább bonyolódó alakulásában oly fogalom-zavaroknak kellett támadni, melyek nem csak egyeseknél keltettek aggo-

dalmat, de nagyobb testületeknél is megingatták a más-kép okszerű felfogásuk csálhatatlanságába vetett hitet:

Mind ezt, mondom, fontolóra vévén: nem lehet csudálni, ha e hadsereg, látván a kormány habozását a Lajthánál, mint szintén Buda alatt is, — s az egészen új és sajátágos szerkezetű honvédelmi bizottmány-nak, mind a hadmiveleti viszonyok, mind a védrendszabályok fonák — mert többnyire avatatlan — felfogásából eredt visszás intézkedéseit: annyival is inkább meglazult benső kötelékeiben, mert egy része, korábbi fegyvertársaival szemközt találván magát kétes kimenetű harcba sodortatva, helyzete s jövője felett aggódóvá és komolyan gondolkozóvá lőn.

Példa rá, hogy 1849. januárius elején jelentékenyebb hadrészek egész tiszti karai léptek Görgei elé, részint felvilágosításért a zavaros helyzetben, részint a fejlemények sikamlós terérőlí visszavonulásuk egyenes kijelentésével.

Ezen hadsereg soraiban tehát — mely határozottan lépett vala fel az alkotmány védelmére, de viszont nem holmi félszeg rendelkezések halmazában, hanem általános határozottságban kereste az erős kormány tekintélyét, s talált volna megnyugtatót a jövő iránti bizalmában — a bomlás jelei kézzelfoghatólag mutatkoztak, midőn Görgei ama sokat gyanusított kiáltványt kibocsátva, ez által seregében az egyöntetű szellemet megint megszilárdította.

És ezen hadsereg, mely ha szintén vezérével együtt nem üldözte a rajongó képzemények délibábját, de azért a honvédelmi harc minden következményein át, mégis a legjobbak sorában küzdött és vérzett: épen ama kiáltvány erkölcsi kapcsa által összetartva, lett az a félelmetes akadály, mely Windischgrätz hercegnek Pesten sakkot adott.

Ezen tagadhatatlan eredménynyel szemben azután mind azon üres gyanúsításoknak önként össze kell omolnoki, melyek csupa árulásra és viszályhintésre irányzott nyomokat látnak és keresnek mindenben, a mi nem az ő földjükön termett.

Ezekkel szemben elesik a kérdés is: „*hogy mit tett, volna ilyenek után a francia forradalmi kormány az illető tábornokkal?*“ midőn ez — jól megjegyezve — történetesen még végrehajtási hatalmán is kívül állott. — De ha már a Cáfolat szerzője ily problematikus kérdések megoldásába bocsátkozott: szintugy tehette volna szemlélődése tárgyává az elébbivel nagyon közeli esmerokonságban álló azon másik kérdést is, hogy hát mit tett volna ily esetben (a minőnek t. i. az esetet Asbóth Lajos festi) egy a sereg élén álló francia forradalmi tábornok? — — — — a mit aztán meg Görgei nem tett.

Több ezután következő oly tétéleken, melyekre már elébb kimerítőleg feleltem, átmenve; azon állításra: „*hogy csakis Windischgrätz ő hercegsége érdeme, ha Aulich, kis erejét Pest előtt össze nem zuzta*“, csak ugy közbeesőleg legyen megjegyezve: hogy e tekintetben, ha már másnak nem is, de a boldog emlékezetű Aulichnak, a ki itt derék seregeivel a legnehezebb hadi feladatok egyikét ép oly eszélylyel és tapintattal, mint kitűnő sikerrel oldotta meg, — talán mégis csak lesz valami érdeme!

Hogy mi módon állottak a hadviselési viszonyok 1849. aprilis végén s hogy micsoda esélyekre lehetett egy Bécs elleni hadjárat megkísértésében számítani: már elébb igyekeztem az olvasó előtt feltárni. Itt csak a Cáfolat azon jós ígéire (Cáfolat 10-ik l.) „*Görgeinek, csak mennie kellett volna, és kétségen kívül Bécsben tran-* „*sigálhat — talán dictálhat; kinyeri azt, a mit most csak*

„annyi hosszú szenvedések árán nyerhettünk“ akarok néhány megjegyzést tenni.

Én azt tartom, hogy Görgei ha szerencsésebb viszonyok között Bécs alatt állithatja fel győztes seregét: pillanatig se haboz egyenesen azt tenni, a mit hazafi meggyőződése szerint legjobbnak lát vala; — s ennél fogva csak a Cáfolat által képviselt álláspontból teszem a következő kérdést:

ha oly részről — mely már akkor elég erősnek hitte magát, az uralkodó ház trónvesztettségét hazánk önálló függetlensége érdekében decretálhatni, midőn a hon területének fele fővárosával együtt még ellenséges megszállás alatt állott — az így bekövetkezett viszonyok között most is Görgeire háríttatik, még pedig az árulási vád nehéz súlya alatt, minden felelőség a hazára nehezedett balsorsért: ugyan mit tartottak volna felőle e részen, ha ő azon aránytalanul kedvezőbb helyzet tetőpontján, midőn győztes fegyvereivel Bécs előtt állandott, történetesen kicsikarhatja azt, a mit most csak oly sok szenvedések után nyerhettünk?

Én azt hiszem, ha az érintett két helyzet között párvonalat húzok és még azt is viszonylati mérlegbe vonom, hogy a hazafi mérséklet által kimondhatatlan szenvedések után nyert mostani vívmányok előharcosait se haboznak ama tévelygésekben gazdag kor utópistái árulóknak nevezni: határozottan kimondhatom, hogy Görgeit ellenfelei emez esetben is, sőt ekkor még sokkal inkább, lelketlen árulónak tartandották, a ki hazája függetlenségének ádáz kezekkel ásta meg sirját!?

Itt, a hol már amugyis transactiók eshetőségétől van szó, nem lesz helyén kívül a Cáfolat 18—19. lapjain megoszló cikkről is említést tenni.

Nem fektetek kiváló súlyt arra, hogy e cikkben a Cáfolat szerzője egy sereg-vezér részéről minden ki-

egyezkedési kísérletet kárhoztat, még azon esetben is, ha a kormánynak szintén ily szándéka volna; míg ezzel ellentétileg az imént említett esetben Görgeit jogosultnak tartotta volna Bécsben transigálni, — midőn pedig a kormány, a két idő között lényegesen megváltozott álláspontjánál fogva, azt már ekkor ugyan valóban nem akarhatta volna.

Nem fektetek erre, mondom, súlyt; mert az már megszokott tünemény előttem, hogy Görgei ellenfelei akár engedelmeskedett, akár kifogásokat téve vonakodott, — akár tett, akár elhalasztott, mindég a szerént róják fel neki bűnül, a hogy vádjaik keretébe legjobban beleillik, — még idő szerénti sikereit is álnok számitással gyanusitva devalválják, s végre működését oly jelige alá állítják: miszerént nem ugyan a cél, hanem az eredmény szentesíti az eszközöket.

Eltekintve tehát ezen előzményektől, csak azt kell még az idézett cikkekre megjegyeznem, hogy annak lényege merőben téves felfogáson alapul; mert abból a feltevésből indul ki, mintha a „Nyílt szó“ e tételében *„ha Görgei Windischgrätz herceggel egyezkedni akart volna is — ez eszmerokonságban állván a kormány lépésével, nem involválhatott árulási szándékot“* az „egyezkedés“ alatt valami egyoldalu capitulatio volna értve; — holtott annak sokkal messzebb, t. i. az egész országra kiható értelme az előbbi idézet folytatásában s illetőleg e zársorokban, *„mert ha Görgeinek ily akarata volt s — feltéve a lehetőséget — azt végrehajtva, a nemzet elé áll és elmondhatja: „tishti körömet átléptem, de a haza mentve van: az akkori álláspontból ítélve bizonyosan nem kárhoztanta volna a nemzet,“* elég határozottan ki van fejezve. — Ennél fogva a másik irányu jogkörvonalo zások épen feleslegese k voltak.

De még közelebbi eszmerokonságban állanak a

szőnyegen levő tárggyal a Cáfolat 21. l. felsorolt azon előnyök, melyek egy bécsi hadjárat eredményei gyanánt vannak felmutatva egyszerű feleletül azon állításomra: *„hogy a bécsi hadjárat se az orosz interventiót meg nem akadályoztatta, se az eseményeknek lényeges fordulatot nem adott volna.“*

E pontra nézve hasonló egyszerűséggel kívánok magam is felelni.

„*Bécs bevétele*“, ugymond szerző, *„kezünkbe ad számos fegyvert“* — igenis, ha be lesz véve, kezünkbe adja mindazt a fegyvert, a mit a cs. kormány ott talál hagyni; — *„minden elégületlen hozzánk csatlakozik“* — megköszönhető lett volna, hiszen tán kelleténél is több volt ezen elemből; — *„a harctér áttétetik a haza határán kívül“* — így az ügyünk iránti rokonszenvet kétségen kívül nagyon gyarapítottuk volna; — *„ha Bécs bevétele után sem állanak el az orosz interventiótól“* (már ekkor pedig, sőt annak csak közelítő esetében is még jóval hamarabb itt lesz az orosz, a ki martius óta figyelőleg állott Varsónál), — *„Bem Erdélyen, Dembinski pedig Duklán áttörnek Galiciába, a lengyeleket fegyverre szóllítani“*, már t. i. ha az orosz utjokba nem áll; — *„Bécs elestével feltehető, hogy az osztrák kormány is elfogadja a békét“* — ha Bécs ostroma alatt már idegen fegyverrel nem találkozik a magyar hadsereg! — feltevések, eshetőségek; — de miután már ekkor a magyar felkelés elnyomása életkérdésévé vált a bécsi udvarnak: most is csak a mellett maradok, hogy ügyünket a fennforgó helyzetben egy bécsi hadjárat meg nem menthette; mert, ismételve is mondom: az orosz interventiót meg nem akadályoztatta s ennél fogva az eseményeknek lényeges fordulatot nem adott volna.

XXII. Még egyszer Budavár ostroma. — A bán veresége Hegyesnél. — Ellentétes egyveleg.

Buda ostromáról, az ide vonatkozó hibás számarányokra s még néhány más körülményre tekintve is a X. cikkben már szóltam. Itt még csak a Cáfolat 10-ik és 11-ik l. felhozott speciálításokra kell némi észrevételeket tennem.

Hogy Görgei Buda alá ostrom-ágyukat nem hozott, az való. Ennek különböző okai lehettek: vagy azon optimistikus informatiók által engedte magát tévesztetni, miszerént a várórség egy tekintélyes hadsereg megjelenésére amugyis megszünteti ellentállását; vagy előnyösebbnek tartotta kölcsönösen romboló műveletek kikerülésével, épen az erők tulsúlya által hágcso-rohammal rövid uton jutni az erőd birtokába.

Hogy számitásaiban csalódott: azt a helyszinén nem sokára belátta. De hogy akkor a komáromi vár parancsnokától Guyon tábornoktól csak nagy nehezen s egyenesen a kormányzó közvetítésére kaphatott egynehány ostromlóveget: az oly tény, melyet még eddig senki meg nem cáfolt, de meg se cáfolhat; — oly tény, mely sajátos illustratiójául szolgál azon hadügyéri hatalmának, melyet Asbóth Emlékiratai (1. köt. 13. l.) hirdetnek, — s oly tény, mely a magyar hadsereg magasabb köreiben létezett fegyelmi viszonyokra s nevezetesen a kormányzó egyenes befolyása alatt álló tekintélyesebb hatáskörű egyéniségek magatartására némi világot vet.

De végre is a Buda alatt összpontosított gyalog erőre, a mint ezt a rohamok napjai kézzelfoghatólag tanusították, sziüksége volt.

A mi pedig a Buda alá rendelt tetemesebb lovas erőt illeti, arra nézve a szó legszorosabb értelmében véve igenis megengedem, hogy lovassággal várat ostromolni hallatlan eset a stratégiában; mire nézve

e tan Buda alatt sem nyert bővítő adatot. De ellenben nagyon is világos az ostrom-mű-tan szerint, hogy a megszálló seregnek szükségképen valamennyi fegyver nemekből kell összealkotottnak lenni.

És épen annyira ismeretes a haditörténelemben, hogy az ostromlott várak környékeit minden időkből a körülményekhez arányított s így néha épen jelentékenyebb lovas erők is szállották meg; miszerént akár egy esetleges kitöréssel, akár a netalán megjelenhető segéd-, vagy ostrom alóli felmentést szándékló hadsereggel a helyi viszonyokhoz képest is imponáló, de minden esetre tökéletes taktikai szervezetű haderőt lehessen szembe állítani.

Eltekintve tehát attól, hogy Görgeinek mi más céljai lehettek még? már csak azon szempontból se lehet feleslegesnek vagy épen hibának nevezni, hogy Görgei tetemesebb lovas erőt tartott Buda alatt, mert:

az ellenfél kicsinylése háboruban mindig helytelen és gyakran meg is boszulta már magát;

a bán vezénye alatt 15 zászlóalj gyalogság, 26 század lovassággal és feles számú tüzérséggel vonult volt ekkor dél felé;

e diversiónak más fontosabb célja nemis lehetett, mint azon esetre, ha a magyar főereg Bécsnek tart s következőleg csekélyebb megszálló sereg marad Buda alatt: ez ellen s az ország szívében zavarokat idézni elő. — (Vagy mi egyébért vonult hát e sereg délre: tán Eszéket és a Dráva-vonalt védeni? de ki ellen? — Valójában, ha valami messzebb kiható célja nem lett volna a cs. hadvezérnek: e serget a felfelé vonuló főhad tömegéből ki nem szakasztja vala.) Mert továbbá:

e délre vonult hadsereg a dunai hadsereggel egyesülve, Eszék várára s a szomszéd slavon és horvát

helyőrségekre támaszkodva, tekintélyes haderőt képviselt; — s mert tehát:

erről — tekintetbe véve még a budai várórség szilárd magatartását is — nyilván való kicsinylés lett volna fel sem tenni, hogy az ostromlott várórség támogatására végre is valami vállalatot megkísérthet; — mit ha elmulasztott, azt természetesen csak Görgei jelentékeny megszálló hadsergével szemben kénytelenítettett abban hagyni.

A mi pedig a bán hegyesi vereségét illeti, azt a budai ostrom időszakával állítani viszonylatba, nézetem szerint csakugy nincs a maga helyén, mintha Lipcse Waterlóval hozatnék kapcsolatba. — Buda ostroma s a hegyesi csata között sokat változtak a viszonyok. Az május 21-én érte végét. Ez pedig július 15-én történt, s a Vetter altábornagy vezénye alatt álló déli sereg kombinált támadási műveletének volt — meglehet a harc főbb részeiben Guyon hadteste által kivívott — fényes győzelmi eredménye.

A Vág-dunai hadjárat részleteiről már kijelentett okaimnál fogva ezuttal se szóllok. Csak az előtérbe szúrt 25 mértföldnyi hosszúságu (Cáfolat 11. l.) hadfelállításra vonatkozólag kívánom megjegyezni, hogy Görgei hadseregét ott állította fel, a hol azt felállítani kénytelenítettett, t. i. mindenütt ellenfelével szembe; de a mi végre még sem zárta ki a lehetőséget: bizonyos időben s bizonyos helyen tömörített erővel lépni fel.

Ezt azután megint a legélreállítottabb vádak egész lajstroma követi a Cáfolatban, mely az Emlékiratokkali kapcsolatában — minél mélyebben hatok be szellemébe, annál inkább — ugy tűnik fel előttem, mint egy mesterségesen szerkesztett mozaik, melyben a legkirivóbb színek csoportosítása egyedül a szem kápráztatására van kiszámítva, s melyben a színek és árnyalatok egymás

közt s az alapzathoz mérve is gyakran éles ellentétben állanak, de azért egyenként és együttesen is nem kevésbé szemfényvesztő hatást gyakorolnak.

Azt mondani például egyhelyt Görgei állított árulásának kriteriumai sorában, hogy Nagy Sándort kitette Debrecennél az összes orosz erőnek (Cáfolat 12-ik lap), más helyt pedig, eszélyesen kikerülve a dolog lényegét, ugyan ezen tárgyra vonatkozó bizonyos kérdésekről úgy vélekedni, hogy azok nem tartoznak az áruláshoz (Cáfolat 28-ik l.);

itt Görgeinek 25,000 emberét (Cáfolat 12-ik l.) és Querlonde meg Asbóth 10,000 főnyi tartalékseregét emelni ki, amott (Emlir. 1. köt. 257. lap.) bevallani, hogy e tartalékhadtest (8 fegyvertelen zászlóalj) legénységét már augusztus 12-én haza bocsátotta Görgei, de azért végre mégis 32,000 emberrel rakatni le a fegyvert;

ugyancsak augusztus 12-én és ugyan ezen tartaléksereggel a marosi átkelés védelmére Radnán állani (Cáfolat 14. l.), de arról nem emlékezni, hogy Radnával átellenben Lippát Hoviger osztrák ezredes augusztus 12-én kora délután már elfoglalta;

Bem gondolatai merész röptét utánozva a Lugos körül álló seregekkeli összeköttetésbe lépésről csak úgy szóllani, mintha például T.-Sz.-Miklós és Cibakháza között vagy 3—4 mértföldnyi téres sík vidéken állana a correlatio; és azon hadseregek csataképességéről a legbiztosabbat csak úgy feltételezni, mintha gróf Vécsey és Guyon tábornokok egyértelmű oly jelentései nem lettek volna Görgei kezében, melyek épen az ellenkezőre mutattak;

ily combinatióknál fogva s holmi kalandos számítással az oroszoknak Haynau elleni kitöréseire, — egyszer lehetőnek találni, hogy az osztrák had a két ma-

gyar sereg közé szoríttassék; azután csak némű előnyök kinyerése esetén nagyon is kedvező feltételek alatti capitulálhatást prognostizálni; mindjárt rá egyenesen kimondani, hogy *„természetesen a teljesen levert, „csüggedt, tettet nem kockáztatható magyar sereggel szemben a győztes Haynauval mit se lehetett tenni“*; de végre, mert hiszen Paskiewitsnek semmi kedve sem volt Haynaut segíteni, az elszigetelt osztrák erőn mégis vereséget ejteni: (lásd a Cáfolat 14-ik és 15-ik lapjain) s több effélék:

mind csak részletes halvány képletek azon declarált iránya felé gomolygó chaoticus egészből, mely az idézett művekben az elfogulatlan szem előtt elterül.

Meg kell itt még valamivel körülményesebben is jegyezni, hogy a Cáfolatban részünkre präsümált orosz fegyverkiméletre, mint az orosz sergek osztrák-ellenes hangulatának feltételezett következményére valami súlyt fektetni: szeréntem nagyon gyöngé számítás. — Az oroszok — igenis — hazánkban népszerűséget szerezni komolyan igyekeztek; s részint ezért, tán túlzott rokonszenvet is fitogtattak, midőn már fegyverre nem volt szükség; részint becsüléssel viseltettek a vitéz magatartásu magyar hadsereg iránt, a mi többé kevésbé minden oly rendes hadak elemeinél tapasztalható, melyeket csupán a katonai kötelesség teljesítése és nem egyszersmind valami felzaklatott szenvedély is vezérel.

Az osztrák hadsereg ellenében észlelhetett orosz kitörések pedig vagy megint csak a magyarok iránti rokonszenvnék fokozott tüntetésére szolgáltak, vagy azon becsvágy s vetélkedési szellem kifolyásai lehettek, mely szövetséges hadak között előbb utóbb rendesen nyilvánulni szokott.

De mindezen külsőleges nyilvánulások az orosz

vezérek babér utáni szomját legkevésbé sem mérsékelhették. Az oroszok becsvágya kétségenkívül felülmulta az osztrákok ellen mutatott, vagy meg lehet, initt amott tán valóban is érzett ellenszenvet. Röviden, — mind-ezen körülmények valamint nem állották elébb, például Vácánál s Debrecennél, épen úgy a további esetleges következményekben sem állhatták volna annak utját: hogy az oroszok, a mennyiben csak tőlük kitelhetett, minden alkalommal éreztessék a magyar hadsereggel fegyvereik súlyát.

Erre az argumentumra tehát mitsem lehet adni.

XXIII. Menekülés a török földre.

A Cáfolat 13-ik és következő lapjaín szerző a török földre menekülést állítja fel mentő horgonyul; — s e menekülést épen lehetetlennek nemis mondotta még senki.

De midőn szerző a lehetőségben már előre a sikerült kivitelt is, s a végrehajtott menekülésben egyszersmind a kívánatos eredményeket is feltételezi: megengedi az észrevételt, hogy horgonyát vajmi sok örvény és szikla között az optimistikus elmélet gyenge pórásán vetette ki!

A tárgy gyakorlati oldalával keveset foglalkozik szerző, s azt, a mi ide vonatkozólag a „Nyílt szóban“ mondatott, fel sem véve, az ott már érintett rögzös téren fedezi fel a biztos új utat az ígért földre.

Tekintsük meg e tetszetős utat közelebbről is.

A Lugos körül álló déli hadsereggel Aradról háborítatlanul egyesülni már lehetetlen volt. Ezt elismeré a Cáfolat is.

Ezen egyesülést tehát már egyszer véres uton kellett volna végrehajtani: hogy azután egyesült erővel

lehessen egy döntő csatát (a Cáfolat szerénti végtusát) megkísérteni Haynau hada ellen.

És mi végre e nagy áldozatok? Felelet: csakis a török földre menekülés érdekében!

Csak e végre, mondom; mert „előnyök“ s „kedvező feltételek“ (mint az osztrák hadsereg ellen, akár egyesült erővel is, megkísértendő végtusából várható „eredmények“) csupán szép szavak a Cáfolatban, melyek mögött a komoly valóság érzete lappang, hogy már akkor a visszavonulást Orsovára, egy Haynau főhada ellen nyomatékosan sikerült visszalökés nélkül ki se lehetett volna vinni. — E célra szolgálhatott volna tehát csak a végtusa is.

Hogyan is lett volna akkor előnyök s kedvező feltételek kivívására még kilátás? — — — hiszen feltéve, hogy az egyesült magyar seregeknek sikerül az osztrák főhad ellenében, például Lippa Lugos között, nehéz áron egy győzelmes csatát vívni: lehetett volna-e e győzelmet is pillanatnyi sikernél többre becsülni? s lehetett-e annak már ekkor messzébb kiható vagy tartósabb eredménye?

Miután az orosz erő tulsúlya 2—3 nap alatt szintén a mérlegbe lép, s a Déva körül mozgó jelentékeny orosz erőnek a Hátszeg-völgyi ut Karánsebesre, ép úgy, mint a főut Lugosra egyaránt nyitva állott, a magyar hadserget kevés napok alatt minden oldalról megtámadtatás, ennek nyomása alatt szétrobbantás, sőt teljes bekerítés is érheti.

Következőleg az elébb feltett kérdésekre határozott „nem“-mel lehet felelni.

A Cáfolatban hangsúlyozott végtusának tehát egyes egyedül a visszariasztott osztrák had részéről kevesebb zaklattatás mellett kivihető, de legott gyorsan is végrehajtható menekülés Orsovára lehetett a kimondott célja,

s lett volna nem legrosszabb — mint a Cáfolat mondja — hanem legjobb esetben is a végeredménye.

De hát ha e végtusa a magyar sereg vereségével végződik, — (és ez leendett szeréntem a rosszabb eset) ha az üldöztetve, nélkülözések és szorongattatások között, feltarthatatlan bomlásnak indulva, csak romjaival érkezik — nem ám egy immaginarius határhoz, hanem az átgázolhatatlan Duna mellé; s ha a csaták és üldöztetési csatározások roppant áldozatain felül is még számtalanok hullanak és vesznek el ütközetben: mi történik, mi lesz megmentve ekkor?

Vagy tán azt hiszi valaki, hogy mindez nagyítás? kérem, tessék csak Potemkin Ödön emlékiratainak a déli hadsereg Temesvár alóli hátrálásáról szóló részéből (104-ik lap.) „*V. Temesvártól Boros Jenőig, augustus „10-étől 19-ig*“ feliratu cikkből) tájékozódni, hogy mi a sorsa egy komolyabb vereség folytán, benső szerveiben meglazult seregnek? *)

Én itt csak a következő néhány sort kívánom a 108-ik lapról idézni:

„*Már Kiszető alatti táborozásunk ideje alatt kinyújtá „felénk irtó sarlóját a kérlelhetlen halál s az augustus „9-kei golyók által megritkitott sorainkat egész a boros-jenői „orosz táborba való vonulásunkig rettenetesen pusztitá. Bor- „zasztó látványul szolgált, a midőn hátráló honvédeink eze- „renként elléptek a Krassó-megyei dús kukoricásokat, azok- „nak gyümölcsét mily mohón ették, s némelyike még ki se „elégíté étvágyát, már is a görccsmirigy kínos fájdalmaitól „megragadva, rövid vonaglás után halva rogyott össze la- „komája helyén, a nélkül, hogy rajta segíteni lehetett volna.*“

*) Pedig e sereg nemis üldöztetett; — Haynau, seregeit részint pihentette, részint a földunai magyar hadseregre nézve figyelő állásban tartván, temesvári győzelmét legkevésbé sem zsákmányolta ki.

„— Még borzasztóbb volt szemlélni, miként hullanak az éh-
 „halál kínaitól gyötörtetve a hon legerőteljesebb sarjadékai
 „saját dús s a természet minden áldásaival bővölködő ha-
 „zájuk földjén. Valóban méltatlan jutalom ennyi feláldozás
 „és vérontásért.“

Hogy mi szörnyű csapás súlyosodik továbbá az
 ily visszavonulás által érintett vidékre is: Potemkin
 műve idézett részéből szintén látható.

Természetesen, ha a Cáfolat 28-ik lapján ide vo-
 natkozólág az mondatik: „*hogy a harc így nem érinti az*
 „*országot és milliókat, csak annak véghatárát *) és néhány*
 „*ezereit, melyek közül a legnagyobb része úgy is ellenszenvvel*
 „*viseltetett ügyünk iránt*“: az már más! — akkor ezen
 humanisticus ötlet ellen alig lehet egyebet tenni, mint
 egy nagy hadvezérre utalni, a ki egykor világhódításra
 számító óriási tervei közepett is megilletődve mondá:
 „*ti virányos terek, melyeken béke honol, miért kell a csaták*
 „*borzadalmainak színhelyévé lennetek!*“

Önként eltérek már e komor képtől s kizárólag a
 jobb, azaz legjobb esettel foglalkozva, felteszem tehát:
 hogy az egyesülés sikerül, az osztrák főhad visszaverve
 s ez által lehetővé lesz, a visszavonulásban e részről
 kevésbé zaklattatva a török határt elérni.

Azon itt felmerülő problematicus kérdéseket is csak
 futólag érintem: ha valjon a fényes Porta 40 vagy több
 ezer embert is szintén vendégszeretőleg fogad-e? — ha
 valjon ily tekintélyes erőt az orsovai basa oltalma alá
 fogadhat-e s a viddini basa szintugy bebocsát-e török
 földre, mint azt néhány ezer menekülttel szemben
 gyakorolta? — ha valjon ebben az esetben is megnyu-
 godtak volna-e a szövetskezett hatalmak egyszerűen a

*) Csak Aradtól az Aldunáig!

diván feleletében, miszerént a menekültek kiadását megtagadta? — bekövetkezett volna-e ekkor is egy Hauslab-féle közbenjárás s a t. s a t.?

Mellőzöm, mondom, mind ezen kérdések mélyebb taglalását, s csak a „Nyílt szóban“ kifejtett állításomat: miszerént minden más eset sokkal több áldozatot vont volna maga után, mint Világos, akarom a Cáfolatnak sereg-megmentési elméletével párhuzamba állítani.

A tábornokok kivégeztetése, 600 tiszt bebörtönöztetése, s a sereg többi részének besoroztatása valóban oly szörnyű áldozat, hogy fellázad felette a kebel, — s megfoghatatlan: hogyan tévedhet valaki ily szomorú emlékek szent fájdalma mellett oly keserű sarkastikus szélsőségre, hogy — miként a Cáfolat szerzője — itt kiáltson fel: „*valóban előnyös vívmány!*“

De ellenben, hát azon ezerek, a kik a végküzdélem csatáinak és szenvedéseinek Aradtól Orsováig még áldozatává lesznek, — az a vér, mi kiömlik nem többé egy magasztos célért, nem többé az ügy megmentéséért, hanem csak azért, hogy a kik e katasztrófát túléltek, egy bizonytalan jövő rideg ölébe menekülhessenek: az nem leendett-e nagy, nem-e még nagyobb — mert százszorta számosabb életet követelő — áldozat?

Nem jutottak volna-e így is útközt kimerülve, s a Duna mellett, ezerek fogságba? s nem fogták volna-e ezek — s a török földről önként visszatérő ezerek — közül, az arra valókat szintugy besorozni, mint besorozták azok közül, a kik Világosnál rakták le fegyverüket? — nem fogta volna-e Haynau mindazon főtiszteteket, s kiválóan a császári sereg soraiból a honvédelmi táborba jutottakat, a kik Aradtól Orsováig esetleg hatalmába kerülnek, már korábban adott példája szerint azonnal legrövidebb uton főbelövetni? —

és nem fogtak volna-e még más főbb tisztek is azon sorsra jutni, mint Dessewffy Aristid magyar tábornok, a ki nagyon is illetékes biztatásra önként tért meg a határszélről, s így ment kérlelhetetlen végzetének elébe, azaz bitó-haláltól főbelövetésre kegyelmeztetett meg Haynau által?

Mi lett volna hát végre is megmentve? — Felelet: a vértanúk egy része. És én e szó nagyságát egész értelmében fel tudom fogni. De ellenben azt se feledhetem, hogy gyermeknek az atya, nőnek a férj, rokonnak a rokon s akármely családnak egy tagja vesztesége felett egyaránt jogosult a fájdalma, ugyanazon emberi érzületből ered keserve; s hogy tehát százaknak az élete s ezereknek a szenvedése, e kérdés mérlegelésénél minden esetre nagyot nyom a serpenyőben.

Ennél több pedig nem lett volna megmentve; mert a sereg, mint már érintém, úgy se került volna el a besoroztatást; a tisztek pedig a hazai részvét által többé kevésbé enyhített fogságot — vajmi keveseket kivéve — csak a sokkal hosszabb hontalanság céltalan küzdésével cserélték volna fel.

De a fennforgó kérdés tulajdonképeni mérlegelése, a mennyiben Görgei elleni vád gyanánt kritizáltatik, nem is kizárólag itt, — nem az utóbb bekövetkezett események latolásában, — nem az eshetőségek pusztá vizsgálásában, — s nem egyedül Görgei helyzetének az osztrák hadsereghez mért viszonyításában áll; — annak érdemleges megítélésénél azon álláspontot is tekintetbe kell venni, melyben Görgei és fegyvertársai magukat az orosz hadsereggel szemben találták.

Ezen esetben pedig az oroszoknak előbbi cikkemben tüzetesebben említett s természetesen csak az akkori helyzetből megítélendő politikai maguktartásánál valamint a „Nyílt szóban“ már elmondott több ide vo-

natkozó okoknál fogva is legnagyobb valószínűséget fog mutatni ama számítás, hogy akkor az oroszok előtti megadás útján lehetett legtöbb kiméletet s az augusztus 10—11-ike utáni helyzetben a legkevesebb szerencsétlen következményt várni.

Ezen számításnak, e reménynek élénk kifejezése észlelhető Görgeinek augusztus 11-éről Rüdiger grófhhoz intézett levele következő zársoraiban is: *„Bízom a cár fennenhirült nagylelkűségében, hogy oly sok derék bajtársai-mat egy bizonytalan szomorú sorsnak, és Magyarország — ő felsége igazságszeretetében bizó — népeit ellenségük vak bosszuszomjának ki nem teendi. — Elég lehetne tán, ha ma-gam esem áldozatul!”*

Hiszen ha a következmények szörnyűsége s az, hogy az orosz befolyásra fektetett bizalom ekkora csalódássá fajuland, előrelátható lesz vala: a legiszonyúbb áldozatokat valósággal el is lehetett volna kerülni. — Avagy állott-é, állott volna-e valami vagy valaki az utba, hogy utóbb vértanukká lett jeleseink ne menekülhessenek? — semmi és senki! sőt az orosz tiszték e tekintetben valószínűleg még segédkezet is nyújtottak volna.

Példa erre, hogy Pikéty Gusztáv tábornok, orosz közvetítés mellett kapott menvédet egéssége helyreállítása végett egy hazai meleg fürdőre; s így — miután az orosz tiszték keveset törődve a magyar foglyok hol-létével, midőn azokat az osztrák hatalomnak átadni kénytelenítették is, csak azokat foglalták az átadási lajstromba, a kik tényleg jelen voltak, — Pikéty neve jó uton kikerülte a figyelmet s így szerencséjére a végzetes napokat is; míg végre a viszonyok szelidülésével magát önként jelentette.

És szintugy példa erre gróf Leiningen Károly tábornok is, a ki az oroszoktól elbocsáttatva, 6—8 napot töltött még Világos után sógoránál Urbán Gyula urnál Monyorón, a honnan csalódván a viszonyok fel-

fogásában, önként visszatért megint bajtársaihoz Gyulára s így utóbb vértanuhalált szenvedett.

Csalódott tehát itt Görgei s csalódtak vele együtt társai is számításukban. Ennyi a sajnos valóság. — De, hogy 13 társa gyászos végzetéért őt illethetné a felelőség, a kik közül két legbensőbb barátján Leiningen és Pöltenbergen kívül még csak Nagy-Sándor, s tehát mindegyütt is csak három állott egyenesen vezénye alatt, — a többi pedig részint Aradon csatlakozott, részint távolabbról járult, épen oly önként, a katasztrófához, a mily szabad válassztásában állott vala, több mások példája szerint külföldre menekülni: azt már csak a legkifogyhatatlanabb személyes gyűlölet, vagy a legelfogultabb politikai fanatizmus állíthatja.

Azon fontosság tehát, mely a sereg megmentése végett a Cáfolatban kijelölt utra lett fektetve, a tényállásnak im ezennel történt minden oldalról kiderítése után alkalmasint le lesz a maga helyes mértékére szállítva.

A Cáfolat 28-ik lapjainak azon tétele pedig, *„hogy „Görgei a megadás által egyszerre az ellen kezébe adta, nem „csak barátjai és serege sorsát, hanem az egész haza és „nemzet sorsát is“*, már csak a seregre nézve sem áll abban az értelemben, mint azt az idézett tétel sejteti; mert az, a mint fennebb körülményesen kimutattam, épen ellenkezőleg a hadsereg sorsának enyhítésére s egy vészes jövő elhárítására volt számítva. — A nemzetre s hazára nézve pedig ismét csak egy fogalomtévesztésre számított ferde állítás; mert akár Világosnál, akár Orsovánál tegye le Görgei a fegyvert: a haza és nemzet csak egyaránt az ellenfél önkényének van feladva, — ez különbséget nem tesz!

Végre nem lesz érdektelen e cikk záradékaúl Asbóth Lajosnak Emlékiratai 1. köt, 247- és 248-ik

lapjairól épen e tárgyra vonatkozó következő sorait idézni:

*„Valjon a választás a közt, hogy a török földre vág-
„ják ki magukat, nyújtott-e több kedvező kilátást a jövőre
„nézve: ki akarná ezt eldöntőleg meghatározni; — a jövő
„a gondviselés kezében nyugszik; a jövő eseményeket az előbbi
„cselekvények előnyössége határozza meg. — Az idegen-távol-
„ban úgy, mint benn a hazában nem szűnik meg működni a
„nemesebb lelki kazafi; s én mégis azt tartom, hogy a
„fegyverlerakásnak minden véres következménye után a haza,
„a nemzet épen ez által erősödött s nagy nyereményt vívott
„ki magának!”*

XXIV. Ne téveszszünk!

Merő tévesztés mindaz, a mi a Cáfolat 15-ik lapján a fegyverletételi határozatról mondatik.

Tévesztés: mert a fegyverletétel nem augusztus 12-én Világoson, hanem 11-én Aradon, és nem Görgei, hanem egy — épen ez alkalommal rendkívül számos tagu — haditanács által határoztatott el; melynek Görgei előadta nézetét, s azután, hogy a tanácskozássra csak jelenlétével se gyakoroljon befolyást, magánszobájába vonult vissza.

És a fegyverletétel határozattá lőn! — határozattá: dacára Görgei azon egyenes kijelentésének, hogy, ha a hadi tanács ezt az ő nézetét el nem fogadná, de ezen esetben — mikép ő azt el is várja — valami más határozott végzést hoz: ő annak végrehajtására megelőzőleg is már késznek nyilatkozik.

Tévesztés továbbá a „hatalmas kérlelhetetlen diktátorban“ Görgei önkényére tett célzás; — mert kormányzó, fejedelem, vagy diktátor hatalmaskodhatik a rendelkezésére álló végrehajtó erő által s gyakorolhat ez által nyomást, például a népre, vagy követhet

el valami csinyt a törvény ellen: de hatalma legott illusoriussá válik, ha azt egyenesen azon végrehajtó erő ellen akarja fordítani — ha éppen azon erő érdeke ellen akar csinyt elkövetni, melyben saját hatalma fekszik.

Hogy a hatalom a fegyverek élén követett el csinyt s gyakorolt erőszakot népek és országok felett — arra igenis tudok — de, hogy a hatalom képviselője saját fegyverei ellen követett volna el merényletet — arra nem tudok példát a történelemben.

Itt legfennebb Görgei katonai tekintélyéről lehetne még szó; de a diktatori hatalomnak a hadsereg főtisztjei vagy egy lázangó hadsereg ellen csak egy más hadsereg képében lehetne értelme, mely amannak megfékezésére vagy rendre utasítására végrehajtó erőt szolgáltatna.

Szintugy tévesztés Zambelli ezredes bajtársunknak úgy irányzott felszólalása is, mintha ő egyenesen a fegyverletétel ellen lett volna. A fegyverletételt elvileg ő sem ellenzette; csak jobbnak látta volna azt az osztrák sereg előtt. Ha pedig Görgei a helyzeten már mitsem segítő, s nem kíváncsi meghasonlásnál egyébre ugyse szolgálható, ily utólagos nyilatkozásokkal felhagyásra kómolyan figyelmeztette Zambellit: ekkor nem a kérlelhetetlen s ellenmondást nem tűrő diktator, hanem a már egyszer megállapított határozatot erős akarattal végrehajtani megszokott katona szóllott Görgeiből. De midőn egyuttal Zambellinek és társának Markovich alezere-desnek még a személyes eltávozhatast is tetszésükre bizta: kézzel fogható, hogy önkényt és erőszakot éppen nem gyakorolt.

És nem kevésbbé tévesztés azon állítás is, hogy a megadási terv hallatára lázadásnak indult serget **decimálással** fenyegette volna Görgei; —

de hát ugyan ha e sereg valósággal lázadásnak indul: kivel is hajtatja végre Görgei a decimálást?

Egyébiránt szóljanak e tárgyra nézve egyenesen Asbóth Lajos Emlékiratai, melyeknek 1. köt. 254-ik l. ide vonatkozólag a következők állanak:

„*Értesülvén (Görgei) a felől, hogy a táborban nyugtalanság ütött ki, lóra pattant és tábornokai kíséretével hadtestéhez sietett, fegyverbe állítá csapatait s így szólott hozzájuk:*“

„*Vitézek! Mi többé nem győzhetünk; én tehát elhatároztam az orosz előtt lerakni fegyvereinket. — Engedelmeszést kívánok s életemet kötöm ehhez. — Az elsőt, ki ellenkezni mer, agyon lövetem. Én ki az ellenség bosszu, állásának leginkább ki vagyok téve, nem rettegek, s mindazon azon derék bajtárs, ki engem a harcba követett, most sem fog tőlem elmaradni.*“

„*És a hadsereg az ő vezérének akaratában megnyugovék.*“

De tévesztésre van számítva végre a Cáfolat 16-ik lapján az orosz szolgálatba lépni kívánó magyar tisztek névsorára vonatkozó állítás is; következő okoknál fogva:

mert nem mondja szerző, hogy hol és mikor látta e jegyzéket; holott pedig azon kérdés megítélésére: ha valjon ámitásokkal kecsegtette-e Görgei szerencsétlen bajtársait, épen ez a leglényegesebb körülmény;

mert ellenben Emlékirataiban világosan kimondotta, hogy Kis-Jenőn látta — s következőleg csak a fegyverletétel utáni napokban láthatta — e jegyzéket; már ekkor pedig azt ámitásnak s illetőleg a fegyverletételre csábító hitegetésnek teljességgel nem lehet tekinteni; — hanem igenis lehetett ez azon felszólítások következménye, melyek több orosz főtisztek részéről

egyek honvéd bajtársainkhoz, orosz szolgálatba esendő átlépésük végett, első megesmerkedés után azonnal komolyan és határozottan intéztettek. — Az ily felszólítások híre gyorsan elterjedhetett és mi természetesebb mint az, hogy sok reménykedőkre, de sok ajánlkozókra is találhatott; a kiknek neveit tehát Görgei egykori segédei közül valamelyik a jelentkezők kívánságára, meglehet, összeírván, e jegyzéket Asbóth Lajos is láthatta; —

s mert végre az által, hogy szerző Görgei irodájáról s első segédjéről beszélt, épen ellenkezőleg úgy igyekszik feltüntetni ezen dolgot, mintha Görgeinek vezénylő szereplése alatt észlelte volna azt; holott Kis-Jenőn Görgei már nem volt vezér, Görgeinek mint ilyennek ott nem volt már se irodája se első segédje, sőt onnan augusztus 14-én estve már el is szállíttatott.

Hanem ily érvek mellett azután szerző tán elhiheti, — de én el nem ismerhetem — hogy illető kérdésimre megfelelt vagy azokban foglalt állításaimat megcáfolta volna.

XXV. Görgei él. — Görgei amnestiája. — Görgei pénzt kap Paskievicstől; — évdíjat húz Klagenfurtban. — A pendants.

Követem a Cáfolatot 16-ik lapjának folytatásában.

Hogy Görgeit ki nem végezték, az tény; de miről ő legkevésbé tehet. Ezt egyedül a varsói herceg önkéntes közbejárása okozta. — Miben ha nem fáradozik a herceg, három irányban lehet vala nem-megvetendő eredményhez jutni:

1. Megmentetik Görgei 18 kinos évek lélekemésztő szenvedéseitől; neve már ott ragyog megdicsőült bajtársai élén, s a vértanuk száma egy oly férfival szaporodik, a ki hős társaihoz méltó resignatióval lépett volna a halál küszöbére.

2. Távol tartották volna a szövetekezett nagy hatalmasságok maguktól az egyébiránt bár mennyire alaptalan s szűkkörű gyanúsításnak még csak feltehetését is; hogy colossális erejük mellett még áruló segítségére is szorultak, a magyar honvédelem legyőzése végett. — S:

3. Azon államtan alól, mely hazánk jövőjét minden áron azon a hiten akarja fölépíteni: hogy nem egyéb, hanem Görgei árulása okozta ügyünk megbukását az utolsó gyékényszál is ki lett volna rántva; — le lett volna döntve a tan megmentésére állított vilámháritó.

Tehát Görgei nem végeztetett ki, — de nem is amnestiáltatott; hanem száműzetett, korlátozottan, egy helyhez kötve, a magyarral éppen nem rokonszenvező idegen elemek közé. — A köz elnyomatás hosszú ideje alatt, még barátjai többsége által is ádáz sorsára hagyatva, ellenben más felől a gyűlöletnek messzire is sebző fulánkjaitól szakadatlanul marcangoltatva, ennek folytán egy nagy sokaságtól a rá gördített balsors kutfeje gyanánt félreismerten kárhoztatva, és a rendőri atyáskodó figyelem nyügei miatt még életfenntartó foglalkozás találhatásában is gátolva: valójában nem irigylendő természetű s üldöztetések ellen éppen nem védett belebbezés!

Nem kényelmes, de sőt inkább gyötrelmetjes egy élet volt ez, melynek elviselésére erős lélek kellett a jövőbe vetett szilárd hit, s csak tiszta öntudatban gyökerezhető oly megtörhetetlen remény kellett, melynek benső sejtelmei a külbehatások súlya ellen vértül szolgálva, ügye győzelme felett kétségbe esni nem hagyták; keserű száműzetés, melyre még a koronázási általános közbocsánat se terjesztetvén ki, annak megszüntetése még utólagos lépéseket is igényelt.

„Pénzt kapott Paskievicstől“: mi tág értelmű tétel ez a Cáfolatban!

Az Emlékiratok 1. köt. 62-ik lapján erre nézve az áll: „*hogy a pénzüsszeg minden esetre kevés arra, hogy jutalmul tekintessék Austria és Oroszországnak tett szolgálataiért *)* vagy hogy Görgei ennek elfogadásáért megvesztegettetésről vádoltathassék.“

Sok keserőség rejlik ebben is; de a Cáfolat változtatott szavai ellenében mégis enyhítésül szolgálna, ha ugyanazon Emlékiratok 72-ik lapján a fennebbiekkel csudálatos ellentétben már az nem állana, „*hogy Görgei Paskievicstől N.-Váradon szép pénzbeli jutalmat kapott.*“

„Évdíjat huzott s kényelemben élt Klagenfurtban“, mondja tovább a Cáfolat.

A klagenfurti élet kényelmait s kellemeit már fennebb érintettem. A mi pedig a két előre bocsátott esetek pénzügyi oldalát illeti, azoknak elsőjére nézve Görgei életirata szerint a száraz tényállás az: hogy Paskievics N.-Váradon Görgeinek maga részére 300 d. — és még több oda érkezett tisztek számára, — illetőleg legelső ruházkodási s más legszükségesebb igényeik fedezete végett szintén 300 d. félimperial aranyat kézbesítettett, — s hogy továbbá Görgei, midőn Krakón és Bécsen át megrendelt tartózkodási helyére Klagenfurtba indított, de utazási és tartási költségeire nézve osztrák részről intézkedés nem tétetett volt, Paskievicstől a még utóbb felajánlott 500 d. aranyat is elfogadni kénytelenítettett.

Ezen adatokat mint Görgei életiratából meritett és még eddig meg nem cáfolt történeti tényeket, csakis az Emlékiratok 1. köt. 61. és 62-ik lapjain mondtak el-

*) Mely szolgálatok egyébiránt sehol sincsenek kimutatva.

lenébeni tájékozódhatás végett, az audiatur et pars altera elvénél fogva, tartottam itt reproducálандónak.

A mi pedig a tárgy magasabb szempontbóli lényegét illeti, azt hiszem, minden elfogulatlan bírálat meg fogja engedni: hogy az így kapott pénz se jutalom, se alamizsna, hanem egy oly előzékenység kiméletes uton kelt eredménye volt, milylyel hasonló esetekben a személyes bosszú elfogult érzületén felül álló győző már fegyvertelen ellenfele irányában önként viseltetni szokott, — melyet ez ildomosan vissza sem utasíthat, de nevezetesen Görgei azon tekintélyes befolyású hadvezérrel szemben, a kinek kezeibe bajtársai sorsa akkor le vala téve, érzékeny sértés nélkül vissza sem utasíthatott, — s melyre végre Görgei bár mennyire sérthette is önértétét, a nélkül hogy egy még sokkal mélyebben sértő alternativába: azon kényszerültségbe essék, hogy a győző helyett egyenesen a haza elnyomójától kellessék már ekkor segélyt elfogadni, egyenesen rá is vala szorulva; — s hogy éppen Görgeinek tiszta jelleme mellett szóll, hogy ő, a hadvezér, a korábbi hadügyminister, s végre a „hatalmas diktator“, a ki Duschek pénzügyért Lugosról visszarendelve, az ércpénzbéli egész készletet a hadsereg hátralékos díjainak kitelhető részbeni fedezésére kiosztatta, — a ki jobb időkben se kívánt tábornoki rendes illetményén felül semmi javadalmat élvezni, s így hadügyérsége alatt se fogadta el e tisztének tekintélyes külön-járulékát, sőt a hadvezéri 200 ezer forint ösztöndíjját se, — végre éppen önzéstelenségénél fogva találta magát idegen segélyre szorult vagyontalan helyzetben.

A mi végre a Klagenfurtban huzott évdíjat illeti: azt, miután minden más segélyforrásai kiapadtak, oda jutása után néhány évek múlva nem elfogadni, hanem mint fennsőbb helyt megtagadott szabadon-bocsáttatásá-

nak szükségsszábta alternativumát követelni kénytelenített; valamint kénytelenített volt az akárci más is tenni, a ki személyes bár minő resignatio mellett egy család élete fenntartását — gyermekei illendő növelését — is szem előtt tartani köteles.

Ily keserü sustentatiót huzott még más is, és huztak minden időben mindazok, a kiknek a hatalom által kitüzött önkénytelen tartózkodási hely jutott osztályrészüil; ha — mint ezt például Görgeiről a Cáfolat is tudatja — vagyontalanok voltak.

Azt, hogy Görgei jelenleg sem szenved Asbóth Lajos tudtával nélkülözésekben: megengedem!

Hanem az ezekhez füzött „pendant“-ra szabadjon megjegyeznem, hogy annak oly színezetbeni elfogadására, mint a millyel szerző e képletet szabatos egészszé cseletelni igyekezett, csakugyan több kellene valamivel a részemre cedált naivságnál is.

„*Tábornok ur, ön kocsija készen áll; hány órákor akar N.-Váradra utazni?*“ kérdé Rüdiger Görgeitől — így mondja Asbóth Lajos Emlékiratai 1. köt. 264-ik lapján.

„*Egy óra mulva, lön a felelet.*“

„*Akar ön bajtársai közül néhányat magával vinni?*“ kérdé továbbá Rüdiger. „*Senkit mint csupán testvéreimet*“, felelé erre Görgei.

E párbeszédnek szerző, mint mondja, fültanuja volt*); itt tehát egyelőre nem is kérdem, hogy ugyanezen szavakkal, ilyen vagy amolyan szerkezetben volt-e mindez mondva? — hanem csak az eset lényegét vizsgálom közelebbről:

Eltekintve azon mellékes körülményektől: hogy Rüdiger szerint is csak Görgei kocsijáról volt szó, — hogy Görgei egy orosz törzstiszt kíséretére volt utalva, — hogy fősebe folytán még szenvedő állapotú lévén,

*) Ezt illetőleg lásd a befejezés cikkét.

orvosának, sőt legközelebbi környezete egy pár tagjának segédletét sem mellőzhette, — s hogy az elutazási készülétek is csak ezekhez mért arányban lehettek illetékes helyről megtéve . . ; eltekintve, mondom, mind ezen végre is kevésbbé lényeges körülményektől, kérdem: hát K.-Jenőn is Görgei kezébe volt-e még a rendelkező hatalom letéve?

Ha biztosítani akart Rüdiger néhány magyar tábornokot, a kit féltett: nem függött-e ez inkább az ő egyenes — semmint a Görgeivel való utazás által közvetítendő — befolyásától?

Ha sejtette Rüdiger, hogy a jelenlévő magyar tábornokok feje felett csakugyan damoclesi kard csüng: nem keserü gúny s nemtelen ámitás bélyege alá esik-e, ez esetben csak tettett házuri kedélyessége s a magyar tábornokok jóllétére és kölcsönös meleg megemlékezésre tett felköszöntése?

Az emberi jobb érzület merő megtagadása s ösztönszerű nyilvánulásainak kiáltó kigúnyolása leendett ez! mitől szintúgy hajlandó vagyok távol tartani Rüdigert, mint attól is, hogy Görgei helyzetével visszaélve, őt egy kétértelmű kérdéssel kívánta volna bajtársaival szemben rézsutos állásba ejteni.

E tekintetből feltehető, hogy Rüdiger gróf maga se tartotta vendégei sorsát végveszélyesnek; és hogy azt épen nem tudta — miről még ma élő bajtársak tanuszkodhatnak — hogy Anrep tábornok, ki a magyar foglyok feletti főfelügyelettel vala megbizva, Görgeinek azon kérdés tételére: ha elutazhat-e vele gróf Leiningen tábornok is egyuttal N.-Váradra? hivatkozva Paskievics rendeletére, miszerént csak a fővezér, környezetébéli néhány tisztnek megengedett kíséretében szállítandó azonnal N.-Váradra, — megelőzőleg már tagadó választ adott volt.

E szerint a Görgei átszállítására vonatkozó rendelet

csak általános fogalmában lehetett Rüdiger előtt tudva, s ő csak ennyiből kiindulva vagy a „környezet“ szó alatt tán a tábornokokat értve, kérdezhetette: hogy jelenlévő bajtársai közül is akar-e néhányat magával vinni? mi felett a Leiningenre vonatkozó előzmény után részletesebb nyilatkozatokba bocsátkozni már felesleges lévén, Görgei egyszerűen az idézett módon felelhetett.

De „hogy Görgei egyedül megkegyelmeztetésének, bajtársai pedig mindannyian kérlelhetetlen sötét végzetüknek mennek elébe:“ azt már csak annál fogva is, hogy a Cáfolat conclusiója szerint (l. 23-ik lapon) még szerző sem tartja Görgeit bérenc árulónak, ő épen úgy nem tudhatta, mint nem tudhatták szerencsétlen bajtársai, a kik szintugy N.-Várad felé voltak útba indítva K.-Jenőről, s csak két napi menet után térítették viszás irányban Gyulára, a hol azután végre osztrák őrségnek adatnak át.

Vajha sejtették volna balsorsukat, s idegen földön kerestek volna menedéket a bosszu véres keze elől!

XXVI. A Stancák. — Görgei engedetlensége; — nagyravágása; — életirata. — Az ügybe vetett hit.

A Cáfolat 21-ik lapján azt hiszi szerző, hogy ezen műtve elébbi részeiben azokra a bizonyos stancákra is felelt — ? —

Ám a hit üdvözt.

Azonban a 23-ik lapon mégis oly dramatikus alakításokkal s jelenetezésekkel igyekszik azokat megintgatni, melyekből „ex ungve leonem“ nehéz lenne az ősz hadastyánra ismerni.

Ezekhez többet nem szóllok; — hanem vannak még részint az Emlékiratokban, részint a Cáfolatban egyes pontok, melyeket észrevétel nélkül nem hagyhatok.

Gyakran vádoltatik Görgei engedetlenséggel; ille-

tőleg valahányszor hadászati vagy más katonai szempontból (pedig gyakran vajmi könnyen megfogható okoknál fogva) a kormánytól eltérő nézettel mert lenni, ez neki, — de csak is neki — utólag mindannyiszor engedetlenség gyanánt tudatik fel; holott pedig — ha a nemzetnek ama korbeli bensőbb családi ügyeit nem akarjuk már kiméletlen kézzel felborogatni — más hatalmak legfegyvermezettebb hadsergei történelmében is nem egy példát találhatunk rá, hogy valamely vezér vagy parancsnok jogosultnak tartotta magát, saját meggyőződésének érvényesítését kormánya nézetének ellenére megkísérteni a nélkül, hogy ez neki rossz akaratú engedetlenség gyanánt rovatott volna fel.

Egyébiránt is öröktől fogva téves felfogás volt az igyekezet, távolból intézni hadjáratokat, távulról folytani be a hadműveletekre. Szabad tér kell itt az avatott kéznek; s minden avatatlan befolyás bűn, mit nyomban követ a büntetés.

De másképp is természetellenes: hadvezérnél, a ki- nek jellemében — ha e nagy missióra valóban hivatott — önállóságnak erős akarattal s határozottságnak hajthatatlansággal kell párosulva lenni, oly keztyübőr fajta nyulékonytságot keresni, mely korlátolt tehetsé- gü eszközöknél szükséges, s alábbrendelt egyéniségeknél nem árthat, de már ~~az~~ ezerek sorsa felett rendelkező vezetőt egyenesen nevetségessé tenné.

Szintugy vádoltatik Görgei minden lépten nyomon becsvágygyal és nagyravágyással.

Már a mi a diktatóságban culmináló nagyravágyását illeti: arra nézve kimondtam véleményemet a „Nyílt szóban“; egyébiránt pedig csak azt kívánom még felemlíteni, hogy az a becsvágyó férfi Budavár bevétele után (pedig hát akkor még a fényes kitüntetések hízeleg- hettek volna az ő nagyravágyó lelkének) az altábor-

nagyi kinevezést az első rendű hadi érdemjel diszitményével egyetemben nem fogadta el.

Mondja bár azután valaki erre, hogy azt a kormány elleni tüntetésből vagy holmi forma-hiányok miatt tette. Én nyugodtan fogom mindig rá felelni, hogy a hiú önzés nem az utakat, hanem a célt szokta szem előtt tartani, s ha Görgei nagyravágyó céljaiban a nagy közönségre akart hatást gyakorolni, azt altábornagyi címével s ragyogó rend diszitményével hatályosabban tehette, — ezekkel a hadsergekre általánosan is több befolyást nyert volna, mint az által, hogy egy pár virágtalan szóval e kitüntetésekről lemondott.

Életrata szintugy szigorú birálat tárgya; sőt még az is mondatik róla (Cáfolat 29-ik l.), hogy egyenesen abból kandikál ki az áruló.

Nem akarom ezen művel szemben azon Görgei ellen tájtékozó munkákat latolgatni, melyeknek ferde alapját már csak azon regeszerűség is kézzel foghatólag tanúsítja: miszerént regényük hőségét, csakhogy költészetük minden diszitménye ráférhessen, a huszár hadnagyi minősítvánnyal nagyon ellenkezőleg, a legmagasabb tehetségekkel s legaljasabb szenvedélyekkel egyaránt tulajdagon felruházott, természetellenes emberi szörnynek kényteleníttetnek festeni. Ezen rajtuk elterülő fővonalas lényegük értéke felett nem hagyhatja az olvasót kétségben.

Ha nem csalódom, Richelieu bibornok mint Franciaország hatalmas minisztere azt mondta egykor: „adatok nekem bárkitől három sornyi kéziratot, — lássuk, nem talállok-e benne anyagot halálos ítéletére.“

És egy tragikus végzetű országos küzdelem egyik vezérének, e korbeli munkásságáról szerkesztett emlékirataiban s ugyan e korbeli — gyakran a legsúlyosabb körülmények nyomása alatt nyilvánult — életmozzana-

taiban ne találhatna az üldöző valami fogantyut a roszszalásra vagy épen elítélésére? — Avagy követelte-e Görgei valaha magának a csalhatatlanságot? — Hibázhatott ő is; de nem elmondhatja-e ellenben: „az dobja „rám szereptársaim közül az első követ, a ki minden „hibától mentnek érzi magát“.

De műve, — noha lelki szenvedéseinek kimélésre kevésbé számító, mert fájó hangulata ömlik el rajta, s bárha a kortársak egy részére keserűen van is tartva — szélesebb körben talált már elismerésre, hogyse az egyéni nézet szerény mértékén való túlkapásnak lenne tekinthető, ha egyenesen kimondom: hogy az, mint a tárgyalt korszak államkormányzati, hadi és társadalmi változatos mozzanatainak mélyen átgondolt és sok hűséggel összefoglalt ismertetése, tanulságos olvasmány; s helyesen felfogva hazájára nézve is csak hasznos lehet.

„A ki nem vetette hitét és lelkesedését az ügybe, bármily „szent legyen az, lépésről lépésre bukás felé vezeti azt“ mondatik a Cáfolat 23-ik lapján. — Hát az oly mivelet, mi e hit alapját megrendíti s a lelkesedésnek szárnyát szegve, a nemes eszme harcosát szerencsétlen utópiák elkeseredett viadorává törpíti: hová vezeti ez az ügyet?!

Egyébiránt a vakbuzgóságnak is meglehet az ő jogosultsága: de azért az a neme az úgyszeretnek s határozottságnak, mely, noha világosan látja a közelben tátongó örvényt, utolsó percig kitart ereje egész megfeszítésével az egyenetlen harcban, — mégis többre becsülendő. — A bamba gyermek, ha a gyertya égető fényébe nyul: azért még nem Mutius Scevola.

És a milliók tévesztettjei rákiállthatják az ily vezérre „vessen“-üket: de a milliók egyetemleges panasza, mi súlyos évek szenvedései alatt a népek urához emelkedett, a z o k r a fog visszahullani, a kik e vereséget okozták!

XXVII. Befejezés. — Asbóth Lajos vezérelvei. — Eredeti oklevelek (?) Még egy pendant ezekhez. — Kossuth és Görgei augusztus 11-ei kiáltványai.

E lapok befejezéséül helyén látom végre Asbóth Lajos műveire még bizonyos elvi tekintetekből is megtenni észrevételeimet.

Görgei ellen tüzött célját mind Emlékirataiban, mind a Cáfolatban világosan kimondotta Asbóth Lajos; de egyszersmind azon elveket és utakat is határozottan kijelölte, melyeket idézett műveiben követni s szigorú hűséggel szem előtt tartani kíván.

Ezen utóbbi irány az, melyben az előrebecsátottak után bővebben tájékozott olvasó előtt, már most Asbóth Lajos álláspontjait, úgy is a hogy előbb fogadta, úgy is a hogy utóbb elfoglalta, kellő vizsgálat alá vonhatom.

E tárgybéli fejtegetéseim, a már eddig elmondottakkal kapcsolatban állván: ezek rendén holmi rövidebb ismételéseket, a dolog természeténél fogva ki nem kerülhettek. E tekintetben az olvasó szives elnézésére számítok.

Lássuk tehát Asbóth Lajosnak határozottan kijelentett vezérelveit:

Az elsőt Emlékiratok 1. köt. 7. és 8-ik lapjain ekkép mutatja be: „*Csak szemtanuként szólok, szigorú hűséggel ragaszkodván az igazsághoz, csupán azt bocsátom közre a mit magam tapasztaltam és láttam, avagy a mit hiteles kútfőkből, t. i. szolgálati tudósításokból méritettem.*“

S azután ily felfedezéseket tesz:

„Zichy grófot Görgei parancsára akasztották fel.“
(9-ik lap.)

„Görgei, midőn a magyar sereg vezére Móga tábornok leköszönt, a vezérlet átvételére ajánlkozék.“ (10-ik lap.)

„A Debrecenbe vonult magyar kormányt egészen védtelenül hagyja“ Görgei t. i. (10-ik lap.)

„Dembinskit — Görgei — elfogató.“ (10-ik lap.)

„Vetter engedett Görgei és Damjanics tábornokok cselszövényeinek, kik elakarták távolítani.“ (11-ik lap.)

„Görgei maga nevezteté ki magát hadügyministerré.“ (13-ik lap.)

„Görgei eltávolítja — a hadseregtől — az erélyes kormánybiztost Csányit.“ (13-ik lap.)

„Megbuktatja Kossuthot s véle együtt a magyar kormányt; a legjobbakat kik hadi „dicóségeért bátran harcoltak, átadja gyáván a bakónak! Ő maga szabadon marad, a császártól évdíjt „húz, s az örökös tartományokba vonul, Klagenfurthot választván tartózkodási helyül.“ (14-ik lap.)

„Görgei már januárban gondoskodott magáról s a saját megmentésére szolgáló utról.“ (19-ik l.)

Olvasván ezeket oly író tollából, ki már előre fel fogadta, hogy „csak szemtanuként szől stb. stb.“ — de egyuttal kellően fontolóra véve azt is:

a) a mi az idézett tételekre nézve már e lapok rendén helyreigazítólag felderítettett, és

b) hogy Asbóth Lajos részint az illető események szinterétől távol eső helyzeténél, részint kormányi körökön kívül eső állásánál, részint meg egyes állításai természeténél fogva se birhatott azoknak mindenike felől akár személyes észlelettel, akár szolgálati tudósítással: — már ennyi is elég lehetne annak megítélésére, hogy mennyi értéket lehessen tulajdonítani ily fennhangú szóllamának: „csak szemtanuként szólok, szigorú hűség-gel ragaszkodva az igazsághoz stb. stb.“

De Asbóth Lajos e részben még bővebb adatokat is szolgáltat.

Emlékiratai második kiadásának 1. kötetében a 73-ik laptól kezdve „Eredeti oklevelek“ címe alatt több rendbeli levelet közöl Asbóth Lajos.

E levelek közül a következőkettőt idézem szórúl szóra.

Első levél.

(Külcim.) Görgei Arthur tábornoktól.

Kossuth Lajos kormányzó elnök úrnak Aradvárban.

(Belül.) Görgei Arthur tábornok.

Az ország kormányzójának Kossuth Lajos urnak.

„Kormányzó urnak a miniszterelnök ur ellenjegyzése mellett engem az ellenséges hadsereggeli egyezkedésre felhatalmazó levelét kézül vettem; mint-hogy ezen felhatalmazás azonban a kívánt s közös hazánk jövőjét biztosító cél elérésére nem elégséges, és én arra, hogy azt, a mi a nemzet számára megmenthető, megmenthessem, elkerülhetetlen szükségesnek tartom, hogy a jelen kormány lépjen le s én ruháztassam fel a polgári s katonai legfőbb hatalommal — tehát ezennel felkérem kormányzó urat, méltóztassék ekkép mielőbb határozni, ezen határozatot velem s a községgel is tudatni; hogy annak következtében minden késedelem nélkül azon lépéseket megtehessem, melyek egyedül képesek a nemzet jövőjét biztosítani s azt a végromlástól, míg nem késő, megmenteni. Ó-Arad augusztus 11-én 1849. — Görgei Arthur tábornok.“

Második levél.

Görgei Arthur tábornok urnak.

Augusztus 12-én 1849.

„Ön tegnapi napon kelt levelében oda nyilatkozván, miszerint arra, hogy azt, a mi a nemzet számára megmenthető, megmenthesse, elkerülhetetlenül szükségesnek tartja, hogy a kormány lépjen le s Ön ruháztassék fel a polgári s katonai legfőbb hatalommal:

„Én Önnek ezen kívánságát — bár igen különös dolog, hogy valaki maga magát candidálja kormánynak, mégis teljesítettem; teljesítettem t. i. annyiban,

a mennyiben teljesíteni rajtam állhatott — a nélkül természetesen, hogy a nemzet felsőségi jogainak ez által legkevésbé is derogálni akarhatnék.

„Önmagam iránt tartozom a kötelességgel, röviden elmondani az okokat, melyek ezen rendkívüli lépésre indítottak; egyszersmind a nemzet jogainak tiszteletben tartása iránt tartozom Önt azon határookra figyelmeztetni, miket, ha csak zsarnok lenni nem akar (mit a nemzet semmi esetre nem tűrne), respectálni tartozik.

„Indittatva találtam magamat, Ön kívánságát teljesíteni, mert:

„1-ször. A körülmények oly rendkívülileg súlyosak, miszerint, ha kormányzói fáradozásimnak sikere nem volt volna, a historia előtt azon vádnak lettem volna kitéve, hogy elbizakodottságomnak vagy hatalomvágyomnak a haza javát alárendeltem s hogy a dolog másképen üthetett volna ki, ha Önnek, midőn kívánta, a hatalmat átadom vala. S talán (mert ellenkezőjét bizonyítani lehetetlen volt volna) saját lelkiismeretemet is nyomta volna a vád, hogy a megmentésnek valamely lehetőségét elmulasztottam.

„2-szor. Tettem azért, — mert a mint tudja Ön — boldogabb körülmények közt már hónapok előtt tettem Önnek azon ajánlatot, hogy helyemet átadni akármikor kész vagyok; sőt ha elérkezettnek véli az időt erre, kész vagyok Ön számára magam pártot csinálni — pedig akkor, midőn ezt mondtam, a párt, melyet csinálhaték, nagy vala, t. i. az összes nemzet. — Én pedig adott szavamat megszoktam tartani szintűgy, mint a hatalom után soha vágyat nem éreztem; — nem akkor sem, midőn markomban koronák sorsa feküdt.

„3-or. Tettem azért: mert én csak addig leheték a kormány élén hasznos hazámnak, míg a nemzetben

egységet eszközölni vagy legalább színét feltartani képes valék. — Ez vala mindég igyekezetem, és ennek köszönhetém azon nagyszerű eredményeket, mik kormányzatom alatt történtek, egy idő óta azonban különösen az Ön vezérlete alatti seregben egy neme a politikai korteskedésnek sőt restaurationalis jeleneteknek és bizonyos gúnyolása a polgári hatalomnak kezdett kifejlenni — a nemzet ügyének roppant kárára — melyben, midőn legközelebb a párt-csinálási viszketeg magába a képviselői házba is beharapódzott — egységet többé nem eszközölheték és a szakadást, melyet Austria magának, nyíltan bevallva, oly ügyesen és annyi sikerrel célul kitűzött, többé meg nem előzhetém. Nekem szakadást nem legyőzni, hanem eltávolítani volt feladatom és kitértém Önnek útjából, hogy ezen feladathoz hű s emlékezetem minden ambíciótól tisztán maradjon. Kitértém pedig annyival inkább, mert:

„4-szer. Ön maga lépett fel azt követelni az egyetlen hadsereg élén, mely a dolog gyúpontján akkor jelen volt. Önt pedig férfinak ismerem, ki ha valaminek szükségéről meggyőződve, magában feltesz valamit, azt nem hiában tette fel.

„Én pedig a 18-iki brumaireket nem igen kedvező eseményeknek tartom a szabadság érdekében.

„5-ször. Tettem azért, mert három miniszter Ön indítványát támogatván és egyszersmind resignálván, vagy minisztereket kellett volna neveznem — mi a jelen körülmények között lehetetlen volt, — vagy ministerium nélkül kormányoznom, azaz diktaturát gyakorolnom — mitől magamat mindég idegennek éreztem, most pedig, midőn minden teendő úgy szólván a hadseregben koncentrálódik, a hatalmat katonailag képzett kezekben célszerűbbnek véltem.

„Ezen okoknál fogva — s mert magam sikerrel

nem kormányozhatva, az országot kormány nélkül nem hagyhattam, átadtam Önnek a kormányzati hatalmat.

„Tudom, hogy a kormányformát változtatni nem volt jogom — de az országgyűlés nem volt együtt s azért hiszem, hogy lépésem a kénytelenség által mentve van.

„De átadtam Önnek a kormányzati hatalmat a nemzet javára s nem kárára, s kötelességem Önt emlékeztetni: hogy a felelősségről a nemzet irányában feloldva magát nem képzelheti; — a különbség csak az, az én s az Ön felelősségem között, hogy én formák megtartásáért is felelős valék, Ön csak azért, hogy roszt ne, jót pedig a mennyit csak lehet tegyen a nemzetnek.

„Kérem és emlékeztetem Önt a nemzet nevében, tartsa tiszteletben a nemzet felségi jogát. Emlékezzék meg, hogy Ön nem ura, hanem — első szolgája a nemzetnek; s emlékezzék, hogy a hadsereg is nem Öné, hanem a nemzeté.

„Egyet tehát meg kell említenem. — Én árulásnak tartanám, ha minden okszerű lehetőség meg nem kísértetnék a nemzet megmentésére. — Árulásnak tartanám, ha Ön nem a nemzet, hanem csak a hadsereg részéről, nevében és számára bocsátkoznék alkudozásba. Lehet eset, hogy hadseregek becsülettel tehetik le a fegyvert a túlnyomó erőszak előtt: de nem lehet eset, hogy becsülettel letehessék a fegyvert, ha úgy teszik le, hogy a nemzetnek szolgaságot vásárlanak, sok, néhány, vagy kevés egyes egyének személyes javának árán.

„Ezen nyilatkozattal tartoztam magamnak s a hazának, kívánom azt a hivatalos „Közlöny“-be beíratatni.“

A mint látjuk, e levelek elseje Kossuth Lajos kormányzónak szól; kelte: Ó-Arad augusztus 11-én 1849; aláírása: Görgei Arthur tábornok.

Másodika viszont Görgei Arthur tábornokhoz szól; — kelte „augusztus 12-ke 1849“; a kelet helye nincs benne kitéve. Feltűnő ellentétben az első közleményhez ez utóbbinak nincsen élére jegyezve, hogy kitől jön? — de még csak alá sincs írva e levél. — Az olvasó csak a szövegből gyanítja, hogy Kossuth Lajos írhatta legyen.

E két levélnek kiválóan érdeklő helyeit, ritkított betűkkel nyomatva, a nyájas olvasó különös figyelmébe ajánlom.

Ha e levelek szellemét s azzal kapcsolatban ama szembeötlő jelenséget vizsgálom, hogy Asbóth Lajos egyfelől a kormányzónak, másfelől Görgei Arthurnak augusztus 11-éről a nemzethez intézett, valóban korszakos kiáltványait tökéletesen mellőzve *) épen e két levelet igyekszik kiváló fontossággal előtérbe tűzni: azon következtetésre jutok, hogy Asbóth Lajos nem kizárólag a Görgei ellen támasztott árulási vád okmányolásául emelte ki annyira e leveleket, (mert hiszen az akkori váltságos viszonyok között, kiválóan e leveleknek elvégre is nagyon alárendelt jelentőséget lehetne tulajdonítani) hanem hogy messzebb kiható tekintetek is vezették őt e levelek közreadásánál.

Gyakran köttettek már Kossuth visszatéréséhez vérmes remények; — Asbóth Lajos is ily valami eshetőséget tarthatott akkor szem előtt, midőn az érdeklett leveleket nyilvánosságra bocsátani elhatározta.

Mi természetesebb azután mint az, hogy egy ily rendkívüli eshetőséggel szemben, Asbóth Lajosnak Görgei és Kossuth egyéniségei úgy tűnhettek fel, mint ugyanazon egy kúthengerről lecsüngő két veder, melyek-

*) E két történeti okmányt, a mennyiben itt némi vonatkozás is történik rá, nem tartom feleslegesnek záradékolni. Szerző jegyz.

nek ha egyikét felszínre akarjuk juttatni, okvetetlen szükséges hogy a másikat a mélység fenekére sülyeszszük.

De még ennél is természetesebb, hogy Asbóth Lajos ezen esetre, a multat a jövővel egybevetőleg mérlegelve, így gondolkozhatott:

Visszalépni egyszerűen Görgei előtt, — vagy le-
szorulni a kormányról csak azért, mert a nemzet ügye
menthetetlenül vesztve volt azon stadiumában, melybe
a kormányzó politikája által sodortatott: jövődre nézve
nem lehet a legelőnyösebb ajánlás Kossuth mellett a
nemzet szemében!

Szükséges tehát kimutatni, hogy:

Kossuth nem azért köszönt le, mert a temesvári
vesztett csata után nem maradt már működési tér számára;

nemis azért, mintha egy Aradnál valamivel bizto-
sabb lak- avagy men-hely után vágyódott volna a kor-
mányzó ;

sőt még azért sem, mert már a ministerek leg-
bátrabbjai belátták hogy vége mindennek; — — —

hanem hogy egyedül csak azért mondott volt le
a kormányzó, mert teljes bizodalommal megnyugodott
Görgeinek azon ismételt (?) nyilatkozatában, misze-
rént *„a hazánk jövőjét biztosító cél elintézésére nem elégsé-
ges hadsereggeli egyezkedésre felhatalmazó levél, hanem el-
„kerülhetetlen szükségesnek tartja, hogy a kormány lépjen le;“*

és mindezek végeredményeképen: — hogy Görgei
csalárd utakon buktatta meg Kossuthot s hogy tehát
Kossuthnak — csak Görgei szemfényvesztése által előidé-
zett — leköszönése voltaképen tán nemis érvényes.

És ide látszanak irányolva lenni azon augusztus
12-iki levélnek, mint Kossuth állítólagos válasz-iratának
következő tételei is: *„hogy ő Görgeinek ama kívánatát
„teljesíti t. i. annyiban a mennyiben azt teljesíteni rajta
„áll, a nélkül természetesen, hogy a nemzet felsőségi jogai-*

„nak ez által legkevésbé is derogálni akarhatna . . . ; teljesíti dacára annak, hogy a kormányformát változtatni nem volt joga . . . ; de az országgyűlés nem volt együtt; s azért hiszi, hogy e lépése a kénytelenség által mentve van.“

Az ide vonatkozólag s illetőleg az érintett irányu számításokra nézve érvül tekinthető fennebbi idézetek pedig csakugyan szóról szóra benn is vannak a többször említett levelekben.

Eltekintve azonban az idézett levelek ezen előrebocsátott oknyomozati analysisétől, mi a kormányzóra vonatkozó részeiben már amugy is merőben értéktelenné lett: — én részemről magát a levelek valódiságát is késztetve vagyok kétségbe vonni.

Kétségbe vonom pedig valódiságokat egyáltalában; mert e levelek, nem lévén nyilvános okmányok, a dolog természetes rendje szerint az egyiknek Görgei, a másiknak Kossuth birtokában kellene lenni; az pedig, a mi oly természetű okmányok közlésénél főkéllék: hogy Asbóth Lajos mi uton módon jutott hozzá, hogy mind a kettőt szóról szóra közölhesse? nincs megmondva.

De kétségbe vonom különösen a Görgei nevééről keltezett levél valódiságát; mert Asbóth Lajos a „gazdátlan levelek“ hatodikának érvelését megcáfolandó, azon tényt hozza fel, hogy Görgei augusztus 10-én estve, Kossuthal szemközt találkozáván, neki egész határozottsággal kijelentette: „ha Haynau Temesvár alatt győzött, lerakom a fegyvert.“

Én pedig az olyan logikát, miszerént valaki Görgeinek Kossuth előtt már augusztus 10-én tett ezen nyilatkozatát tényül elismeri, de azután amaz augusztus 11-éről szóló levelet mégis mint eredeti valót közli, teljességgel nem érthetem.

Kétségbe vonom továbbá, mert feltéve, hogy szükségesnek találja vala Görgei még a ministerek fellépése mellett személyesen is nyomást gyakorolni a lemond-

dástól augusztus 11-én reggel még idegenkedő kormányzóra: ezt aligha oly módon próbálja meg, hogy az által csak még szívosabb ellentállásra szolgáltatson érvet a kormányzónak. — Egy ily levélnek pedig más eredménye nemis lehetett volna. — — Avagy nem lett volna-e ez esetben legszentebb kötelessége Kossuthnak: határozottan ellenszegülve egyenesen kétnyelvűséggel vádolni Görgeit, a ki ő előtt augusztus 10-én este, holott a temesvári vésznak még csak kósza hire szállongott, már fegyverletételről beszélt, — egy nappal később pedig, augusztus 11-kén, midőn már Guyonnak a déli hadsereg feloszlásáról szőlő hivatalos jelentését birta, — még hazánk jövőjét biztosító cél elérhetéséről is merészel fecsegni.

De kétségbe vonom azért is, mert azon levelekben, melyeket ugyancsak augusztus 11-én egy felől boldog emlékezetű Csányi László maga nevében, más felől ugyan ő két minster társával együtt, saját lemondásuk mellett, a hatalomnak Görgeire esendő átruházása érdekében az ország kormányzójához intézett, s melyek az Emlékiratok 1. köt. 74—77. lapjain egész szövegükben közölve vannak: Görgeinek ezen leveléről említés nem tétetett.

S kétségbe vonom végre még azért is, mert az ország kormányzójának augusztus 11-én kelt búcsu-kiáltványában, — melyben pedig Görgei Isten, a nemzet és a história előtt van felelőssé téve, hogy a hatalmat a haza megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítsa — Görgeinek valami ide vonatkozó igérménye csak érintve sincsen; — holott pedig, tekintve a helyzet tarthatatlanságát s a kiáltvány elején kimondott reménytelenséget, midőn ily viszonyok között a hatalom élére álló vezértől mégis az ügy megmentése követeltetik, de az arra vezető utak s módokról csak em-

lítés se tétetik: az eszmemenet folytonosságában észlelhető hézag, egy nyomatékos vonatkozással Görgei szóban forgó levelének tartalmára, nagyon ildomosan kitölthető lett volna.

És szintugy kétségbe vonom az augustus 12-i idézett levél valóságát még különösen is, mert annak mint állítólagos válasznak a fennebbiek szerint nem létezhető augustus 11-ki levélre, valamint létoka, úgy értelme sincs.

Kétségbe vonom továbbá, mert az, a mellett, hogy — mint már elébb említém — kelethelyet nem mutat, anonymitásánál fogva semmi hitelességgel sem bir, s egyszerűen valami idealis fogalmazvány is lehet.

De kétségbe vonom nevezetesen azért is, mert Görgei a kormányzónak már augustus 10-én estve kijelentette, hogy — ha a temesvári vereség bebizonyul — a fegyvert leteszi; s a kormányzó őt ebben a szándékában nem csak hogy nem akadályoztatta, de sőt néhány órával későbben Guyon tábornok jelentését, mint a vereség constatalását, maga küldötte meg Görgeinek; — — mit — ha a harc tovább folytathatásához s valami előnyöknek ez utoni biztosíthatásához még bármi kis reménye lesz a kormányzónak — tudva azt hogy ez a közlemény a fegyverletételhez vezet, bizonyosan elmulasztott volna. — — Minél fogva a 12-iki levélnek sok részében épen semmi értelme sincsen.

És kétségbe vonom végre azért is, mert ha a kormányzó a nemzet érdekében az oroszokkal, például egy másodszülöttségi, vagy akármi más című alakulás útján eszközözlendő transactio lehetőségében komolyan hitt, — ha arra nézve, hogy Görgeinek ily transactióra kilátásai vannak, és hogy ő ily uton törekszik a nemzet jövőjét biztosítani, a kormányzó Görgei biztató ígéreteit birta, — s ha a kormányzó Görgei útján ilyes-

mire igazán számított: akkor a haza közérdekében köteles lett volna a kormányzó, ezt ne csak megvárni Görgeitől, hanem e végre neki a kellő segédeszközöket is, nevezetesen az e tekintetben épen nélkülözhetetlen korona-jelvényeket, rendes uton kezére szolgáltatni. — De ezt nemcsak hogy nem tette a kormányzó, sőt ellenben ama jelvények holléte épenséggel titokban hagyatott Görgei előtt.

Kétségtelen tehát, hogy a kormányzó maga is menthetetlenül vesztettnek tartotta ügyünket, a szóban forgó alkudozásokra reményt nem vetett, és valami kedvezőbb fordulatra már maga se számított; — és ez esetben valamint hogy magát senki és semmi által se ámitathatta, úgy más felől örömet távol akarom magam is tartani a kormányzót attól, hogy ő e szomorú napok utolsó komoly óráiban még valakit ámitani akart volna. — Minél fogva én a fegyverletétel küszöbén s egy, meglehet 24—48 órai interregnummal szemben, az ily tételeket mint: *„de átadtam önnek a kormányzati hatalmat a nemzet javára s nem kárára, s kötelességem önt emlékeztetni: hogy a felelőségtől a nemzet irányában feloldva maga nem képzelheti. Kérem és emlékeztetem önt a nemzet nevében, tartsa tiszteletben a nemzet felségi jogát! Én árulásnak tartanám, ha minden okszerű lehetőség meg nem kísértetnék a nemzet megmentésére árulásnak tartanám, ha ön nem a nemzet, hanem csak a hadsereg részéről, nevében és számára bocsátkoznék alkudozásba“*. én, mondom, ezeket és az idézett levél utórészében előforduló még más efféle tételeket is merő képtelenségeknek tartom, s így a kormányzó szavainak teljességgel nem tekinthetem.

Mindezeknél fogva tehát (távol maradva egyébiránt azon feltevéstől, hogy az idézett okmányoknak egyenesen Asbóth Lajos lehetne a szerzője, sőt azt is meg-

engedve, hogy ő azokat jóhiszeműleg vehette át más kezekből) ezen két levél valódisága kétségbe vonva marad mind addig, míg az Emlékiratok szerzője — híven fogadásához, „hogy szigorúan ragaszkodva az „igazsághoz, csupán azt bocsátja közre, a mit maga tapasztalt és látott, vagy hiteles kútfőkből t. i. szolgáló tudósításokból merített“, vagy azoknak eredeti kétségtelen valódiságban álló létezését, vagy azon hiteles kútfőt, melyből azon adatait személyesen merítette, ki nem mutatja.

Ezek sorába tartozik végre még egy pendant Asbóth Lajos első vezérelvéhez.

Emlékiratai 1. köt. 20-ik lapján, ugyan ezen Görgei nevéről keltezett levélre utalva, azon hitében, hogy már „itt kitünik Görgeinek hamis jelleme“, így kiált fel végre: „mikép beszélhetett Görgei előnyös föltételekről, miután „az oroszokkal már megkezdett alkudozás folytán Rüdiger „hadtestparancsnok értesítette Paskievitsnek augustus 9-én kelt határozatáról, miszerént az orosz hadvezér feltételes alkudozásba nem bocsátkozik?!“

És e felkiáltásban — igenis — teljes igaza lesz Asbóth Lajosnak, — csak hogy, meglehet, nem az általa kívánt irányban.

Asbóth Lajos nagyon természetesen így okoskodik: Görgei egy augustus 9-éről kelt orosz értesítésből tudta, — tehát az augustus 11-iki levél kelte előtt tudhatta már — hogy az orosz hadvezér feltételes alkudozásokba nem bocsátkozik: — hogyan álmithatta tehát mégis Kossuthot ama bizonyos levéllel?

De midőn így okoskodott, akkor azt is tudnia kell vala Asbóth Lajosnak, hogy azon értesítés — ámbár Görgei címe alatt érkezett — nem az ő részéről, hanem a kormány ministerei által tett békeajánlatokra szöllő választ tartalmazta; — hogy így voltaképen a kormányt

illette; — s hogy tehát, ha a lemondás előtt érkezik, a kormányzó tudomását sem kerülhette volna el. — Ez esetben azután szintoly természetesen azt is számításba kell vala vonnia, hogy a kormányzó ennek tudatában még annyival is kevésbbé ámttathatta volna magát az annyiszor érdeklött augustus 11-ei levél által.

Hanem hát Asbóth Lajos ezen aradi dolgoknak — Radnáról lehetett szemtanuja! s így csak abban a csekélységben téved, hogy az orosz értesítés nem a kormányzó leköszönése előtt, hanem csakhamar azután, s illetőleg kevésbé az ennek folytán rögtön összeszólított augustus 11-ei nagy haditanács megtartása előtt érkezett Aradra. Ezért van tehát igaza Asbóth Lajosnak: Mikép beszélhetett volna Görgei ugy!? Mert hiszen mikor Rüdiger értesítése Aradra érkezett: akkor a kormányzó már leköszönt volt, — akkor tehát Görgei részéről ily levelet írni, már nem volt miért, már nem volt kinek.

De hiába, — trahunt sua fata nolentem.

Második vezéreszméjét Asbóth Lajos a Cáfolat 6-ik lapján a következő tételekben fejti ki:

„ minden okoskodástól távol akarunk maradni.
 „Az analysist és az oknyomozást bátran bizhatjuk a törté-
 „nészre; nekünk feladatunk csorbitatlanul megőrizni a tény-
 „álladékokat.“

A tényálladékok csorbitlanul megőrizni magam is szintugy feladatomnak tekintem; csakhogy én részemről a megőrzendő tényálladékokat, mint ilyet, előbb a kitelhetőségig constatalni is szükségesnek vélem; e végre pedig — miután az ember észlelésére és ítéletére s ezekből következőleg állításaira is különféle indulatok, érdekek és körülmények gyakran határozó befolyást gyakorolhatnak — a pusztá állítást elégtelennek tartom.

A tényálladék constatalására okvetlen szükséges,

mindenekelőtt a különleges állítások kútforrásainak beható tanulmányozása; mert egyedül e kútforrások alapos ismeretéből indulva, lehet reményünk nem téveszteni el azon helyes irányt, melyben a tényálladékok constatalása elérhető. — Ezen iránynak folytonos megtartására pedig sok esetben, épen csak az analysis és az oknyomozás lehet az iránytű. Sezárt, valameddig azt tartjuk magunk választott feladatának, hogy a történésznek constatalt tényálladékokat őrizzünk meg: addig sehogy se maradhatunk távol minden okoskodástól; mert a minden okoskodástól távol maradni akarás, ama feladatnak korántsem becsületes teljesítése, sőt ellenben merő tagadása — egyenes kijátszása lenne. — Mit, a részemről e lapokban követett irányra nézve — ha utólag is — egyenesen kijelentendőnek tartottam.

Lássuk azonban maga Asbóth Lajos is hogyan áll szavának, hogy ő t. i. távol akar maradni minden okoskodástól?

Asbóth Lajos a Cáfolat 16-ik lapján naivnak gúnyol engemet, mert súlyt fektetek Görgeinek Rüdigerhez irt e szavaira: *„Uram legyen elég, ha én magam esem áldozatul.“*

S hát kérem, e gúny nem okoskodás — és pedig minden erkölcs- és lélektani fogalmakat felforgató okoskodás eredménye-e? —

Hát a „Cáfolat“ 9-ik lapján, midőn Görgeinek 1849. januáriusi diversiójából és váci kiáltványából azt a következtetést vonja Asbóth Lajos, hogy: *„bizonyosan „Görgei sem védte volna magát tovább, ha Windischgrätz „Debrecennek tart és megsemmisíti a kormányt“* ez nem okoskodás-e? sőt még jókora merész hypothesisre is fektetett okoskodás!

Továbbá Emlékiratai 1. köt. 264-ik lapján Asbóth

Lajos a Rüdiger és Görgei között, szerinte következőkép történt párbeszédet közli:

Rüdiger: „*Tábornok ur, ön kocsija készen áll; hány órákor akar N.-Váradra utazni?*“

Görgei: „*Egy óra múlva.*“

Rüdiger: „*Akar ön bajtársai közül néhányat magával vinni?*“

Görgei: „*Senkit mint csupán testvéreimet.*“

S e párbeszéd végére azután következő megjegyzéseket tesz szerző:

„*Ezzel ajánlá magát Görgei s mi — hasonlóképen. — Ez volt az utolsó szó, mit szájából hallottam.*“

„*A kocsi a magyar dictatorral egy óra múlva Nagy-Váradra robogott el, hogy kegyelmet kapjon*“ (már t. i. nem a kocsi, hanem a dictator), „*melyet hite szerint egyedül ő eljátszott.*“

„*Ámde tábornokai és tisztjei sötét kérlelhetlen sorsuk elébe mennek, mit épen Görgei készített számukra.*“

Ezen idézetben — igaz — nyoma sincsen az okoskodásnak. — Merő állítás az egész.

Azonban meglehet, azért, mert ama párbeszédnek s a hozzá fűzött megjegyzéseknek nem észlelhette szerző elegendő hatását — a Cáfolatban (talán hogy jobban megértsük) már németül is reproducálja; de egyszerűs mind már nem az Emlékiratokból imént idézett, hanem a következő megjegyzésekkel kíséri ezen párbeszédet.

„*Kérdem, mit akart Rüdiger ezen szóváltással? Biztosítani akart néhány magyar tábornokot, kit féltett.*“

„*És Görgei talán nem tudta, hogy ő az amnestiának megy elejébe?*“

„*Mi pedig a bitófának.*“

„*De Görgei egyedül akart áldozat lenni.*“

Hanem már ezen tételek összegétől azután csakugyan nem lehet eltagadni, hogy van benne nem csak

puszta állítás, hanem a mellett — és pedig kirívóan célzatos — okoskodás is.

És találhatni a Cáfolatban ily okoskodást még többet is.

Csak az a kár, hogy Asbóth Lajos épen ezen utolsó esetben nem okoskodott még valamivel tovább is. — Rájöhetett volna ekkor, hogy ő az 1849. augusztus 14-én Kis-Jenőn történetekre egész hiven már ekkor sem emlékszett, midőn ama párbeszédet egykor közéletendő Emlékiratai számára fogalmazta.

Ismétlem: fogalmazta; s mind ezt, mind pedig emlékezési tévedését, egy kis nyomozódó okoskodással egyenesen Asbóth Lajos műveiből reméllem kimutathatni.

E végre mindenekelőtt két kérdést tartok megfontolandónak:

Először azt, hogy minő nyelven — és

Másodszor azt, hogy mikor — történhetett ezen párbeszédnek első följegyzése?

Az első kérdést illetőleg, miután legvalószínűbb, sőt tudva is van, hogy németül folyt Rüdiger és Görgei között a párbeszéd; — miután továbbá akkor tájban Asbóth Lajos maga is a német nyelvet birta inkább, mint a magyart; s miután tehát a németül hallott szavak eredeti kiejtésükben gyakorolhatták a legmaradandóbb benyomást szerzőre: bizvást megállapodhatunk abban, hogy a párbeszéd első följegyzése német nyelven történt Asbóth Lajos részéről.

A második kérdés: — hogy mikor történhetett a följegyzés? — Ott helyben Kis-Jenőn augusztus 14-én? — Aligha. — Mert ha legott jegyzi föl Asbóth Lajos: úgy Görgei feleletül aligha írja vala: „Niemanden als meinen Bruder.“

Két édes testvére lévén t. i. Görgei Arthurnak a

vele együtt orosz hadi fogságba esett honvédtisztek között, és tényleg ezek kíséretében utazván el Görgei Nagy-Váradra: ily feleletnek nem lett volna határozott értelme.

A kérdéselt följegyzés tehát hihetőleg, sőt minden kétségen kívül csak azon időben történhetett, a mikor Asbóth Lajos egyáltalán már Emlékiratainak sajtó alá szerkesztéséhez készült.

Ennek rendén s illetőleg holmi német jegyzeteinek magyarításánál azután, — Görgeinek elébb említett vérségi viszonyát figyelembe véve, ezen tételt: „Niemanden, als meinen Bruder“ ahhoz képest igazította ki, s így Emlékirataiban a „senkit mint csupán testvéreimet“ tételre alakította át.

Azonban az eredeti német szöveget legott szinte ahhoz képest kijavítani véletlenül elfeledheté Asbóth Lajos; s így a Cáfolat szerzésénél könnyebbség okáért közvetlenül az eredeti följegyzésből meritvén a német párbeszédet: egyuttal a nem legott in facie loci történt följegyzésnek, hanem csak későbbben ad libitum készült fogalmazatnak eme tévedését is reprodukálta.

Avagy ez talán csak egy „errare humanum“ volna?

Meglehet; de azért mégis csak egy adat ez is annak a kimutatásához, hogy mennyi hitelt lehessen még a szigorú hűséghez ragaszkodó szem- (és fül-?) tanúk állításainak is tulajdonítani ott, hol a Görgei elleni vádak szórásáról van szó.

Záradékul ide függesztem Kossuth Lajosnak és Görgei Arthurnak 1849. augusztus 11-éről kelt aradi kiáltványait.

Kossuth Lajos kiáltványa

„a nemzethez.

A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.

Ily körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint, a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nem csak haszontalanná, de károsná is válván; ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiúi érzéstől indítva, melylyel minden lép-teimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a ministerium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig, míg a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgei Arthur tábornok urra ruházom.

Megvárom tőle, s azért Isten, a nemzet és história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját oly önzéstelenül, mint én szerettem, s legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem Istene legyen a nemzettel.

Aradvára augusztus 11-én 1848.

Kossuth Lajos,
kormányzó.

Vukovics Sebő, igazságügyminister.

Csányi László, közmunka és közlekedési minister.

Horváth Mihály, cultus minister.

Ennek folytán Görgei ekkép szólott a nemzethez:

„Polgárok.

Magyarország eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek ma hivatalaikról önkényt lemondottak.

E körülmény által kényszerítve, a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átalvettem.

Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben házánkért tenni lehet, megteszek, harccal vagy békés uton, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenestre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok, könnyítettessenek, az üldözések kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek, és a sorsnak csapásai súlyosak; ily helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulva, ellenszegülésre, vagy harcba még azon esetben se keveredjete ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyon-biztosságot legtöbb valószínűséggel, csak úgy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfajthatlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntu-

dat azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk.

Ó-Aradon augusztus 11-én 1849.

Görgei Arthur.“

Görgei Arthorra s itt tárgyalt ügyére nézve pedig, imént idézett kiáltványának ama nagyon találó zárszavaival fejezem be e lapokat: hogy — mit Isten megfejthetlen végzése rá mért, tűrje elszántsággal s az öntudat azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet!

A „Nyílt szó“ szerzője.

